

ЗАХАДЛЮВНИЙ
ЖУРНАЛ
З УКРАЇНИ

ВИПУСК I-II

УКРАЇНСЬКИЙ
ВІСНИК

СМОЛОСКИП

УРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК

I — II

Захальний журнал
з України

UKRAINIAN HERALD

UNDERGROUND MAGAZINE FROM UKRAINE

Issues I-II

January 1960 — May 1970

(In Ukrainian)

Published by P.I.U.F. and Smoloskyp

Paris

1971

Baltimore

УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК

Випуск I — II

Січень 1970 — Травень 1970

ДОКУМЕНТИ V

Перша Українська Друкарня у Франції
Українське Видавництво СМОЛОСКИП ім. В. Симоненка

Париж

1971

Валтимор

Бібліотека СМОЛОСКИПА ч. 10

Мистецьке оформлення М. Михалевича
На обгортці скульптура Юліяна Сінкевича
« В'язень »

Copyright P.I.U.F. and SMOLOSKYP 1971

P.I.U.F.
3, rue du Sabot
Paris (6-e)
(France)

Smoloskyp
P. O. Box 6066, Patterson Sta.
Baltimore, Md. 21231
USA

УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК

Випуск I

Січень 1970

ВІД ВИДАВНИЦТВА

На Україні, почавши від 1960-их років (а може й раніше), постав новий рід творчості — захалаявна література. Це слово нове, і ще не вдалось ствердити, чи вперше, в останньому десятиріччі, вжито його на чужині чи на Україні, але відомо, що в деяких своїх творах це слово вживав Микола Хвильовий.

Важливість захалаявної літератури в тому, що вона поширюється в рукописних відбитках на рідних землях, її передається з рук-до-рук, переписується й поширюється найбільше серед молоді й студентства. Такі примірники захалаявної літератури різними шляхами дістаються на чужину, вони попадають до деяких українських видавництв, публікуються українською й іншими мовами.

Досі на чужині видано багато різних захалаявних творів — збірки віршів В. Симоненка, М. Холодного, В. Голобородька, І. Калинця, В. Стуса, есеї — В. Мороза, Є. Сверстюка, великі дві книги — «Лихо з розуму» В. Чорновола й «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби, збірки документів «У півстоліття радянської влади», «Українські юристи під судом КГБ» і «Українська інтелігенція під судом КГБ». Крім цього, в українській емігрантській пресі опубліковано багато заяв, петицій, звернень, листів, документів з України, які ще не появились окремими збірниками.

З деякими поглядами чи ідеями, висловленими в захлавній літературі, можна не погоджуватись, можна їх заперечувати чи взагалі відкидати. Але, публікуючи їх на чужині, ми обстоюємо принцип свободи творчості, принцип свободи думки й вислову. Це той основний принцип, цілковито нехтований радянським урядом, за який борються передові громадяни нашої батьківщини.

Презагнаними є захлавні матеріали, які приносять вістки про переслідування національно свідомих українців, українофобію, переслідування за віру в Бога, матеріали, які були опубліковані в багатьох документах і зокрема в обидвох випусках «Українського Вісника», захлавного журналу з України. Ці вістки, дійшовши до відома громадськості у світі, вкажуть їй, що з собою несе людоненависницький російський великодержавний шовінізм.

Відомо, що в російських самвидавівських матеріалах, за малими виїнятками, оминається національне питання, на яке головний наголос ставиться в українських матеріалах. Тому можна тільки привітати появу в російському самвидаві книжок: «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби, «Заповідник імені Берії» і «Хроніка опору» В. Мороза, «Собор» О. Гончара та декількох інших. Це напевно допоможе прогресивним росіянам позбутись свого шовіністичного й великодержавного наставлення до національного питання в СРСР і сприятиме до більшого розуміння цих проблем.

Видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, відзначаючи велику вагу української захлавної літератури в боротьбі за національні й політичні права українського народу, видаючи окремою книжкою перші два випуски «Українського Вісника», буде і в майбутньому публікувати подібні матеріали з України й докладати всіх зусиль, щоб вони мали якнайбільше розголосу в світі.

З практичних і технічних мотивів ми публікуємо

обидва випуски «Українського Вісника» однією книжкою. Ми старались затримати правопис оригіналу, справляючи лише ті місця, де було зазначено очевидні друкарські помилки. В деяких місцях подано примітки — від редакції, цебто від редакції «Українського Вісника», і там де це було, на наш погляд, потрібно, від Видавництва «Смолоскип».

«Український Вісник» публікується у Видавництві «Смолоскип» без відома і згоди авторів окремих статей чи матеріалів, які в ньому були первісно надруковані.

Публікуючи «Український Вісник», ми хочемо вірити й надіємось, що кожний українець, хоч би яких політичних переконань він був і хоч би де він жив, він сприйме його, як переважливий документ нашої доби, без якого прямо неможливо було б зрозуміти ті події, які відбуваються на Україні де наш народ бореться за свою свободу. Не можна було б зрозуміти того ферменту, який поширюється на всі ділянки життя в УРСР, і не можна було б відчувати й осмислити, що сьогодні є найважливішим для нашого народу і чим ми могли б йому допомогти, живучи на чужині.

Українське Видавництво «Смолоскип»
і.м. В. Симоненка

ЗАВДАННЯ « УКРАЇНСЬКОГО ВІСНИКА »

Необхідність такого позацензурного видання на Україні давно назріла. Є багато проблем, які викликають загальний інтерес і турбують широкі кола української громадськості, але зовсім не висвітлюються офіційною пресою. Якщо ж зрідка під тиском обставин преса і згадує ці проблеми, то вдається до свідомої фальсифікації.

« Вісник » міститиме без узагальнень інформацію про порушення свободи слова й інших демократичних свобод, гарантованих Конституцією, про судові та позасудові репресії на Україні, про порушення національної суверенності (факти шовінізму й українофобії), про спроби дезінформувати громадськість, про становище українських політв'язнів по тюрмах і таборах, про різні акції протесту тощо. « Вісник » даватиме огляд або повністю наводитиме публічні статті, документи, художні твори та інші матеріали, які вже набули поширення у « Самвидаві ».

« Український вісник » — видання в кожному разі не антирадянське і не антикомуністичне. За своїм змістом і завданням воно цілком легальне і конституційне. Критику окремих осіб, органів, установ, аж до найвищих включно, за допущені помилки у вирішенні внутріполітичних проблем, зокрема порушення демократичних прав особи і нації « Вісник » не розцінює як антирадянську діяльність, а вважає гарантованими

принципами соціалістичної демократії і Конституцією правом і почесним обов'язком кожного громадянина. Ненормальні умови випуску «Вісника» пояснюються тим, що у нас є частими порушення конституційних гарантій і незаконні переслідування громадськи активних людей.

«Вісник» не є органом якоїсь організації чи групи, об'єднаної програмою або організаційною єдністю, і тому допускати не друкування самвидавівських матеріалів, написаних з різних позицій. Завданням «Вісника» буде об'єктивна інформація про приховувані процеси і явища в українському громадському житті. «Вісник» тому не міститиме ніяких матеріалів, які написані спеціально для нього і не були в обігу. «Вісник» не друкуватиме таких документів (як правило, анонімних), які є антирадянськими, тобто заперечують демократичним шляхом обрані Ради як форму участі громадян в керівництві державою, і антикомуністичними, тобто відкидають в цілому комуністичну ідеологію як таку.

«Український вісник» зможе функціонувати лише при активній підтримці громадськості, яка не тільки розповсюджуватиме його, а й не лишатиме без розголосу чи належної реакції кожного антидемократичного чи українофобського вчинку, кожного випадку незаконного переслідування людей за переконання.

«Вісник» гарантує безсторонній підхід до інформаційного матеріалу. Про виявлені помилки чи неточності, які у зв'язку з умовами видання неминучі, повідомлятиметься у дальших випусках.

ГОЛГОФА

Туди, де не літали журавлі,
У дебри дикої сибірської тайги,
Де стежки прокладали медведі,
І хижі будували трударі-бобри —

Везли людей :
Грудних дітей,
Старих дідів,
Змучених матерів.

Під монотонний стук коліс,
Під ріки материнських сліз,
Ці довжелезні ешелони
Кривавий залишали слід —

Викидали трупів :
Немовлят холодних,
Дідів голодних,
Хворих заморених.

А ті, хто землю — рідну Україну
Відчайдушно боронили до загибуні,
Рясним дощем крові скропили,
Кістками густо її вкрили.

А там, далеко, у Москві,
У хижому, похмурому Кремлі,

Тирани кривавий свій бенкет справляли,
Вони оскалено торжествували :
« Не буде України на землі ! »

Пам'ятайте, двадцятого віку монголи, —
Не вмере Україна ніколи !
Народ мій — то вулкан незгасний,
Стоїть він, як Титан, закутаний туманом.

А ми — струмки розпеченої ляви,
Що будять душі порохняві
І сіють зерна нелукаві.
Вони зійдуть навесну,
І Україна ще воскресне !

15.II.1973

КАМПАНІЯ ПРОТИ КРИТИКА ІВАНА ДЗЮБИ

Іван Дзюба — відомий український літературний критик і громадський діяч, член Спілки письменників України. Ім'я Івана Дзюби стало популярним серед громадськості, особливо серед творчої молоді, і завдяки його неабиякому літературному талантові, і через активну участь критика в процесі демократизації й національного відродження, що почався на Україні невдовзі після XX з'їзду КПРС. Популярності набули як друковані статті Дзюби, так і поширювані « Самвидавом » його недруковані твори і виступи на літературних вечорах.

Наприкінці 1965 року, після того, як в різних містах України органи КДБ заарештували групу інтелігенції за звинуваченням у націоналізмі й антирадянській агітації, Іван Дзюба викінчив і надіслав до ЦК КПУ велику працю під назвою « Інтернаціоналізм чи русифікація? ». Ця праця пізніше була широко розповсюджена « Самвидавом », потрапила за кордон, де її видрукування спричинило численні відгуки не лише в українській еміграційній, але і чужомовній пресі.

Оскільки І. Дзюба базується на марксистсько-ленінській теорії, критикуючи відступи в бік шовінізму від правильного розв'язання національної проблеми, офіційна критика довгий час не наважувалася нападати безпосередньо на цю працю. Спробували дискредиту-

вати ім'я Дзюби, не згадуючи книги «Інтернаціоналізм чи русифікація?». У вересні 1966 року в журналі «Перець» з'явився недолугий фейлетон В. Осадчого (псевдо невідомої особи) «Про містера Стецька та великомученицьке жабеня».

Прямі виступи проти Дзюбиної книги зачалися лише у 1969 році, очевидно у зв'язку з надрукуванням її на Заході. Спочатку Дзюбу викликали в КДБ і запропонували написати відповідь «буржуазній пропаганді». І. Дзюба тоді відповів, що його праця марксистська, до публікації її на Заході він непричетний і що йому неприйнятна сама ідея писати «відповідь», одержавши купу інформацій з рук КДБ. Після цього Дзюбину книгу стали називати націоналістичною і антирадянською на різних зборах, нарадах і активах. У пресі першим виступив відомий ортодокс від літератури Л. Дмитерко (стаття «Місце в бою. Про літератора, який опинився по той бік барикади», газ. «Літературна Україна» за 5. VIII. 1969 р.). Приблизно тоді ж з'явилася книжка Богдана Стенчука «Що і як обстоює І. Дзюба», видана Товариством культурних зв'язків з українцями за кордоном виключно для закордонного читача. Особи, яка називається Богданом Стенчуком, на Україні покищо виявити не вдалося. Кажуть, що за цим псевдонімом сховалася ціла група авторів (називають зав. відділом пропаганди та агітації ЦК КПУ Шевеля, науковця Євдокименка та ін.). Питання авторства книги потребує уточнення.

У відповідь Дмитеркові та «Стенчуку» з'явилося ряд самвидавівських статей. Тут містимо відкритий лист до Дмитерка поета Василя Стуса.

Редакторів « Вітчизни » Л. Дмитеркові
Копія « Літературній Україні »

МІСЦЕ В БОЮ ЧИ В РОЗПРАВИ?

(З приводу статті Л. Дмитерка « Місце в бою »
— про літератора, який опинився по той бік барикади)

Барикади завжди були окрасою героїчних революційних літ. Так було ще в 1789, 1830, 1848, 1871, 1905 рр. Зараз іде рік 1969 — рік мало героїчний, рік повсюдного наступу реакції. А в роки реакції барикад не будують, в ці роки вони стають тільки художнім засобом, шаблоновою фігурою поліцейської статистики, яка ні до чого не зобов'язує. Тим більше до думання.

Справді барикади мають тільки один бік, на якому стоять люди, що обороняються. Вони — в глухій обороні. В наступі — ви. Вони захищаються. Наступаєте ви — шпальтами газет і журналів, законами фіскалів і кагебістів, цензурними лещатами й арештами, таємними нарадами та закритими судилищами. В наступі ви — і хай благословить вас реакція всіх часів і народів, яка ці барикади завжди троцила!

Барикади мають тільки один бік і він не ваш, Дмитерку, не ваш! Ваше постійне місце — бути супроти барикад. Там ви прописані навіки. Так що — наступайте в лавах реакції, утверджуйте свою художню індивідуальність! Залишайтеся вірними собі.

Слава Богу, вам уже є кого нищити : після кривавої доби сталінщини на Україні з'явилася інтелігенція, що почала свій родовід не від щасливих трудівників соціалістичних ланів села Дзвонкового (це родовід дзвонарів типу Корнійчука і Ко), а від безпашпортного колгоспного люду, якого цензура ще й досі не пускає в літовану літературу. Після 1956 року з'явилися вірші Ліни Костенко і Миколи Вінграновського, статті І. Дзюби, Сверстюка та І. Світличного — людей, які

повернули нам почуття самоповаги. Це пробіски нашого налюдноло зору, свідчення нашого самовідродження, морального одужання.

Ви добре знаєте, що на шпальтах теперішніх газет і журналів цих прізвищ майже не зустрінеш, як не зустрінеш багатьох тих, кому імпонує Дзюбина «заповзятість і красномовство». І ви добре знаєте, що важить тут не воля згаданих осіб, а воля тих, хто затверджує списки людей, позбавлених публічного права голосу. Ви редактор журналу, Ви знаєте цих людей поіменно: їхній список лежить у вас у шухляді робочого столу.

Зараз на голову одного із них чигає небезпека. Прикрившись вашим ім'ям, якийсь таємний чорний чоловічок готує розправу над Іваном Дзюбою. Хто він, цей чорний чоловічок? Чого він так старанно приховує своє справжнє обличчя — за псевдонімами типу Богдана Стенчука, за авторитетами людей, до яких він не має жодного відношення, за спинами осіб, ладних доконувати що завгодно і як завгодно?

Зараз цей чорний чоловічок готується дати бій людині, зв'язаній по руках і ногах, позбавленій природного права захисту. Він користується вашими послугами, аби створити видимість чесного двобою. Насправді ж він готує розправу. Навіщо ж вам — це місце в розправі? Над ким? Над найчеснішим лицарем нашої культури, критиком, рівних якому радянська українська література майже не знала за своїх п'ядесят років!

Горе тій країні, де цькують людей, як І. Дзюба, де їх прагнуть обернути на пропашу силу, де безмозкі чорні чоловічки вбивають при цвіті тисячі талантів, так важко народжуваних матерями. Вірю, що вже завтра ці чорні чоловічки будуть народом прокляті.

Коли наші нащадки будуватимуть не барикади, а храм справедливості, їм найбільше стане в пригоді той, кого ви зараз цькуєте. Може, саме за його порадами вони визначатимуть висоту склепіння.

Прошу вас — не ображайте нащадків. І — пожалуйте свою сиву голову. Хіба вам замало минулої ганьби?

Василь Стус

Київ, вул. Львівська, 62, кв. 1.

Восени 1969 року антидзюбівська кампанія була перенесена у Спілку письменників України. За виключенням І. Дзюби із СПУ проголосувала перша інстанція — правління Київського обласного відділення Спілки. Показово, що вже там, незважаючи на тривалу «обробку» та ідеологічну підкладку справи, деякі письменники проголосували проти виключення І. Дзюби. Спроба затвердити це виключення на президії правління СПУ провалилася. На захист І. Дзюби в тій чи іншій формі виступили навіть А. Головка, П. Панч, Ю. Смолич, І. Цюпа, Д. Павличко... Останній, наприклад, сказав, що потрібно серйозно зважити на вади в національній політиці, що не Дзюба породив проблему, а проблема — Дзюбу.

І. Дзюба, послідовно захищаючи свій твір і свою ідейну позицію, водночас під сильним тиском написав заяву до президії СПУ, в якій протестував проти «провокаційної маячні» української еміграції, проти «ідеології українського буржуазного націоналізму» та «найменування «націоналіст», хто б у нього що не вкладав».

Ця заява не призначалася до друку, але, опшукавши Дзюбу, її вмістили в газеті «Літературна Україна» за 6 січня 1970 року у брехливій інформації «У Президії СПУ». В цій замітці зовсім не згадано про виступи багатьох письменників на захист І. Дзюби і його книжки, які тільки й спричинили те, що Дзюбу змушені були залишити в Спілці письменників. Не сказано, що І. Дзюба не зрікався своєї праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?», а відстоював свої погляди.

Натомість акцентується увага на письмовій заяві І. Дзюби до президії СПУ, названій «першим кроком до усвідомлення помилкової, неприйнятної творчої практики», і підкресляється, що І. Дзюбу залишено в Спільці тільки при умові, що він зробить дальші кроки «до усвідомлення...».

Свідома українська громадськість по-різному оцінює заяву І. Дзюби до президії СПУ. Дехто вважає вчинок І. Дзюби правильним, оскільки І. Дзюба, не зрікшись своєї праці й своїх поглядів, залишився у Спільці письменників, можливо матиме тепер змогу друкуватися, збереже офіційно ваговитіше становище і т. п. Інші, здебільшого молодь, засуджують заяву І. Дзюби, вважають, що авторитет І. Дзюби як критика і громадського діяча високої принциповості і непохитності не давав йому права в теперішніх українських умовах навіть на такий компроміс, що нічого, крім тимчасового збереження членського квитка СПУ, Дзюба не досягнув, що від нього неминуче вимагатимуть дальших поступок; що нападаючи на «націоналізм», Дзюба забув, що націоналістами називають і його самого, і його однодумців, ще на волі і вже по тюрмах суцях, зовсім не зважаючи на їхню марксистську позицію, що бувають ситуації, коли неетично виступати навіть проти того, з чим ти насправді принципово не згоден...

Відомо, що ряд осіб приватно (усно чи листовно) висловили І. Дзюбі своє негативне чи позитивне ставлення до його заяви.

«Вісник», дотримуючися безсторонності, не висловлює свого погляду, лише подаватиме будь-які самвидавівські матеріали, що торкатимуться цієї справи, якщо такі будуть в обігу.

ЗВЕРНЕННЯ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

20 травня 1969 року створена в Москві ініціативна група по захисту громадянських прав в СРСР надіслала в Комітет прав людини при ООН звернення, текст якого наводиться нижче в українському перекладі із скороченнями.

В Комітет прав людини Об'єднаних Націй

1. Ми, що підписали цей лист, глибоко обурені тим, що в Радянському Союзі не припиняються політичні переслідування, вбачаючи в цьому повернення до сталінських часів, коли вся наша країна перебувала в лещатах терору, звертаємося до Комітету прав людини в ООН з проханням захистити потоптані в нашій країні людські права.

2. Ми звертаємося в ООН тому, що на наші прогести і скарги, послані у вищі державні і правові інстанції Радянського Союзу, ми не одержали ніякої відповіді. Надія на те, що наш голос зможуть почути, що влада припинить беззаконня, на які ми постійно вказували, надія ця вичерпалася.

3. Тому ми звертаємося в ООН, вважаючи, що захист прав людини є святим обов'язком цієї організації.

4. У цьому документі ми будемо говорити про порушення одного з найосновніших прав людини — права мати незалежні переконання і поширювати їх будь-яким законним засобами.

5. На політичних процесах в Радянському Союзі часто можна почути фразу: « Вас судять не за переконання ».

6. Це велика неправда! Нас судять саме за переконання. Коли нам кажуть, що нас судять не за переконання, то насправді хочуть сказати таке: можете мати які завгодно переконання, але якщо вони супе-

речать офіційній політичній доктрині, не смійте їх розповсюджувати.

І дійсно, арешти й суди, про які ми будемо говорити, відбуваються щоразу, як тільки люди, що мають опозиційні погляди, починають їх розповсюджувати.

7. Але розповсюдження переконань є природним продовженням самих переконань. Тому в статті 20 Загальної Деклярації прав людини сказано: «Кожна людина має право на волю переконань і на волю висловлення їх; це право включає волю безперешкодно притримуватися своїх переконань і вільно шукати, одержувати і розповсюджувати інформацію ідей будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів».

8. Таким чином, хоч формальним моментом для переслідування є розповсюдження переконань, насправді людей судять за самі переконання.

9. Судять їх за звинуваченням у наклепі на радянський державний і суспільний лад, з метою (ст. 70 КК РРФСР) або без мети (ст. 190-1 КК РРФСР) підриву радянського ладу*). Ніхто з людей, засуджених на відомих нам політичних процесах, не ставив метою опорочити радянський лад чи, тим більше, діяти з метою його підриву. Таким чином на всіх цих процесах людей судили за вигаданими звинуваченнями.

10. Ми пошлемося на декілька прикладів, які стали предметом широкої гласності як у Радянському Союзі, так і за його межами.

11. Процес Синявського і Даніеля, яких засудили за опублікування за кордоном художніх творів, які критикують радянську дійсність.

12-17. (Йде перелік ще кількох політичних процесів, більших і менших, у Росії).^{*)}

18. Процеси над людьми, що виступають за на-

*) Відповідно ст. ст. 62 і 187-1 КК УРСР.

ціональну рівноправність і за збереження національної культури.

19. На Україні — процес у Києві у 1966 році, на якому було засуджено більше 10 осіб*); процес Чорновола у Львові, засудженого за книгу про політичні процеси; і багато інших процесів.

20. Процеси над кримськими татарами, що борються за повернення на батьківщину в Крим: за останні роки відбулося близько 20-ти політичних процесів, на яких засуджено близько 100 осіб; днями в Ташкенті відбудеться ще один і найбільший політичний процес, на якому судитимуть 10 представників кримських татар.

21. Процеси в прибалтійських республіках, зокрема процес Кальнінінша та ін.

22. Процеси над радянськими євреями, які вимагають права на виїзд до Ізраїлю; на останньому процесі в Києві інженер В. Кочубієвський засуджений на 3 роки.

23. Процеси над віруючими, які вимагають права на волю віросповідання.

24. Всі ці політичні процеси в силі їхньої незаконності проходили з найгрубішими порушеннями процесуальних норм, насамперед гласності, а також безсторонності судового розбору.

25. Ми хочемо також звернути вашу увагу на особливо нелюдську форму переслідувань: поміщення в психіатричні лікарні нормальних людей за політичні переконання.

26-29. Останнім часом проведено ще декілька арештів... (перераховується ряд арештів в Росії, в тому числі арешт відомого борця за демократичні свободи генерала П. Григоренка)...

30. Ці останні арешти примушують нас думати, що

*) Неточність. У Києві 1966 року було засуджено 4 особи, але всього по Україні 19 осіб.

радянські каральні органи вирішили остаточно покласти край діяльності людей, які протестують проти сваволі в нашій країні.

31. Ми вважаємо, що воля мати і розповсюджувати незалежні переконання остаточно поставлена під загрозу.

32. Ми сподіваємося, що все, висловлене в нашому листі, дає підстави Комітету захисту прав людини поставити на розгляд питання про порушення основних громадянських прав у Радянському Союзі.

Далі йде 54 підписи (15 — ініціативна група, решта — ті, що підтримали зміст цієї конкретної заяви, не входять в ініціативну групу).

«Український Вісник» наводить це звернення, хоч воно і виготовлене у Москві з домінуванням прикладів репресій у Росії, що не відбиває дійсного стану речей в СРСР. Але це звернення містить загальнозначиму вимогу щодо свободи переконань і воно адресоване у високу міжнародну інстанцію. Крім того, чи не вперше за останні роки в серйозному політичному документі, виготовленому росіянами, задекляровано, хоч і в непрямій формі, права інших націй. Очевидно з огляду на це звернення підписали і представники деяких інших націй, в тому числі кілька українців.

Генеральний секретар ООН У Тан підтвердив одержання цього документу від міжнародної організації допомоги політв'язням «Емнесті інтернашенал» (послане прямим шляхом — через пошту, звернення до адресата, звичайно, не дійшло). Звернення було підтримане багатьма громадськими організаціями в Європі, його передрукували найбільші газети ряду країн, коментуючи його як документ, який переконливо свідчить, що в СРСР порушуються права людини.

■

Міжнародний комітет захисту прав людини (Париж) у своїй відозві з приводу цього звернення, наприклад, писав: «Свобода — неподільна, і потоптання прав людини в одній країні торкається всіх: ніхто не має права лишатися байдужим, бо завтра можуть бути потоптані його права».

ПРОЦЕС НАД РОБІТНИКАМИ КИЇВСЬКОЇ ГЕС

Весною 1968 року у Києві поштою були розіслані листівки із зверненням «до всіх громадян міста Києва» з приводу заборони відзначити 22 травня — день перевезення тіла Шевченка з Петербургу на Батьківщину.

У зв'язку з поширенням листівок наприкінці червня був заарештований робітник Київської ГЕС, студент-вечірник 2 курсу історичного факультету КДУ Олександр Назаренко. Одночасно кагебісти обшукали (за неточними підрахунками) 20 помешкань.

Другого дня у справі Назаренка був заарештований Валентин Карпенко, а через 2 місяці — Василь Кондрюков (обидва теж робітники Київської ГЕС). У всіх вилучені самвидавівські документи, а у Кондрюкова — друкарська машинка, яка належала Назаренкові.

Справа слухалася в Київському обласному суді у січні 1969 року (суддя Кецько, прокурор Хрієнко) формально відкрито, але фактично на процес пустили тільки родичів та організованих представників партійних і радянських організацій.

Всупереч закону, навіть свідкам, які вже дали покази, не дозволили залишатися в залі суду.

Підсудних звинувачували не стільки за листівки, про які намагалися якнайменше згадувати, скільки за активне розповсюдження українських самвидавів-

ських документів. На слідстві і суді фігурували як антирадянські стаття «З приводу процесу над Погружальським», книга Джіласа «Новий клас», збірники Чорновола «Правосуддя чи рецидиви терору?» і «Лихо з розуму», праця Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», декілька давно виданих «Історій України» (в тому числі М. Грушевського) та ін.

Як свідків на суді допитали 25 осіб, в справі самого Назаренка — 13 осіб.

Назаренко на слідстві і суді, хоч і брав «вину» всіх трьох на себе, визнавав себе винним і розповідав навіть те, чого кагебісти не могли б самі дізнатися. Він, очевидно, розраховував такою поведінкою добитися пом'якшення вироку. Однак, як завжди буває в таких випадках, тільки дав судові у руки більше фактів для звинувачення і суворішого покарання. Карпенко і Кондрюков вели себе принциповіше.

Прокурор вимагав по 6 років ув'язнення Назаренкові і Кондрюкову і 2 роки Карпенкові. Адвокати, хоч і визнавали своїх підзахисних винними, вимагали перекваліфікувати дії підсудних на ст. 187-1 КК УРСР з найвищим терміном 3 роки. Суд залишив у силі звинувачення за ст. 62-1 і засудив Назаренка на 5 років, Кондрюкова на 3 роки, а Карпенка на — 1,5 роки ув'язнення в таборах суворого режиму.

У березні 1969 року Верховний суд УРСР розглядав касації засуджених. Адвокати знову наполягали на зміні статті звинувачення. Вони, наприклад, цілком логічно твердили, що абсурдно кваліфікувати за ст. 62 КК УРСР розповсюдження збірників Чорновола, якщо сам автор за написання і розповсюдження їх засуджений за ст. 187-1. Верховний суд залишив вирок без зміни. Зараз українські робітники Назаренко, Кондрюков і Карпенко знаходяться в Мордовських політичних таборах.

У цій справі впадає в око розправа над свідками,

покази яких чимось не задовольнили катєбістів і суд. На процесах останніх років усе більше замічається повернення до антидемократичної практики сталінських років, коли значення свідчень було зведене нанівець і підсудний « доводив » свою вину сам, визнаючи під психічним чи фізичним тиском усе, що йому пропонувалося. Назаренко, наприклад, розповів катєбістам, що уривки деяких самвидавівських документів він одержав від Людмили Шереметьєвої. Свідок Шереметьєва на слідстві і в суді категорично заперечила це. Обшуки у неї та її батьків у Кіровограді не дали нічого. Ніяких інших доказів крім показів самого Назаренка, у матеріалах слідства не було. За прийнятими у світовій (а теоретично і в нашій) юриспруденції нормами цей епізод треба було вилучити із справи або провести дорозслідування. Натомість у вироку зафіксовано причетність Шереметьєвої до розповсюдження самвидавівських документів, внаслідок чого її за наказом ректора КДУ Швеця виключили з 6-го курсу заочного відділу факультету журналістики напередодні захисту диплому із формулюванням в наказі « за поведінку не гідну радянського студента ».

При подібних обставинах були виключені з Київського університету свідки Назаренка студентка 3-го курсу філологічного факультету поетеса Надія Кир'ян та студент-вечірник 6-го курсу того ж факультету робітник Київської ГЕС Володимир Комашков (теж перед захистом диплому, як і Шереметьєва).

Ніякої окремої ухвали суду щодо адміністративного покарання свідків, яка могла б надати бодай вигляду законності цим свавільним діям ректора, не було. Натомість, як неофіційно повідомив Шереметьєвій один із керівників факультету журналістики, був лист із КДБ до ректора КДУ про негідну поведінку студентів. Дізнавшись про це, Шереметьєва добилася прийому у голови республіканського КДБ генерала-полковника Нікітченка, який, навіть поспівчував їй, сказав, що

нічим не може допомогти, бо йому не вільно втручатися в дії ректора...

Після арешту Назаренка в Київському університеті введено справжній «стан облоги» — запроваджена складна система перепусток, яка утруднює доступ в університет не лише стороннім особам, а часом і самим студентам та викладачам.

ЗАКОНОМІРНІСТЬ ЧИ «ПРОВІНЦІЙНА ЖОРСТОКІСТЬ»?

(Суд над економістом Степаном Бедрилом)

20 червня 1969 року у Києві був заарештований і відправлений у слідчу тюрму львівського УКДБ економіст Степан Бедрило.

Степан Бедрило народився 2 січня 1932 року в селі Бартагів Городоцького району на Львівщині у селянській родині. Його батько, політв'язень, помер 1952 року в одному із сталінських таборів у Казахстані. 1957 року С. Бедрило закінчив Львівський сільськогосподарський інститут. Працював агрономом, геодезистом. 1959 переїхав жити до Києва, був науковим співробітником науково-дослідного інституту сільськогосподарства, потім працював в Українській сільськогосподарській академії, де закінчив аспірантуру з економіки сільськогосподарства. У липні 1969 року мав відбутися захист кандидатської дисертації при Інституті економіки АН УРСР.

С. Бедрила звинувачено в «антирадянській націоналістичній пропаганді й агітації» (ст. 62 КК УРСР). Слідство вів слідчий львівського УКДБ Малихін (росіянин, у 1965-66 рр. вів справу Михайла Гориня).

У С. Бедрила під час обшуку в Києві нічого не знайдено. Кагебісти тричі безрезультатно обшукували

хату його матері й сестри в с. Бартакові, шукаючи плівки і фотокопії, перекопали весь город, не відшкодувавши матері знищеного урожаю. Матері заявив начальник львівського УКДБ Полудень, що КДБ не хотіло б передавати справу Бедрила до суду, бо у таборі він таки стане справжнім ворогом. Якби С. Бедрило розкався і розповів, хто йому дав самвидавівські документи, його, мовляв, відпустили б.

У вересні 1969 року С. Бедрила помістили на три тижні в тюремний відділ Львівської психлікарні, з відти знову перевели у слідчу тюрму.

Суд над С. Бедрилом відбувся 5-7 січня 1970 року. С. Бедрила звинувачено за ст. 62 КК УРСР в розповсюдженні праць «Репортаж із заповідника імені Берії» В. Мороза, «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби, статті «Пам'яті героя» (стаття на три сторінки про самоспалення Василя Макухи із фотографією погіблого) та якогось звернення до П. Ю. Шелеста (точний зміст невідомий). Всі ці документи суд кваліфікував як наклепницькі. Інкримінувалася також приватна розмова із знайомими про русифікацію і лист до сестри, посланий поштою і не призначений для розповсюдження (включення у звинувачення принагідної розмови і приватного листа — явище за останні роки безпрецедентне).

Вели суд суддя Любащенко і державний звинувач Болочагін (недавно присланий до Львова, навіть не володіє українською мовою). Захищав С. Бедрила відомий московський адвокат Володимир Борисович Ромм.

Суд був незаконним, бо всупереч ст. 62 КК УРСР справа слухалася закрито. Присутні в коридорі суду львів'яни і родичі С. Бедрила подали до суду заяву, щоб їх допустили бодай на зачитання вироку, але одержали відмову. Щоб дотриматися вигляду «законності» (у всіх без винятку випадках судові вирoki виголошувалися відкрито), перед зачитанням вироку

до зали завели 4-5 працівників облсуду з сусідніх кабінетів і двох міліціонерів з-поміж тих, що пильно охороняли підступи до зали суду.

На процесі були допитані такі свідки :

1. **Гречуха Ярослав** — львівський інженер, має приблизно 40 років, кагебістський провокатор. У 1967 році він сам приніс у КДБ фотоплівку із « Репортажем із заповідника імені Берії » і сказав, що одержав її від Бедрила. Очевидно, після цього КДБ встановило за Бедрилом стеження. На суді підтвердив, що одержав від С. Бедрила « Репортаж ».

2. **Чабан Богдан** — інженер, недавно закінчив Львівський політехнічний інститут, працює у Львові. Був заарештований перед арештом С. Бедрила, відсидів півроку під слідством, випущений на волю і поновлений на роботі за розкаяння і обіцянку давати проти С. Бедрила всі необхідні свідчення. На суді підтверджував одержання від Бедрила згаданих вище документів, звинувачував С. Бедрила за те, що той нібито завів його на злочинний шлях. По суті, єдиний прийнятний для суду свідок і винуватець арешту С. Бедрила, бо на основі його показів Бедрило був заарештований. (Один донос Я. Гречухи дворічної давності ще не давав права на арешт і суд).

3-4. **Гнатюк Надія, Кунинець** — кінчали разом з С. Бедрилом сільськогосподарський інститут, працюють у Нестерові під Львовом. Якось С. Бедрило зустрів їх у Києві на Хрещатику і здивувався, що вони розмовляють російською мовою. Нібито намагався переконати, щоб не піддавалися русифікації (розмова, очевидно, була підслухана кагебістами). Такі покази ці свідки давали і на слідстві, і в суді.

5. **Коваль Іван** — теж закінчував разом із С. Бедрилом сільськогосподарський інститут. На попередньому слідстві казав, що С. Бедрило вів з ним розмови

про русифікацію, на суді повністю відмовився від цих показів.

6-7. **Дорошенко Микола, Ольшанський Юрко** — свідки з Києва, співпрацівники С. Бедрила. Також давали тільки позитивні свідчення, відгукувались про С. Бедрила якнайкраще.

8. **Бедрило Віра** — сестра підсудного, вчителька. Коли в суді зачитали її свідчення на попередньому слідстві, вона заявила протест проти того, що слідчий Малихін підробив протокол допиту. У протоколі від її імені записано, що Степан зв'язався з націоналістами, вів з нею розмови про русифікацію, а вона його стримувала. Свідок заявила, що нічого подібного вона ніколи не говорила. На суді фігурував також лист Степана до сестри з Москви, в якому він писав про розмову з одним радянським генералом, котрий сказав: « Никакой Украины не было и не может быть ». Свідок Віра Бедрило запитала у суду: « А хіба це обурення несправедливе? », — за що її пообіцяли викинути з роботи.

Адвокат В. Ромм протягом процесу справді захищав С. Бедрила, спростовував покази ряду свідків, доводив відсутність в діях підсудного антирадянської пропаганди й агітації з поставленою метою підірвати чи ослабити радянську владу. У заключному слові, яке тривало 40 хвилин, вимагав припинення справи за відсутністю складу злочину і звільнення підсудного.

Прокурор вимагав у заключному слові 6 січня 2 роки таборів суворого режиму.

7 січня С. Бедрило виголосив останнє слово, в якому обстоював свої погляди, заперечував покази свідків і винним себе не визнавав.

Після цього суддя Любашенко зачитала вирок суду, за яким Степан Бедрило був засуджений на... 4 роки таборів суворого режиму. Вирок був повною несподіванкою для всіх. Адвокат у приватній розмові

говорив про «провінційну жорстокість», про те, що у Москві за такими мізерними звинуваченнями взагалі не судили б. Він казав також, що випадки, коли суд дає більше, ніж вимагає прокурор, бувають хіба раз на десять років і що він буде відразу подавати не тільки касаційну скаргу, а й скаргу про те, як велося судові засідання.

Львів'яни які знайомі зі справою С. Бедрила, пояснюють жорстокість вироку кількома причинами: помстою за принципову поведінку С. Бедрила на слідстві і в суді; намаганням судді Любащенко, яка вперше у Львові вела політичний процес, показати свою нежіночу твердість і професійну придатність для ведення таких позазаконних справ, яких у Львові не було багато і на яких найлегше зробити собі кар'єру; дехто говорить про загальну тенденцію на Україні суворіше карати «націоналістів» навіть за розмови і приватні листи. Ще дехто зауважує що якраз в проміжку між заключним виступом прокурора і вироком суду з'явився номер газети «Літературна Україна», в якому праця Івана Дзюби, за розповсюдження якої звинувачено С. Бедрила, названа немарксистською, націоналістичною і наклепницькою. У зв'язку з чим суддя одержала вказівку суворіше покарати «націоналіста» С. Бедрила...

У Степана Бедрила дуже слабе здоров'я: він раніше хворів сухотами, лікував розладнану нервову систему...

ЗА ГРАТАМИ — ЧЛЕН ПРАВЛІННЯ ТОВАРИСТВА КУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ З УКРАЇНЦЯМИ ЗА КОРДОНОМ

4 липня 1969 року львівські кагебісти заарештували члена Правління Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном Василя Степановича Ривака.

Василь Ривак — уродженець Галичини, при Польщі переслідувався за національні змагання, рік сидів в одиночному ув'язненні, в'язень Берези Картузької. 1943 року емігрував на Захід. Закінчив Римський університет, за фахом — економіст. 1957 року, коли в СРСР *зачалася десталінізація*, В. Ривак, остаточно розірвавши з оунівським світоглядом, реемігрував із США на Україну. Жив і працював у Львові.

1960 року В. Ривак став членом Ініціативної групи з дев'яти осіб по створенню Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном разом із письменниками М. Рильським, Ю. Смоличем, композитором Л. Ревуцьким, артистом Ф. Паторжинським, професором І. Крип'яківичем та ін. Був членом Президії установчих зборів Товариства. Обраний членом Правління Товариства (див. газету «Вісті з України» номер 1 за листопад 1960 року).

В. Ривак неодноразово виступав у пресі, зокрема в газеті Товариства «Вісті з України», писав про культурні та господарські здобутки УРСР. Автор книжки «Життя переконує», виданої Товариством

для української еміграції. Останнім часом завідував бібліотекою Українського науково-дослідного інституту біохімії та фізіології тварин у Львові.

«Життя переконало» врешті-решт Ривака, що на Україні здійснюється політика русифікації і централізації, несумісна із декларованими тезами про розквіт суверенної української державності. Його обурювала також кількість конкретних фактів українофобії, з якими він особисто зіткнувся. Про все це він написав кілька листів (п'ять чи шість) до центрального органу ЦК КПРС газети «Правда». Із «Правди» замість відповіді листи передали в КДБ — і Ривака заарештували. Підчас обшуку у нього нічого не вилучено, бо Ривак *не залишив собі навіть копій* посланих листів. По справі Ривака немає жодного свідка, бо він нікому, навіть дружині, не показував своїх листів і не розповідав про них.

Конкретний зміст листів Ривака невідомий. Відомо тільки, що вони носили антишовіністичний характер, що в них ставилося, зокрема, питання про русифікацію українських установ, шкіл і вузів. Є неперевірені дані, що кагебісти, аби спростувати написане Риваком, долучили до його справи кілька десятків довідок із навчальних закладів про те, що викладання в цих закладах ведеться буцімто українською мовою.

Слідство вів слідчий Львівського КДБ Репета. Не зібравши жодних доказів і, очевидно, не бажаючи компрометувати себе такими «справами», кагебісти перекваліфікували статтю звинувачення із 62-1 на 187-1 і зіпхнули справу прокуратурі. Там слідство закінчував слідчий Крикливець який, очевидно, спеціалізується в Львівській прокуратурі на політичних справах (відомий безпорадним слідством у справі Чорновола у 1967 році). Слідство закінчено в жовтні 1969 року, із судом чомусь сталася затримка.

Василь Ривак винним себе не визнає, заявляє, що писав усе правильно, хіба що, будучи обуреним, до-

пускав у окремих місцях надмірну різкість у формулюваннях (типу « російські бандити » тощо). Львівська адвокатка, яка буде « захищати » В. Ривака (не українка) вважає Ривака винним у « злочині », хіба що буде шукати якихось полегшуючих обставин (вік, стан здоров'я і т. п.).

Василю Риваку 57 років, він має слабе здоров'я. Про арешт Ривака у пресі, зокрема у органі Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном, не повідомлялося.

Показово, що Ривак був одним із тих реемігрантів, хто закликав вигнанців повертатися на Україну, де їх нібито не чекатимуть ніякі переслідування.

**
*

Є дані, що на початку січня 1970 року В. Ривак звільнений, просидівши під слідством більше півроку. Невідомо, чи з В. Ривака все-таки витиснули якесь « розкаяння », чи випустили через відсутність доказів. Але напевне, все це оформлено як гуманний акт милосердя щодо винного, бо в практиці КДБ ще не було прецеденту, щоб заарештованого за політичними мотивами відпускали через відсутність складу злочину, вибачившись перед ним і виплативши матеріальну компенсацію.

РЕПРЕСІЇ НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ

Адміністративні переслідування і цькування національно свідомої молоді Дніпропетровщини, що тривали протягом останніх двох років, нарешті увінчалися арештами.

17 червня 1969 року дніпропетровські катєбісти заарештували поета Івана Сокульського. Сокульському приблизно 30 років, він виріс на околиці Дніпропетров-

ська у бідній родині (мати — прибиральниця, без освіти). Вчився на філологічному факультеті Львівського університету, був активістом Клубу творчої молоді аж до розігнання Клубу. Перевівся до Дніпропетровського університету, де виявився білою вороною і відразу впав у око своєю національною свідомістю. З п'ятого курсу його відчислили із звичним формулюванням: «за поведінку не гідну радянського студента». Відтоді почалися поневіряння. Із редакції багатотиражної газети «Енергетик» його викинули під час кампанії з приводу Гончарєвого «Собору». Влаштувався пожежником, але, дізнавшись про його «крамольність», теж звільнили. Наостанку працював матросом у річковому пароплаванні. Заарештований на пароплаві під час рейсу Київ-Дніпропетровськ. Матері про арешт повідомили через кілька днів, коли прийшли з обшуком. У матері обшук робили тричі. Вилучено три друкарські машинки і ряд самвидавівських матеріалів: «Репортаж із заповідника імені Берії» В. Мороза, виступ І. Дзюби на вечорі пам'яті В. Симоненка, лист творчої молоді Дніпропетровська і навіть виступ Олеса Гончара на своєму ювілейному вечорі та ін. Забрали записні книжки, вітальні листівки тощо.

Слідство вів слідчий Шхонда. Матері дозволили побачення, коли (так було сказано) Сокульський перестав кидати в слідчого стільцем. З матір'ю кагебісти поводяться грубо, у селищі, де вона мешкає, розпускають нісенітні чутки.

Звинувачено Сокульського, мабуть, за ст. 62 КК УРСР за розповсюдження самвидавівських матеріалів. Йде чутка, що йому інкримінується авторство листа творчої молоді Дніпропетровська, документа аж ніяк не антирадянського (див. нижче).

По тій же справі в Ново-Московську Дніпропетровської області кагебісти заарештували 22-річного Миколу Кульчинського, здібного юнака, який писав

вірші, цікавився історією України і взагалі національним питанням. Звинувачений нібито по ст. 187-1. Хворіє виразкою шлунку і дуже мучиться на тюремних харчах. Тримається на слідстві з гідністю.

У зв'язку з арештом Сокульського у Дніпропетровську проведені численні труси, зокрема у студентів університету.

Для того, щоб ясніше уявити ситуацію, яка склалася у Дніпропетровську, подаємо лист творчої молоді Дніпропетровська, посланий адресатам у 1968 році. Цей лист набув широкого обігу в « Самвидаві » і надрукований за кордоном.

**ГОЛОВІ РАДИ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ЩЕРБИЦЬКОМУ В. В.**

**КАНДИДАТОВІ В ЧЛЕНИ ПОЛІТБЮРО ЦК КП
УКРАЇНИ ОВЧАРЕНКОВІ Ф. Д.**

**СЕКРЕТАРЕВІ СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ
ДМИТРОВІ ПАВЛИЧКУ**

Звертаємо вашу увагу комуністів, керівників та громадських діячів нашої суверенної держави — Української РСР, однієї з держав-засновниць ООН — на той погромницький шабаш, що ось уже кілька місяців триває на Дніпропетровщині, на дике й безглузде переслідування чесних і відданих справі побудови комунізму українських громадян. Ця КАМПАНІЯ є настільки безпардонною і безпринципною, що перед нею бліднуть найдикіші витівки відомих усьому світові китайських хунвейбінів.

Численну групу громадян оббріхано на всіх офіційних і неофіційних заходах обкому, райкомів і парткомів, щоразу перекручуючи їхні « чуждые народу взгляды » й непомірно перебільшуючи, як кому заманеться, факти, про які мовитиметься нижче. Їх цькова-

но в обласній пресі й радіо, в такий спосіб створюючи видимість « общественногo мнєния » за класичним зразком салтиковського « градоначальника города Глупова ».

Найбільшoї брутальності сягнула так звана ДНІ-ПРОПЕТРОВСЬКА КАМΠΑНІЯ у зв'язку з появою нового роману нашoгo земляка Олєся Гончара « Собор ».

Спочатку обласні газети « Зоря » й « Прапор юності », марганецька міська газета виступили зі схвальними рецензіями на цей твір. А вже через місяць на одній із нарад, де були присутніми секретарі низових партійних організацій Дніпропетровщини, відповідальні працівники преси, секретар обкому КП України т. Ватченко затаврував ганьбою всі ці рецензії і дав команду пресі « довести читачам », що « рабочий клас » Дніпропетровщини « не принимает "Собора" ». Відразу ж газети обласні зарясніли, як май грушами « мнєния-ми » рабочих о « Соборе ».

Так лише « Зоря » протягом двох тижнів організувала три брутальні й безпорадні « рецензії », про що засвідчує їхня чотиристарядкова лайка, і стільки ж лишилось не видрукуваним.

Ті листи-відгуки, листи-протести робітників і трудової інтелігенції проти обпльовування автора « Собору » редактор П. Орлик і завідуючий відділом листів газети « Зоря » Я. Новак « строжайше » тримали в секреті й, з'ясувавши місце роботи й адресу відправника, доповідали в обком і КДБ.

Обкомом КП України було заборонено вшанувати 50-річчя письменника на історико-філологічному факультеті Дніпропетровського університету, в міській бібліотеці, хоча цьому передували численні оголошення. Що згодом деканом згаданого факультету т. Павловим було заборонено навіть обговорення роману « Собор », що його збиралися провести історики. Всіх, хто в будь-якій мірі й формі висловлював незгоду з кам-

панійщиною чи бодай випадково « взяв не ту ноту », якої вона вимагала — всіх суворо карали. Недарма ж завідуючий ідеологічним відділом обкому т. Васильєв заявив на семінарі працівників культури області: « Роман « Собор » — это такой коловорот, вокруг которого группируется все идейно вредное, враждебное нашей действительности ».

І ось ВИКЛЮЧЕНО з ПАРТІЇ й ЗВІЛЬНЕНО з РОБОТИ працівника відділу пропаганди й агітації газети « Зоря », одного з найстаріших журналістів нашого міста С. Ю. Шейніна за написання позитивної рецензії.

ВИКЛЮЧЕНО з ПАРТІЇ працівника відділу культури газети « Зоря » М. Т. Скорика за те, що запропонував сфабриковану статтю напівписьменного робітника Г. Дігтяренка і К° (« Я бачу життя не таким », « Зоря » від 6. IV. 1968 р.) на редакційну статтю « тяп-ляп ».

ВИКЛЮЧЕНО з КОМСОМОЛУ й ЗВІЛЬНЕНО з РОБОТИ талановитого журналіста В. Зарембу за те, що мав сміливість дати відсіч авторові наклепницької статті на « Собор » лейтенантові КДБ, завідуючому відділом інформації газети « Зоря » О. З. Кориленкові (« Не собор — люди », « Прапор юності » від 7. V. 1968 року).

ЗВІЛЬНЕНО з РОБОТИ без будь-яких підстав працівника відділу сільського господарства газети « Зоря » І. П. Опанасенка.

ВИКЛЮЧЕНО з ПАРТІЇ й ЗВІЛЬНЕНО з РОБОТИ талановитого режисера Дніпропетровського українського театру ім. Т. Г. Шевченка Риму Степаненко за постановку п'єси М. Стельмаха « Кум королю ».

СУВОРУ ДОГАНУ з ПОПЕРЕДЖЕННЯМ « вліпили » комуністові, вчителеві 64-1 вечірньої школи Г. Прокопенкові (наполягав на статті-відповіді оббрихувачам « Собору » Г. Дігтяренкові і « філософу » І. Морозу).

ЗВІЛЬНЕНО З РОБОТИ відповідального секретаря Дніпропетровського відділення Українського театрального товариства С. Левенця.

ЗВІЛЬНЕНО З РОБОТИ в Дніпропетровському видавництві «Промінь» відомого письменника В. Чемериса.

ЗВІЛЬНЕНО З РОБОТИ в придніпровській багатотиражці молодого поета Івана Сокульського.

Велику «накачку» **ПО ПАРТІЙНІЙ ЛІНІЇ** мав редактор названої багатотиражки Н. Дубінін за опублікування позитивного відгуку робітників Д. Семенка та В. Уніата на «Собор» («Енергетик» за 10 квітня 1968 року).

ПАРТІЙНУ ДОГАНУ одержав у гарячій кампанійщини працівник видавництва «Промінь» Б. Карапиш. І список цей мабуть, можна, продовжити!

Звичайний собі вечір поезії в Придніпровському палаці культури (яких, за висловом працівників палацу, тут було багато) в божевільному маніяцтві кампанійщини підносився ледь не бо рівня «контрреволюційної вилазки». Бо як же розуміти тоді те, що на всіх заходах обкому партії, а також на звітно-виборчій конференції Спілки письменників цей безповинний вечір поезії з найбезглуздішими ярликами ставав тим опудалом-мішенню, на яку повинна була б спрямовуватись «боротьба с идеологическими диверсиями».

Учасниками вечора і його організаторами пильно зацікавились детективи органів безпеки, багато з них було викликано на анекдотичні допити, де застосовувалось залякування ні в чому не винних людей.

На всіх спілчанських та інших зібраннях постійно «товчуть» (засуджують за «український буржуазний націоналізм») талановитих поетів М. Чхана й згаданого вже Чемериса. Як правило, така «накачка» супроводжується відвідинами КДБ.

Дещо пізніше різними методами було покарано

цілу фалангу української творчої молоді, як правило, літераторів — Генадія та Олеся Завгородніх, О. Овчаренка, В. Семенка, П. Вакаренка, названого вже Сокульського, М. Романушка, О. Водолажченко, Г. Маликова та багатьох інших. І знову за той же фантастичний, видуманий в будинку на Короленківській «український буржуазний націоналізм», а насправді за будь-яке занепокоєння долею української мови та української культури в шалено русифікованому Дніпропетровську.

Думається, чому так залюбки, ніби раз плюнути, розправляються з принциповими людьми — виключають з партії, виганяють з вузів та з роботи? Може, вони злочинці якісь? Аби ж то! — справжні злочинці живуть собі й не горюють.

Нещодавно колишній перший секретар обкому комсомолу, комуніст А. Гордієнко й перший секретар міському комсомолу, комуніст Г. Дружинін на скаженій швидкості мчали після «увеселительной п'янки» й убили в Ново-Московську людину. Гадаєте, їх посадили за ґрати?... Перший секретар — нині інженер заводу ім. К. Лібкнехта в Дніпропетровську, другий — інженер заводу ім. Бабушкіна. Обидва лишилися в лавах партії. Жодна газета не писала про цих «ответственных» розбишак.

І ще приклад. Комуніст, працівник газети «Зоря» П. Каракаш та І. Островський украли в редакції 25 тисяч карбованців державних грошей за новим курсом цін. П. Каракаш «заправляв» відповідальним секретарем і розмічав РАТАУвські матеріали дружкові І. Островського. Коли казнокрадів було викрито, вони заплатилися за нечуваний злочин лише (доганами) по партійній лінії і були дещо понижені в посадах. І... ПРОДОВЖУЮТЬ працювати в журналістиці. Каракаш — зав. відділом промисловості «Зорі», Островський — у промисловому відділі облрадіо.

Як бачимо, вбивцям і гендлярам — духовним по-

кидькам — є місце в партії, а чесних і принципових комуністів геть викидають із партії й з роботи, аби спокійно було і надалі гендлювати, плячити й знущатися над партійними нормами і радянськими законами.

Не так давно громадськість Дніпропетровського університету ім. 300-річчя воз'єднання України з Росією була обурена антикомуністичною поведінкою тодішнього декана історико-філологічного факультету В. Власенка. Цей «педагог» намагався перетворити факультет на приватний гарем — систематично розбещував своїх вихованок-студенток. (У такий спосіб навчав моралі покоління, якому жити при комунізмі!). Приблизно тоді ж студентам стало відомо й про ганебний вчинок викладача згаданого факультету І. Луценка. Користуючись своїм становищем керівника дипломної роботи, він намагався звалтувати студентку-дипломантку.

Гадаєте, довелось розпрощатись з цим «вихователем», з його педагогічною практикою?

Але ж ні! Таким людям є місце серед педагогів. Для Власенка це спричинилося лише пониженням в посаді до завідуючого кафедрою. Луценка позбавили зайвого «тягара» — громадського навантаження, люб'язно усунувши його від керівництва літературною студією. То може проституція та зловживання в її ім'я службовим становищем не вважається у нас антирадянською поведінкою? Чи цей «грешок» легко прощється їм як гонорар за політичну безпринципність, за відсутність «вредных мыслей» в їхніх вчених головах? Як би там не було, в усіх випадках можна бути певним — такі люди підтримають будь-яку кампанійщину, якщо тільки перевага на її боці, і навіть не задумавшись, чи узгоджується вона з курсом партії, з радянськими законами.

У зв'язку з кампанією обл'юзування «Собору» пожвавили «виховну» роботу місцеві кагебісти. І знову поповзла ними ж пущена чутка про «націоналісти-

ческою опасностью». Смішно навіть говорити, що ця «націоналістическая опасность» з'явилася саме в Дніпропетровську, де на заледве не мільйонне місто немає жодного українського дитячого садка чи ясел, жодної повністю української школи, жодного вузу чи технікуму з викладанням українською мовою. Невже обком комуністичної партії не повинен стурбуватися таким вкрай ненормальним антиленінським і антимарксистським станом рідної української мови в Дніпропетровську? Чи не правильніше було б злобу й «старання» спрямувати не на чесних комуністів і комсомольців, а на ці страхітливі порушення ленінської національної політики, коли українські робітники майже не знають своєї рідної культури, бо змушені все своє життя перемелюватися в надійних, як і 50 років тому, жорнах русифікації?

Невже є ворогами ті чесні громадяни Української РСР, що збагнули цю трагедію свого народу й не хочуть цуратися рідної мови, не хочуть цуратися себе з приводу чого великий росіянин — письменник В. Солоухін сказав: «Если б я родился украинцем, я ни за что не хотел бы стать русским».

Невже радянський патріотизм нинішнього українця не включає в себе національну гідність, національну гордість за свій великий і талановитий український народ? Можна б до безконечності продовжити ці невже...

Думається, чому це в передовій українській творчій молоді лише один шлях — «український буржуазний націоналізм» (про це красномовно говорить діяльність Дніпропетровського КДБ), бо, як ми вже бачили, значна більшість її рано чи пізно виходить саме на нього. А людина із звичайним не перекрученим глуздом побачила б тут лише слабосиле зародження елементарних понять національної повноцінності, а нерідко й почуття образи національної, а відтак, і звичайної людської гідності. Винні в цьому «буржуазна пропа-

ганда»? Ні, дніпропетровська дійсність! І якщо ми марксисти, її необхідно змінити так, щоб вона відповідала ленінським нормам і радянським законам, а не переслідувати всіх передових вірних марксистові-ленінізмові українських громадян.

Разом з тим виникає питання: невже лише на товаришів росіян не впливає буржуазна ідеологія? І що це, їхня національна виключність?

Чим же тоді пояснити той факт, що в нашому місті не критиковано публічно (не говорячи вже про адміністративне покарання) жодного представника російської творчої молоді за аналогічні українській молоді «збочення», які повинні б називатися «влиянием гнилой идеологии русского великодержавного буржуазного шовинизма»? А що такі збочення є, це ні для кого не таємниця — спробуйте лишень не тільки вдома розмовляти українською мовою!

І як тоді наші відповідальні товариші розуміють настанови В. І. Леніна, що з місцевим націоналізмом необхідно боротись на два фронти, у першу чергу виступаючи проти великоруського шовінізму, бо саме він породжує націоналізм?!

Не інакше, як українофобством назвеш поведінку «наукової» співробітниці Дніпропетровського історичного музею ім. Д. Яворницького, якоїсь Крилової, при варварському, якщо не бандитському, перенесенні могили легендарного кошового Січі Запорозької Івана Сірка. Лише про найпристойніші операції цього «перенесення» писала в одному із своїх безрезневих номерів «Літературна Україна». Там сором'язливо було замовчано, що робилося перенесення, як і всі бандитські вилазки, вночі і що поспіхом останки полководця зі світовим іменем було зібрано в брудний мішок (так, ніби то була картопля!) й до ранку в такому стані зберігались в чулані невідомого призначення.

А людям, яких обурювало таке цинічне українофобство, названа співробітниця (недарма ж вона нау-

ковець!) відрізала: « А вы знаете, что он был врагом русского народа? »

А чи любили, товаришко Крилова, українців та український народ російські царі та їхні посіпаки — ця орда катюг і поневоловачів, проти яких, зрештою, і виступав Сірко? Та, мабуть, саме вони (за Криловою) репрезентують великий російський народ! І чи не тому іванам грозним, петрам першим, катеринам другим, суворовим і К^о височіють пам'ятники, в багатотомних романах та багатосерійних фільмах прославляється їхній колоніальний розбій, азіатське варварство і депотизм! І ніхто не скаже, що вони лютою ненавистю ненавиділи українців, татарів, білорусів, поляків, грузинів і т. п.?

Чому ж тоді в Дніпропетровському історичному музеї серед багатьох речей експонується і карета, в якій придворні відомої україножерки імператриці Катерини II супроводжували її скурвлену величність у подорожі остаточно приборканою Україною? Чому стіни музею « прикрашають » численні портрети різної руки вельмож та завойовників катеринської доби, а портрети, скажімо, Івана Сірка чи останньому військовому писарю Запорізької Січі, засновникові двох найбільших і найкрасивіших парків нашого міста, м'яко кажучи, не знайшлося місця?

До того ж різні перелякані люди, як наприклад, редактор « Зорі » П. Орлик, пускають провокаційні, видумані в КДБ ЧУТКИ, що « український націоналізм » найповніше виявляє себе під маскою захисту української старовини. То як же бути з тією зливою матеріалів на захист російської старовини в російських виданнях « Комсомольская правда », « Советская Россия », « Литературная газета », « Огонек », « Советский Союз », « Наука и жизнь » і т. ін.

Що ж тоді за такими чутками — « націоналістическая опасность » чи мародерство держиморди — великоруського шовінізму, про який у нас не прийнято

висловлюватись вголос, щоб, крий Боже, не образити російського народу? Яка сльозлива ввічливість! «Националистичкая опасность» чи «национальнй нигилизм» і здичавіння, що межує з духовним бандитизмом зцивілізованих гангстерів, ще раз запитуємо авторів та поширювачів подібних чуток?

Ми, передова українська радянська молодь, виховувалися в радянських школах і вузах на творах Маркса і Леніна, Шевченка і Добролюбова й усвідомлюємо, що історія — безперервний вихідний розвиток людства і все передове, прогресивне в цьому розвитку гідне вивчення і поваги, і наших прийдешніх поколінь. Наступні епохи на шляху до своїх високих і гуманістичних ідеалів черпали і черпають усе краще, що було в минулому.

Тому нам дорога й Запорізька Січ, яку К. Маркс у своїх «хронологічних нотатках» називав козацькою республікою, і пам'ятники минушини, нехай то й будівля церковної архітектури чи козацький курінь, за шанування чи збереження котрих так вагомо бореться Гончарів «Собор».

Наклепник Г. Дігтяренко в уже згадуваній статті «Я бачу життя не таким» запевняє, що «в нашій країні пам'ятники охороняються, як ні в одній країні світу». Що ж, нам важко заперечити. Справді бо, в нас пам'ятники охороняються так по-варварськи, як у жодній країні світу! Тільки на Дніпропетровщині за останні роки знищено майже всі пам'ятники церковної архітектури під гаслом «боротьби з релігією». Позаминулого року в селі Сурсько-Литовському зірвано динамітом, мабуть, уже останню на Дніпропетровщині сільську церкву. Не уникли плюндрувань і залишки відомої Козацької фортеці й козацька старовинна церква, зруйновано єдину в своєму роді будівлю-курінь козака Білого в Нікополі. Покровську січову церкву, що її малював Тарас Шевченко, пам'ятник запорожцю Глобі в Дніпропетровську, напівзруйнованим

стоїть Преображенський собор відомого російського архітектора Захарова та т. ін.

У перспективному плані монументальної пропаганди в м. Дніпропетровську ви не знайдете й близько імен видатних українських діячів минулого: засновника Дніпропетровського історичного музею інженера О. Поля, академіка Д. Яворницького, письменників І. Манжури, О. Стороженка, В. Сосюри, О. Довженка (їх життя та діяльність в тій чи іншій мірі пов'язані з Дніпропетровщиною та Дніпропетровськом), засновника Дніпропетровського українського театру ім. Т. Г. Шевченка Л. Курбаса, немає пам'ятника й одному з найвидатніших революціонерів-більшовиків, організаторові революційної боротьби в Катеринославі соратникові В. І. Леніна Миколі Скрипникові. Зате наше місто збагатиться ще одним пам'ятником О. Горькому, пам'ятником О. Матросову, пам'ятниками Чайковському й Глінці та ін.

Шановні товариші, поясніть, будь ласка, нам, про яку « націоналістическую опасность » базикають свідомі й несвідомі « друзі » українського народу? Хто дав їм право топтатися брудними русифікаторськими чоботами по національній гідності українського народу?

Ми, творча молодь Дніпропетровська, вимагаємо притягти до відповідальності їх та всіх тих, хто вчиняє брутальні україножерські кампанії — відьомські шабаші на терені української культури, хто переслідує чесних і відданих народові людей тільки за те, що вони хочуть бути самими собою і ніким іншим, що вони хочуть виховувати своїх дітей в українських дитячих садках, школах, технікумах і вузах.

Вибачайте, коли ваша ласка, що ми в такій зарізкій формі написали Вам, бо писати про такі речі без обурення — значить нічого не писати.

Ми віримо, що Ви прислухаєтесь до нашого щирого голосу і вживете негайних заходів для виправлення ненормального становища, в якому опинилась творча

інтелігенція нашого міста, сотні тисяч українців Дніпропетровська й області *).

Творча молодь Дніпропетровська

*) В ряді примірників, що знаходяться в обігу, закінчується «Лист творчої молоді Дніпропетровська» такими словами: «...сотні тисяч українців Дніпропетровської області» (прим. ред.).

ЗНОВУ « КАМЕРНІ » СПРАВИ?

(Під слідством політв'язень Святослав Караванський)

Голові Президії Верховної Ради УРСР
т. ЛЯШКОВІ
Прокуророві УРСР т. ГЛУХОВІ

Ми, колишні політв'язні стурбовані тим, що за останні місяці на Україні знову посилюються переслідування людей за переконання. Маємо на увазі суд над трьома робітниками Київської ГЕС у січні 1969 року, засудження у травні М. Бориславського за спробу самопалення, арешти Львівським УКДБ науковців В. Ривака та С. Бедрила, ще ряд арештів за політичними мотивами у Києві, Львові, Дніпропетровську, Новомосковську, Коломиї...

Зокрема занепокоїло нас недавно розпочате республіканським КДБ нове слідство над політв'язнем з Одеси С. Караванським, звинуваченим в «антирадянській агітації й пропаганді» під час перебування у Володимирській в'язниці.

Після багаторічної перерви ми знову стаємо свідками так званих «табірних» (чи «камерних») судових справ, огидного породження культівської «законності», яке прирікало раз засуджену людину незалежно від першого терміну, до пожиттєвого ув'язнення. Із

власного досвіду ми знаємо, що засудити за усну чи письмову « агітацію » в тюрмі або в таборі можна практично кожного в'язня. Ми знаємо також, чого варті з огляду на законність такі таємні суди, на яких свідками виступають тюремні наглядачі й табірні донощики, або і взагалі обходяться без свідків і доказів.

Упереджуючи можливі стандартні закиди, ми заявляємо, що зовсім нам не йдеться про виправдовування чи якусь свою оцінку вчинків С. Караванського у 1944 році, як не говоримо тут про тодішній вирок у його справі. Можемо зауважити хіба про жорстокість 25-річного терміну ув'язнення для людини, яка ще й на світі не прожила 25 років, розумно скасованим після Сталіна радянським законодавством. Але як не прагнула останнім часом офіційна і неофіційна — закулісна пропаганда очорнити С. Караванського, готуючи моральне підґрунтя для нової розправи, ми так і не зрозуміли, які нові злочини вчинив С. Караванський, вийшовши в 1960 році на волю, за що анулювали амністію, його заставили у листопаді 1965 року досиджувати позазаконний 25 річний термін. Нам відомо, що на волі С. Караванський плідно працював як перекладач і мовознавець, уклав фундаментальний « Словник рим української мови ». Ніяк не можна назвати антирадянськими його критичні статті про мовну політику на Україні. Тому, якщо в таборі чи Володимирській в'язниці С. Караванський справді говорив чи писав щось таке, що КДБ вважає « антирадянським », то вина за такого Караванського лягає тільки на ненормальні умови табірно-тюремного утримання людини, здатної до творчої праці. Отже, відповідальність за теперішнього Караванського лягає на тих, хто вчинив щодо нього сваволю (анулювала амністію С. Караванському Прокуратура на подання КДБ). Невже гуманно і справедливо вимагати в тюрмі « правильності » і лояльності від так жорстоко скривдженої людини? І хіба можна скидати із шальки терезів факт безсумнів-

но травмованої тривалим ув'язненням (20 років!) людської особи?

Зараз людині, якій лишилося майже 5 років до закінчення 25-річного терміну, загрожує нове засудження невідомо на скільки ще років. Йдеться, отже, не про перевиховання, а про фізичне знищення людини. Зробити це не важко. Але чи думають ініціатори цієї справи про моральний і чисто людський бік своїх дій?

Виходячи з гіркого досвіду власного перебування в тюрмах і таборах (безвідносно до того, що дехто з нас уже реабілітований), турбуючися за нормальне влаштування людського життя, можливе при справжньому відновленні соціалістичної законності і соціалістичної демократії, ми вважаємо своїм моральним правом і громадянським обов'язком поставити перед найвищими державними та правовими інстанціями питання про :

1) скасування законодавчих актів (передусім статті 2 Закону УРСР від 28. XII. 1960 року), що перекреслюють прийнятий у радянському законодавстві принцип зворотної сили законів, усувають чи пом'якшують покарання (ст. 6 КК УРСР), а це дозволяє тримати в ув'язненні по 25 років осіб, засуджених ще в часи культу особи;

2) звільнення всіх засуджених раніше по 25 років осіб після відбуття ними максимального тепер 15-річного терміну, в тому числі звільнення політв'язня С. Караванського, який при першій судимості відбув у неволі більше 20 років;

3) недопущення так званих « камерних » чи « табірних » справ як можливого рецидиву сталінсько-берійської сваволі;

4) публічність і широку гласність усіх політичних процесів як важливу умову збереження законності і справедливості.

Ів. Гель — Самбір, Михайло Осадчий — Львів,

Вячеслав Чорновіл — Львів, Валентин Мороз — Івано-Франківськ, Ірина Сенік — Івано-Франківськ, Оксана Попович — Івано-Франківськ, Любов Лесник — Івано-Франківськ, Ярослава Менжуш — Львів, Ольга Горинь — Львів, Зваричевська — Львів, Б. Шастків — Львів, Б. Горинь — Ходорів, О. Мешко — Київ, Б. Худенко — Київ, В. Іванишин — Іркутськ, Ів. Русин — Київ.

С. Караванський був засуджений Одеським військовим трибуналом 1944 року на 25 років за звинувачення у зраді Батьківщини. У грудні 1960 року звільнений за амністією після відбуття понад 16 років ув'язнення, термін покарання йому при цьому скорочений наполовину — до 12,5 року. У листопаді 1965 року за поданням КДБ Прокурор СРСР Руденко анулював амністію і Караванського без суду і слідства послали досиджувати 25-річний термін. Причиною стали статті Караванського про наростаючу русифікацію вузів і шкіл України, в яких навіть кагебісти не могли знайти нічого крामольного, щоб відверто за них звинуватити і судити.

С. Караванський передав з ув'язнення декілька заяв, адресованих в різні інстанції, в яких аргументовано доводив незаконність повторного ув'язнення і 25-річного терміну взагалі і розповідав про становище політв'язнів у тюрмах і таборах. Ці заяви набули великого поширення в « Самвидаві ». За написання цих заяв Караванського у 1967 році перевели із табору у Володимирську в'язницю. Звідти він нібито робив спроби передати на волю якісь заяви, користуючись тайнописом, за що зараз притягнений до відповідальності за ст. 62, ч. 2 (можлива санкція — до 10 років таборів особливого режиму).

30 травня у дружини С. Караванського в Одесі проведено обшук. Вели його працівники республіканського КДБ Кольчик, Литвин і Брозіцький. Вони мали з собою електронно-обчислювальний перетворювач для виявлення тайнопису. В одному з номерів журналу «Вітчизна», переданому Караванським із тюрми, вони нібито виявили якихось два слова. Нічого більше під час обшуку не виявлено. На допитах в Одесі і пізніше в Києві Ніна Строката, дружина Караванського, заявила, що ніяких рукописів від Караванського не одержала і нічого про них не знає.

С. Караванський перевезений в тюрму КДБ в Києві із Володимира у вересні 1969 року, коли йому пред'явлено звинувачення — невідомо. Слідство веде слідчий Пархоменко. Як видно із реплік слідчого і наглядачів, Караванський вдавнявся до якоїсь акції протесту, можливо, до голодівки, оскільки відмовився прийняти передачу.

Покищо відомо, що допитані як свідки у справі Караванського його дружина Ніна Строката і наглядачка Володимирської в'язниці Коніна. Відомо також, що робили обшуки в камерах в'язниці, шукаючи тайнописи, і допитували тих в'язнів, що сиділи разом з Караванським.

Наведена вище заява колишніх політв'язнів послана адресатам у грудні 1969 року. Чи одержав хтось із тих, що підписалися, відповідь — невідомо.

ДЕЩО ПРО СВОБОДУ СОВІСТІ

Всупереч Конституції СРСР, яка гарантує свободу совісті, у 1945-1946 роках у Західній Україні була насильницьки ліквідована греко-католицька церква. Ліквідацію проводили органи КДБ методами прямого терору. Священиків, які не перейшли на російську православну віру, сфабрикувавши фальшиві звинувачення, відправили в табори. Незважаючи на терор, греко-католицька церква продовжувала і продовжує функціонувати підпільно. Вона має великий авторитет серед місцевого населення, оскільки протягом останніх десятиріч перед ліквідацією стояла на боці змагань українців проти полонізації, за національно-культурний розвій нації.

Останніми роками, у зв'язку з поживленням діяльності підпільних священиків, посилювалися репресивні заходи щодо них. До осені 1968 року, однак, каральні органи в основному обмежувалися нетривалими арештами, побиттям, штрафами тощо. Ось кілька прикладів з довгого ряду однотипних (майже всі приклади з одного району на Львівщині).

На початку 1968 року в селі Березець Городоцького району кагебіст з Городка дуже побив отця Романа Чоля за проведення греко-католицької відправи у офіційно закритій церкві (церкви, як правило, закривають під приводом браку православних священиків), а після цього побитого ще й оштрафували на 50 крб.

У Великодню Суботу 1968 року прокурор Городецького району і секретар райкому партії поїхали в село Добряни, де помітили на цвинтарі вбрану квітами і стрічками стрілецьку могилу. « Як ви сміли! Там же бандити поховані! », накинулися вони на присутніх. « Вони за волю України загинули », відповів хтось із натовпу. « Вас би всіх тут спалити, всі ви бандити », почули у відповідь. Потім начальники звернули увагу на вбраний вінками і вишивками дерев'яний великодній хрест. « Скільки тут колгоспного труда пішло », зауважив прокурор, показуючи на вишивки і розкидаючи ногами квіти. Далі, не задумуючися, начальники витягли з машини каністру з бензином, облили і підпалили хрест. У селі вдарили в дзвони, збіглися люди і побили начальників. Прізвище секретаря райкому не встановлене, прізвище прокурора, здається, Шевчук.

Перед Великоднем 1968 року в селі Хиневичі того ж району греко-католицький священник Петро Городецький лишився в церкві сповідати людей. Близько 11-ої години вечора до церкви зайшов секретар сільської парторганізації Мелешко і голова сільради Музика з колгоспними бригадами. Отцю Городецькому скрутили руки, завели в сільраду і викликали з Городка міліцію. В районі його кинули в КПУ (камера попереднього ув'язнення), глузували з нього, фотографували, обвішали релігійними образами тощо. Протримали в камері два дні, після чого відправили в львівське КДБ до якогось Зінченка, який погрожував ув'язненням і пропонував « работать с нами ». На той раз Городецького відпустили. Однак через тиждень у нього зробили трус, відібрали кілька передруків з книжок — виключно релігійно-дидактичного характеру, забрали магнітофон і стрічку із записом проповіді єпископа Бучка з Ватикану, де теж не було нічого протидержавного, релігійні книги (молитовники, часослов, служебник), які не заборонені

для вживання. Прокурор району (той самий, що палив хреста у Добрянах) бив Городецького вилученими паперами по обличчю в присутності офіцерів міліції, які, щоб не бути свідками, поспішно вийшли.

У Крехові Нестерівського району на Львівщині у 1968 році на Петра і Павла дільничний міліціонер затримав греко-католицького священика отця Пелеха, а потім у Нестерові у приватному домі побив його.

19 серпня 1968 року в селі Градівці Городецького району дільничний міліціонер відібрав після відправи у греко-католицького священика отця Петра Пиріжка хрест, часослов і т. п. і тягнув його у «воронок», але люди не дали. Міліціонер подзвонив до району, що на нього вчинено напад і о. Пиріжка 20 разів після того викликали до Городка, де прокурор йому погрожував судом за самоуправство, навіть пред'явив звинувачення, але відпустив, попередивши : « Ждіте суда ».

Восени 1968 року в Городецькому районі до кільканадцяти закритих церков завезли зерно, полу, штучні добрива, але люди першої ж ночі повикидали це все і очистили церкви. Ось як відбувалося це в селі Милятині 24-25 вересня. Захопленням церкви керували заступник начальника районної міліції Малишевський і заступник голови райвиконкому Шумкін. Їм допомагали дільничний міліціонер і колгоспні бригадири. Вночі вони зламали замок на церкві і примусили двох фірманів завести до церкви зерно. Ті дали знати людям, які, прокинувшись, позбігалися і повикидали зерно з церкви. Наступного дня ніхто в селі не вийшов на роботу. Страйк тривав два дні, на ферми привозили робітниць-кравчинь з райцентру. Церкву відстояли, але багатьох людей поштрафували по 30-50 крб.

Подібні події відбувалися по всій Західній Україні. У селі Тисмениці Івано-Франківської області, наприклад, на захист церкви, яку мали руйнувати, виступило все село, прогнали міліцію і три дні захищали церкву, закрившись в ній. Церква лишилася ціла, але

кагебісти « відшукали » « організаторів » — колгоспно-го коваля Володимира Василика, якого заарештували і засудили на початку 1968 року на 7 років (!) таборів суворого режиму за ст. 62 КК УРСР (антирадянська пропаганда і агітація). Десь тоді ж за греко-католицьку діяльність на Івано-Франківщині був засуджений на 5 (чи на три?) років Дзюрбан (чи Дзюбан), який, як і Василик, знаходиться в Мордовських політичних таборах. У Яремчі Івано-Франківської області в 1968 році заарештовано і засуджено на 2 роки священика, який читав дітям катехізис.

Різко посилюлися релігійні гоніння на Західній Україні з жовтня 1968 року. В середині греко-католиків ходить версія, — не знати, наскільки правдива, — що ініціатором гонінь виступив київський православний митрополит. Нібито в 1968 році у Почаєві на з'їзді духовенства деякі православні священики із Західної України нарікали на конкуренцію греко-католиків, на що митрополит пообіцяв звернутися до партії й уряду УРСР (нібито особисто до Шелеста) з проханням втрутитися. Буцімто після такого звернення каральним органам була дана вказівка до 100-річчя Леніна викорінити залишки греко-католицької церкви і позбавити російську православну церкву конкурента.

18 жовтня 1968 року львівська прокуратура одночасно обшукала одинадцять греко-католицьких священиків у самому тільки Львові: отців Миколу Дейнеку, Йосифа Вороновського, Филимона Курчабу, Василя Величковського, Ігнатія Цегельського, Володимира Матковського, Петра Василичина, Івана Лопадчака, Петра Городецького, Миколу Волосянка (чи Овсянка?), В. Стернюка. Десь у ці ж дні обшукали отців Миколу Грициляка та Петра Пиріжка.

Під час обшуків забиралося виключно все, що має відношення до релігії: священицький одяг, релігійні книжки і проповіді, образки релігійного змісту, дерев'яні хрести, образи, свячену воду, свічки, вино (а в

одного священика слідчий додумався конфіскувати навіть... пляшку «Московської», а також фотоапарати, магнітофони, навіть гроші (велику суму у отця Величковського, 800 крб. у отця Овсянка). Як правило, вилучені речі культу не є забороненими і їх дозволяється тримати в приватних помешканнях. У деяких священиків відібрали святі таїнства, що є грубою образою релігійних почуттів.

Тоді й прийшли арешти. У Львові арештували отця Городецького, в Коломиї — о. Бахталовського. У січні 1969 року львівська прокуратура заарештувала підпільного греко-католицького єпископа о. Василя Величковського.

Протягом 1969 року обшуки й допити не припинялися по всій Західній Україні, набравши дуже масового характеру. Ось не всі дані по Львову : о. Стернюка за кілька місяців обшукали тричі, знову обшукали о. Цегельського, забрали священицькі речі, церковну літературу, магнітофони, друкарську машинку, магніфонні стрічки з найбезневиннішими записами. У о. Третяка забрали біблії старих видань, співаники, ікони, обшукали колишніх редемптеристів (чернечий чин), наприклад, о. Смаля. Перетрусили помешкання в яких живуть колишні черниці і йосифітки, василіянки, бельгійки (зараз вони, як правило, працюють або кравчинями, або санітарками у лікарнях). У черниць забирали релігійні видання і речі культу, пошитий ними священицький одяг, гроші тощо. Під час одного з обшуків, наприклад, зумисне поламали престол з Богородицею. На Львівщині обшукали о. Оришкевича (Олесько), о. Чолія (Городок), у колишнього ченця, що мешкає у Зимній Воді під Львовом, відібрали всі гроші, навіть мідяки і т. д., і т. п.

Якщо у Львові, Івано-Франківську та інших більших містах під час трусів поводилися трохи чемніше, то в селах каральні органи (міліція, прокуратура, КДБ) вели себе дуже брутально : здирали зі стін і топтали

ногами образи, відбирали і дерли документи про духовну освіту тощо. Деяким обшуканим не лишали протоколів обшуку, іншим не вписували у протокол багатьох відібраних речей.

Тим часом пройшли суди над заарештованими. Львівський обласний суд у жовтні 1969 року засудив на три роки позбавлення волі за ст. 187-1 КК УРСР єпископа греко-католицької церкви о. Василя Величковського. Василь Величковський до насильницької ліквідації греко-католицької церкви був настоятелем (ігуменом) монастиря, був засуджений після війни за відмову перейти у православ'я, єпископський сан одержав таємно уже після ліквідації церкви. Арештовано його нібито у зв'язку з висвяченням двох молодих священиків і листуванням із закордоном (очевидно, з Ватіканом). Слідство вів слідчий Львівської прокуратури Добровський. В. Величковський має похилий вік (близько 80 років), в тюрмі у нього було два інсульти.

У надрукованих у львівській пресі статтях про суд над Величковським в основному говориться про його діяльність під час війни, до першого засудження, і майже нічого конкретного про теперішнє звинувачення (« під виглядом релігійних проповідей став зводити наклепи на радянську дійсність », « регулярно слухав радіопередачі з Ватікану, в яких містилися наклепи на СРСР і поширював їх серед населення, систематично порушував закони про відокремлення церкви від держави і школи від церкви, спекулював, привласнював великі суми грошей », « ...у 1965-67 рр. Величковський написав книжку « Історія чудотворної ікони Божої матері безнастанної помочі », в якій було чимало наклепів на нашу державу і суспільний лад... Він повчав одновірців чесності і справедливості. Він намагався доводити, що уніати були якимись патріотами... З напоїв споживав переважно « Істру », а своїх напарників по чарці частував менш добірними »).

Отець Петро Городецький має приблизно 40 років,

висвячений у греко-католицькі священники уже після офіційної ліквідації церкви. Працював електрозварником на Львівському заводі автотранспорту, звідки його викинули за релігійну діяльність. Має двох малих дітей. Засуджений за ст. 187-1 КК УРСР теж, здається, на три роки позбавлення волі.

У вересні чи жовтні 1969 року Івано-Франківський обласний суд засудив о. Бахталовського із Коломиї. Інформацію про цей суд беремо із статті «Чорне серце» завідуючого кафедрою філософії і наукового комунізму Ів.-Франківського медінституту В. Кравця в газеті «Прикарпатська правда» за 31. X. 1969 року. На жаль, ця стаття, як і всі подібні, майже не містить об'єктивної інформації, зате багата на голослівні звинувачення типу «діяв Бахталовський по інструкціях імперіалізму (?), служив їм вірно». Не відомо, за якою статтею і на який термін засудили о. Бахталовського. Дізнаємося, що о. Бахталовський належав до тих греко-католицьких священників, які не визнали рішень собору (т. зв. Львівського собору 1946 року) і за це був тоді засуджений. Тепер Бахталовського судили нібито за те, що він проводив з трьома підлітками уроки теології і богослужіння, а також за «проповіді антирадянського змісту», хоч із статті не видно, де ж о. Бахталовський ці антирадянські проповіді виголошував. Проповіді вилучені у нього під час обшуку разом з друкарською машинкою, магнітофоном, стрічками. Про позицію о. Бахталовського на суді і про справжню суть його діяльності можна судити з такого абзацу статті В. Кравця :

«Радянська держава послідовно дотримується Конституції СРСР, яка гарантує всім громадянам свободу совісті, свободу відправлення релігійних культів і свободу антирелігійної пропаганди. Це всім відомо, а на суді Бахталовський заявив, що він, мовляв, «дезорієнтований» щодо ставлення держави до релігії і церкви. Цією лицемірною заявою уніат хотів прихо-

вати свою ворожу політичну, антирадянську діяльність, видати її за... відправлення релігійних культів ».

Кілька слів про те, що « всім відомо ». Всім відомо, що у нас законом заборонено тільки декілька сект, які вважаються шкідливими. Греко-католицька церква не є сектантською, і її ліквідація офіційно пояснюється тільки волевиявом віруючих. Однак, згідно закону кожна громада, подавши заяву з двадцятьма підписами, має право відкривати молитовний дім і відправляти Богослужіння в будь-якій вірі. З різних сіл Галичини неодноразово надходили такі заяви за багатьма підписами з проханням дозволити греко-католицьке Богослужіння (наприклад, із села Мшани Городоцького району, із села Хоросниці Мостиського району на Львівщині). Але ці заяви незмінно клали під сукно.

Існуюча думка, що до теперішніх переслідувань владою греко-католиків причетна російська православна церква, підтверджується останнім часом тим що від церковних верхів з Москви (чи Києва) надійшла вказівка викидати з керівних посад навіть колишніх греко-католицьких священиків, які під тиском у 1945-46 рр. прийняли православ'є. Наприклад: із Святоюрського собору у Львові викинуто отця Ратича, подібні заходи робиться там і щодо отця Юрика.

Для повнішого уявлення про те, як зносилася греко-католицька церква в Західній Україні, наводимо заяву Генеральному прокуророві СРСР від священика Г. Будзинського, двічі судженого за причетність до греко-католицької церкви. Ця заява писана ще в 1966 році, але в « Самвидав » потрапила порівняно недавно. Подаємо у перекладі з російської мови.

Генеральному прокуророві СРСР, м. Москва
від Будзинського Григорія Антоновича, 1905 р.
народження.

З А Я В А

Я одержав Вашу відповідь від 9 березня 1966 р.

У Вашій відповіді, на жаль, і далі продовжуються твердження, які розходяться з правдою. Ваша відповідь є неспростованим доказом, що всі Ваші попередні відповіді були безпідставними, бо ж моя справа не була повністю перевірена, а потребувала додаткової перевірки...

Ви неспроможні назвати мого «преступлення», і це не випадково. Російське слово «преступленіє» одержало в радянському кримінальному кодексі нове, додаткове значення. Бо злочином називається також виконання релігійних обов'язків. Тому Ви не можете назвати мого «преступлення», а тільки статтю, бо назва «злочину» стала б саморозкриттям. Раніше Ви називали якись свідків, якісь речові докази, але зараз Ви від цього відмовилися, бо все це виявилось брехнею. Якби Ви назвали моє «преступленіє», то стало б ясно, що це ніяке «преступленіє» згідно значення цього слова, (якому в інших мовах відповідають слова: злочин, verbrechen (нім.), frevel (нім.), zlučin (слов.) і т. д.), а тільки виконання релігійних обов'язків. Неспростовним доказом є вирок Львівського військового трибуналу від 13 березня 1945 року. У цьому вироку мені ставиться за вину поширення католицизму на окупованій території і слухання духовних відправ, до чого зобов'язаний кожний католик. Ще ясніше сказано у вироку Львівського облсуду від 15. V. 1957 року, в якому мене звинувачено за відмову виконувати рішення Львівського собору 1946 року.

Через те, що цей собор був справжньою причиною мого арешту 28 травня 1945 року і вироку військового

трибуналу від 13 березня 1946 р., то необхідно пояснити історію виникнення цього собору.

Цей собор ліквідував католицьку церкву в західних областях УРСР, східну гілку католицької церкви, названу також унією (так її звали у XVI-XIX ст.). Справжня назва цієї церкви: Львівська греко-католицька митрополія.

Цілком аналогічним чином ліквідував цар Микола I Київську уніатську митрополію, а цар Олександр III Холмську єпархію. Зрештою, всі без винятку російські царі хоч якимсь чином ліквідували католицьку церкву. Ненависть російських людей до християнської релігії бере, напевно, свій початок ще з часів монгольського іга.

Але цар Микола ліквідував Київську митрополію таким чином, що могло здаватися, ніби церква сама себе ліквідувала. Цар звернувся в Рим до вищої церковної влади з клопотанням, щоб митрополитом був призначений Семашко, який пообіцяв цареві в разі призначення його митрополитом провести воз'єднання з російською церквою. Хоч Семашко добився в Римі свого призначення обманним шляхом, але факт залишається фактом, що він був призначений законним митрополитом. Коли й виявилось, що Семашко зрадив, то багато чесних людей відмовилися йому підкоритися. Цар наказав непокірних (їм причепили назвисько «упорствующіє») фізично знищувати. Проти цих жорстоких дій царя протестував увесь світ, в тому числі всі чесні російські люди. З особливою силою викривав царя великий майстер слова Л. М. Толстой. Царська цензура не посміла викреслити це викриття дому Романових із повісті «Хадки Мурат», бо й ненависть царя до католиків і католицької віри була загальновідомим фактом.

Якщо порівняти ліквідацію Київської митрополії в 1839 р. і Львівської, то побачимо, що людина, яка проводила ліквідацію у 1946 р., такий собі Костельник,

не був митрополитом, як Семашко. Костельник цілком не мав ніяких повноважень, а для скликання собору в 1946 році, він не тільки не одержав повноважень, але й не звертався за їх одержанням до вищої церковної влади. Таким чином собор 1946 року був скликаний проти всіх і всяких правил католицької церкви.

Крім того, собор поставив собі за мету ліквідацію католицької церкви (східної гілки) і хоча б тому не може зватися католицьким. Тому всі католики були в совісті зобов'язані відмовитися від рішень цього собору, бо згідно з нормами католицької церкви такий собор є незаконним.

Костельник не одержав також повноважень від російської православної церкви, бо він не був православним. Крім того, на соборі був присутній київський митрополит Іоан як представник московського патріарха Алексія. Якби собор був православним, то ним керував би митрополит, а не Костельник. Собор 1946 р. не міг бути православним також з тих міркувань, що рішення собору не торкалися православних а інаквіруючих. Якби собор російської православної церкви міг виносити рішення, що торкаються інаквіруючих, то могло б статися, що російська православна церква ліквідувала б єврейську, магометанську чи інші релігійні общини, а це є абсурдом.

Отже Костельник міг одержати повноваження для скликання такого роду собору тільки від уряду УРСР. Оскільки собор 1946 р. вирішував справи колосальної важливості, які могли втягнути країну у міжнародні ускладнення, то ясно, що Костельник не міг скликати собор на власний ризик і від власного імені. Крім того, уряд УРСР, поза сумнівом консультувався у вищих органів, і не виключена можливість, що наказ скликати такого роду собор дав Берія або хто-небудь із його соратників. Крім того, беручи до уваги наполегливість, гідну кращого застосування, з якою Уряд проводив у життя рішення собору 1946 р., треба прийти

до висновку, що цей собор не є чиеюсь приватною забаганкою, а державним заходом, про який багато писалося в пресі.

Слідчий Горюн, що написав звинувальний висновок, за яким Львівський облсуд виніс мені вирок 15. V. 1957 р., доводив законність рішення собору 1946 р. тим, що собор скликав Уряд УРСР. Точку зору Горюна підтримав суд у вищезгаданому вирокі, а Верховний суд УРСР двічі підтвердив цей вирок.

Рішення собору 1946 р. проводилися в життя з кінця 1945 року, тобто за рік до їх прийняття, і проводяться в життя дотепер. Греко-католицька церква була повністю знищена. Були заарештовані всі без винятку єпископи, в тому числі і митрополит Сліпий, всі без винятку каноніки-прелати — декілька сотень, більше тисячі священослужителів і дуже багато віруючого люду: монахів, монашок, дяків, церковного притчу, і просто віруючих, які брали участь у церковному житті. Головний удар було нанесено церкві 13 квітня 1945 року, коли були ліквідовані всі єпископи. Дальший удар зроблено в ніч з 25 на 26 травня 1945 року, коли були заарештовані всі видатні керівники церкви. Це повинно було показати всім наяву, що відмова від переходу в російську віру веде за собою позбавлення волі. Костельник всіх про це попереджав.

Відразу після цих арештів представник уряду УРСР Іванов відвідав усі райцентри у супроводі Костельника. На день приїзду Іванова до райцентру скликали всіх священників. Іванов вимагав від кожного з них зокрема підписати декларацію про перехід у російську віру. Ті, що відмовилися, були заарештовані всі без винятку. Хто підписав — одержав призначення на греко-католицькі приходи від імені московського патріарха.

Ці незаконні дії вважалися законними не тільки в той час, а й пізніше, аж до 1958 року, як видно із вироку облсуду в моїй справі у 1957 р., про що йшлося

вище. Зрештою Уряд УРСР вважає собор законним досі і відмовляється повернути українцям-католикам хоча б декілька церков, захоплених московським патріархом незаконним насильницьким способом при допомозі загонів озброєної міліції.

Із сказаного вище видно, що суди одержали вказівку сприяти ліквідації католицької церкви і переведенню католиків у російську віру. Тим самим повинні були відмовитися від своєї основної і справжньої діяльності, тобто дотримувати і відновлювати порушену законність. А оскільки перегін населення в російську віру є справою незаконною, то суди не могли одночасно діяти в двох протилежних напрямках, тобто поширювати російську віру і дотримуватися справедливості, бо ці дії себе взаємно виключають.

Не треба доводити, що Уряд УРСР не мав права скликати собору, який ставив метою ліквідацію церкви, бо такі дії є релігійним гонінням. Крім того, собор 1946 р. Уряд скликав, не дотримуючися належних норм. Про скликання урядового собору не було винесено відповідної постанови, керівник собору не був членом Уряду УРСР, а ухвали собору не були затверджені законодавчою владою, тобто Верховною Радою УРСР. Тому ухвали собору не мали і не могли мати ніякої законної сили.

Про те, що в часи Берії суди займалися незаконною діяльністю, сказано і у вирокі Берії, і у рішеннях XX і XXII з'їздів КПРС. У ліквідації католицької церкви суди добилися великих успіхів, використовуючи інше значення слова «преступлення», тобто виконання релігійних обов'язків.

Російські царі самі сповідали російську віру і тому переганяли в неї віруючих. А Уряд УРСР переганяє не в свою, а в царську, бо всі без винятку члени Уряду УРСР не є православними. При перегоні в російську віру при царях релігійний мотив грав міні-

мальну роль. Російська церква була так ніби особистою власністю царів, які були її главами.

Православна церква не існує як щось ціле, а є окремі національні церкви: російська, грузинська, вірменська, польська, чеська і т. д. тільки немає української православної церкви. На Україні панує російська церква з усіма наслідками, що з цього виходять. Українська мова заборонена, як у часи царів дому Романових.

Крім того, люди, які ненавидять християнську релігію, об'єдналися в союз, що називає себе союзом войовничих безбожників. У віданні цього союзу є всі без винятку засоби масового впливу: преса, радіо, телебачення тощо. Агресивність цього союзу випливає з його назви, а нетолерантність така, що він вимагає знищення релігії взагалі. В СРСР немає жодного книжкового магазину, в якому можна було б купити біблію або іншу релігійну книжку.

У таких умовах відбувалася ліквідація католицької церкви. У пресі і по радіо велися напади на віруючих, часто в грубій формі, яка ображала їхні релігійні почуття. Під час ліквідації католицької церкви не були взяті на облік церковні цінності і тривалий час їх продавали з під поли. А у Львові довгий час була напівлегальна приватна букіністична крамничка, в якій можна було купити будь-які католицькі книги, видані до приходу радянської влади. Між продавцем і тими, хто конфіскував ці книги, повинна була існувати комерційна угода.

Про всі факти, зв'язані з ліквідацією греко-католицької церкви, писав Вам у попередніх заявах. Ці факти настільки загальновідомі, що заперечувати або спростовувати їх було б безглуздим.

Внаслідок нерозумної релігійної політики Уряду УРСР багато українців почало ходити в польські костели, куди вони ніколи раніше не ходили. (Таким чином повторюється Холмсько-підляська історія, коли

гнане царськими батогами в російську віру населення українське в більшості відмовлялося від своєї національності і називало себе поляками, щоб таким робом уникнути важкого релігійного гніту). Деякі греко-католики стали проводити молебні по домах, про що йдеться у вирокі облсуду в моїй справі від 15. V. 1957 р. Суд карає за підпільні молебні, сподіваючися нагаєм відлякати віруючих від виконання своїх релігійних потреб. Облсуд вкрив ганьбою свою країну, підтвердивши у вирокі, тобто у державної ваги документі, наявність в країні репресій за виконання релігійних обов'язків.

Мою справу треба розглядати не окремо, а у зв'язку з ліквідацією католицької церкви. В день мого арешту, тобто в ніч з 28 на 29 травня 1945 року, було заарештовано багато людей, головним чином видатних представників католицької церкви. Ті, що склали списки на арешти, поставили також і моє худе прізвище, можливо тому, що я брав участь у митрополічій делегації в Москву як перекладач. Для мене, худорідного, була раніше можливість бути причетним до видатних виключена, але ліквідатори церкви надали мені таку можливість, хоч і таким оригінальним способом...

Після арешту на протязі майже року велися пошуки моїх «злочинів», щоб хоч якимсь чином створити вигляд законності. Те, за що мене звинуватили, мало п'ятирічну давність і не мало ніякого відношення до подій 25 травня 1945 р., тобто до ліквідації церкви і справжньої причини мого арешту. Як я вже вище згадував, мені ставили виною виконання прямих обов'язків: поширення католицизму (нічим, між тим, не доведене), слухання духовних відправ. Ще мене звинувачували в тому, ніби я примушував когось співати «Ще не вмерла Україна». Але цю пісню співали в західних областях, починаючи з минулого віку. Ні австрійська, ні польська влада не вважала це зло-

чином. Ніхто ніколи нікому не давав наказів співати, і навіть підозра, що я міг комусь таке наказувати, є просто дурницею. Нарешті мене звинувачували в тому, що я казав у церкві проповіді. Проповідь є інтегральною, невід'ємною частиною служби. Якби церковні проповіді, які я зобов'язаний був виголошувати щонеділі і кожного свята, містили в собі щось злочинне, то до справи були б долучені тексти тих проповідей з оцінками експертів. Але суд тільки констатував факт, що вони виголошені в церкві. Це вже вважалося доказом вини.

Головна ж моя «вина», яка у вирокі не називалася — це відмова переходити в російську віру. Ця відмова була рівносильна смерті, бо знищення тих, хто відмовляється перейти в російську віру, було найголовнішою і неодмінною умовою ліквідації католицької церкви згідно рішення собору 1946 року.

Але приєднання до російської церкви є ганьбою, страшнішою за смерть. По-перше: в російську віру заганяли насильно не православні, а фактично прихильники безбожної секти войовничих атеїстів. Це неспростовний доказ того, що російська віра перестала бути православною і перетворилася у безбожно-православну. По-друге: російська церква служила в минулому правдою і вірою розбійницькому імпералізмові російських царів і протягом тривалого часу набила руку на розбишацьких актах. Церковне керівництво найжорстокіше переслідувало український народ в лиці його кращих синів і дочок, воно люто ненавиділо і з диким фанатизмом викорінювало українську мову.

Беручи до уваги все, викладене вище, переконливо прошу Вас дати вказівку про перегляд моєї справи, оскільки вирок Львівського військового трибуналу від 13 березня 1946 року є незаперечним доказом релігійного переслідування і національної дискримінації.

25 березня 1966 року.

Г. Будзинський

ІНШІ СУДИ, АРЕШТИ, ТРУСИ, ДОПИТИ НА УКРАЇНІ

● У в'язниці в Івано-Франківську вже майже три роки сидить під слідством Мирослав Симчич з села Верхнього Березова Косівського району, заарештований кагебістами 10 січня 1967 року. Симчич — колишній в'язень сталінських таборів.

Навіть не знаючи конкретних обставин справи, не можна не звернути увагу на незаконний трирічний термін слідства. Для притягнення до відповідальності як звинуваченого КПК УРСР вимагає достатньої кількості доказів. Сам факт, що справу майже три роки не можуть віддати до суду, переконливо свідчить, що достатньої кількості доказів немає і отже Симчича

тримають в ув'язненні безпідставно.

На таких самих « підставах » сидить під слідством Петро Геник із Середнього Березова Косівського району, заарештований також у 1967 році.

● У листопаді 1968 року в селищі Ірпені під Києвом кагебісти зробили обшук у відомого українського поета-перекладача Григорія Кочура. Вилучено трактат Сахарова і кілька українських самвидавівських праць, а також якусь листівку, якої Г. Кочур ніколи не бачив і яку кагебісти підозріло легко знайшли у точно відомому їм місці. Г. Кочур категорично запротестував, будучи впевнений що

цей папірець йому підкинули з провокаційною метою. Через кілька днів кагебісти вибачалися перед ним, пояснюючи, що трапилося непорозуміння. Провокація не вдалася.

● На початку грудня 1968 року в Києві був заарештований 30-річний радіо-інженер Борис Кочубієвський, звинувачений за ст. 187-1 КК УРСР. «Вина» його полягала в тому, що він у розмовах протестував проти антисемітизму (зокрема, на мітингу в Бабиному Яру), а також подав заяву з проханням дозволити йому виїзд до Ізраїлю. Засуджений на початку 1969 року на три роки позбавлення волі.

● На початку січня 1969 року у Ярослава Кендзьора, львівського службовця, кагебісти зробили трус у зв'язку з повторним слідством у справі В. Чорновола. Про характер трусу можна судити із заяви Я. Кендзьора.

Начальникові управління КДБ Львівської області від Кендзьора Я. М., що проживає у Львові, вул. Крушельницької, 4, кв. 7.

ЗАЯВА

8 січня 1969 року працівниками УКДБ Львівської області ст. лейтенантом Одноволовим Н. Д., лейтенантом Іволгою М. В. і Бережновим Ю. Ю. був переведений обшук у мої квартирі. У постанові на обшук значилося, що він переводиться з метою «вилучення матеріалів», написаних В. Чорноволом.

На початку цієї гидкої процедури, яка була надзвичайно сумлінно виконана ст. лейтенантом і двома лейтенантами, з мого боку було заявлено, що ніяких матеріалів, написаних В. Чорноволом, у мене на квартирі немає. Ця заява зафіксована і в протоколі обшуку.

Настирливі пошуки «матеріалів Чорновола» закінчилися вилученням з бібліотеки «Чорної Ра-

ди» П. Куліша і «Відкритого листа до редакції «Літературної України».

Про мету обшуку неважко було здогадатися: в разі вилучення «зазначених матеріалів», вони служили б речевим доказом розповсюдження, адже термін за написання В. Чорновіл досиджував, треба добачати ще й за розповсюдження.

Це зрозуміло. Але яке відношення до В. Чорновола має П. Куліш і його «Чорна Рада»? Лейтенанти на це запитання мудро промовчали. Видно «щось є», інакше нащо вилучати?

На щастя лейтенантам не були відомі зв'язки В. Чорновола з Т. Шевченком, В. Винниченком, М. Хвильовим, А. Шептицьким, твори яких лежали поруч з «Чорною Радою» і не були зачеплені ревізорами з КДБ.

Сумно було дивитися на солідних людей, які захопившись за «компрометуючий матеріал» «Чорну раду» і «Відкритий лист до «Літературної України» з почуттям

власної гідності сідали в галешу.

Ім навіть було сказано:

«Не робіть сміху, адже незабаром «Чорна рада» виходить 30 тис. тиражем у видавництві «Дніпро».

На мене глузливо глянули, мовляв, «не на простачків натрапив».

З моменту обшуку минуло півроку. За цей час вийшли у світ «Вибрані твори» П. Куліша, а серед них і роман «Чорна рада».

Хоч не гучно, але кількома гарними виступами у пресі відзначено 150-річчя від дня народження письменника. Іншими словами, минуло півріччя, яке нібито закінчило процес реабілітації письменника.

Були підстави думати, що літературознавці-лейтенантів поправлять у такій авторитетній організації, як КДБ, бо вже надто очевидним був ляпсус. Та покищо реабілітований П. Куліш заарештований Львівським КДБ.

Тому я звертаюся до Вас з проханням посприяти швидшому виправ-

ленню прикрої помилки і повернути названі вилучені матеріали.

м. Львів, 11 Липня 1969 р.

Я. Кендзьор

Наскільки відомо, принаймні протягом трьох місяців після надіслання заяви Я. Кендзьор ніякої відповіді не одержав.

● У березні 1969 року в Луцьку судили студента факультету іноземних мов педінституту, росіянина за національність, який написав від руки і наклеїв у інституті листівку українською мовою дуже наївного змісту. Поруч із висловленням солідарності з чехами і словами там стояв заклик не ходити на лекції з наукового комунізму, бо то все брехні... Підписана була листівка «Підпільна організація Луцького педінституту» (!). Звинувачено студента за ст. 62 КК УРСР (антирадянська пропаганда і агітація з метою підризу чи ослаблення радянської влади...) і засуджено на шість ро-

ків позбавлення волі. Прізвище студента ще не встановлене.

● 28 березня 1969 року в Києві були проведені труси у критика Івана Світличного, у його сестри Надії Світличної на роботі та у Наталі Каразії. І. Світличного обшукувало кілька кагебістів на чолі з капітаном Кольчиком. Вилучено половину фотокопії книжки Авторханова «Технологія влади», другу половину забрано на роботі у Н. Світличної. У Н. Каразії відібрано роман Солженіцина «В круге первом» і друкарську машинку, на якій вона той роман перекладавала.

● У червні 1969 року були заарештовані і поміщені до слідчої тюрми Львівського УКДБ Львівський інженер Богдан Чабан, а також Онищенко, Литвин, Шевченко й... (в оригіналі пропуск — прим. ред.). За неперевіреними даними, спочатку був заарештований Б. Чабан, який розповів, кому

давав читати самвидавівські документи: працю Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація», статтю В. Мороза «Репортаж із заповідника імені Берії» та ін. Після цього нібито було заарештовано названих вище осіб і С. Бедріла.

У жовтні чи листопаді 1969 року Б. Чабан був звільнений, розкаявшись і давши КДБ всі їм потрібні дані. Виступав свідком звинувачення на процесі С. Бедріла.

За неперевіреними даними звільнені й інші заарештовані в цій справі, проти яких нібито не було зібрано достатніх доказів «вини».

● У липні чи в серпні 1969 року в Харкові КДБ заарештовувало Генріха Алтуняна.

Г. Алтунян — майор, викладач військового училища у Харкові, вірмен за національністю. У Харкові навколо нього склався гурток осіб, які, як заявляють кагебісти, займалися розповсюдженням російських самвида-

вівських документів. Серед них є і українці, наприклад, онука Затонського Ірина Рапп. На початку серпня 1968 року у них провели обшуки, вилучивши трактат Сахарова, статтю Кам'ю про угорські події тощо. Почалося слідство у справі розповсюдження «антисоветської літератури», але... без звинувачених. Людей було поставлено у двозначне становище між свідками і звинуваченими.

Алтуняна викинули з армії за «професійну несумісність» і з партії, мотивуючи тим, що він їздив до Москви і зв'язався з «антисоветчиками» генералом Григоренком і сином розстріляного маршала П. Якіром. Алтунян влаштувався інженером на одному з харківських підприємств. На початку 1969 року він написав відкритого листа до генерала Бережного, звинувачуючи генерала в зумисній брехні і вимагаючи публічного вибачення. Виступаючи в Харківському університеті, генерал Бе-

режний плів несенітниці, називаючи Алтуняна та його друзів націоналістами (?) і заявляючи, що у них була знайдена зброя.

Весною 1969 року Алтунян ввійшов до ініціативної групи боротьби за права людини, створеної в Москві, і підписав листа до ООН (див. вище) та до Народи комуністичних партій у Москві. Ці листи підписало ще кілька харків'ян.

На початку червня 1969 року на всіх харківських підприємствах, де працювали товариші Алтуняна, провели збори, на яких в одних і тих же формулюваннях називали ООН фашистською організацією, про кримських татар казали, що «їх у війну треба було побити, бо вони всі зрадники» (це незважаючи на указ Президії Верховної Ради СРСР від 5. IX. 1967 р. про реабілітацію народу). Були й інші шовіністичні заяви (антиукраїнські, антисемітські). Збори приймали резолюції про звільнення цих осіб з роботи і прохали в «органів» зай-

нятися ними. Є самвидавський документ «Про події в Харкові», де все це докладно описано. В цей же час Алтуняна викликали в КДБ і питали про лист до ООН, але він відмовився відповідати, оскільки лист був адресований не в КДБ.

У липні 1969 року Алтунян їздив до Ревізійної комісії ЦК КПРС, щоб протестувати проти виключення з партії, здійсненого всупереч статуту КПРС. Цікавий текст його бесіди в ЦК КПРС як ілюстрація процесу ресталінізації (є у «Самвидаві»).

Незабаром після повернення з ЦК Алтуняна заарештували. Слідство вело Харківське УКДБ. На всі запити і протести харків'ян КДБ не відповідало, а над дружиною просто глумилися, називаючи якісь фантастичні статті звинувачення. Тільки адвокат наприкінці слідства дізнався, що Алтуняна звинувачено за ст. 187-1 КК УРСР. Слідство закінчено на початку листопада. Є відомості про те,

що у звинуваченні чомусь акцентується увага на виступах Алтуняна проти анти-семітизму і великодержавного шовінізму. Це дивно, бо Алтунян належить до так званого загальнодемократичного руху, зв'язаного з Москвою, який національні проблеми відсовує на другий план.

● Десь наприкінці серпня 1968 року у Києві заарештовано студента медичного інституту Олега Бахтіярова. Звинувачується нібито у розповсюдженні « Самвидаву » і в написанні (чи розповсюдженні?) проекту Конституції. Арешту Бахтіярова передував арешт якогось Гробера, який разом із своїм компаньйоном друкував на « Ері » за гроші будь-які речі: і поезію, і філософські трактати, і навіть порнографію. Самим Гробером займається прокуратура, а деякими його замовниками зацікавилися катєбісти і провели ряд трусів. У Бахтіярова по справі Гробера не знайдено нічого, зате ви-

лучили фотокопію книжки Бердяєва « Вера и знание », листи кримських татар та ще деякі документи російського « Самвидаву ».

● 8 вересня 1969 року по справі Бахтіярова зробили обшук у київського математика Леоніда Плюща. При обшуку вилучено кілька примірників статті « Россинант » (відповідь на поширений « Самвидавом » « Лист великодержавного шовініста »), переклад на російську мову праці Є. Сверстюка « Собор у риштованні », незакінчені рукописи « Итоги и уроки нашей революции », « Над Бабьим Яром памятника нет », друкарську машинку та ін. Л. Плющ відмовився підписати протокол обшуку, мотивуючи це небажанням мати формальні зв'язки з КДБ як організацією антирадянською і антикомуністичною, що й записав у протоколі.

9 вересня Л. Плюща допитували як свідка по справі Алтуняна (Харків). Допит проводив капітан

КДБ Чуніхін. Л. Плющ відмовився давати покази, бо серед поставлених запитань були такі, які носили «звинувальний ухил» (порушення ст. 22 КПК УРСР). 11 вересня Л. Плюща допитували як свідка по справі Бахтіярова. Плющ знову відмовився давати покази. Він мотивував це тим, що обшук у Бахтіярова проведений з численними формальними порушеннями закону, тому не має гарантій, що і в інших слідчих діях по цій справі не буде наруги над законом, а він учасником такого бути не хоче. Після довгих дискусій і погроз катєбісти відмовилися записати ці моти-

ви до протоколу, заявивши: «Мы не позволим вам вести антисоветскую пропаганду в протоколах».

● Приблизно у вересні 1969 року в Києві заарештовано Андрія Канюка (прізвище потребує уточнення) за написання якоїсь роботи соціологічного характеру.

● У Коломиї у вересні 1969 року заарештовано медсестру Любу Настенко, звинувачену в націоналістичній агітації (мабуть ст. 62 або 187-1 КК УРСР). Настенко має 35-40 років, у неї 14-річний син. Конкретних даних про пред'явлене їй звинувачення ще немає.

ПОЗАСУДОВІ РЕПРЕСІЇ НА УКРАЇНІ

В 1968-1969 рр.

● Раніше уже згадувалося про репресії в Дніпропетровську, про виключення з університету свідків на процесі робітників Київської ГЕС.

Найбільша за останні два роки хвиля репресій протекла у 1968 році у

зв'язку з листом українських інтелігентів та робітників до ЦК КПРС про політичні процеси в Радянському Союзі.

Наводимо цей лист в перекладі з російської мови для об'єктивної оцінки, оскільки на різних збо-

рах, нарадах, навіть у пресі його кваліфікували як антирадянський.

Генеральному секретареві ЦК КПРС Л. І. Брежневу
Голові Ради Міністрів СР
СР О. М. Косигіну
Голові Президії Верховної Ради СРСР М. В. Підгорному.

Шановні товариші!
Звертаємося до Вас у питанні, яке глибоко хвилює різні кола української громадськості.

На протязі декількох останніх років у Радянському Союзі проводяться політичні процеси над молодими людьми із середовища творчої молоді і наукової інтелігенції. Ми занепокоєні цими процесами з ряду причин.

Насамперед, нас не може не тривожити те, що при проведенні багатьох із цих процесів порушувалися закони нашої країни. Наприклад, всі процеси в Києві, Львові, Івано-Франківську 1965-1966 років, на яких засуджено понад двадцять осіб, проводилися закрито — всу-

переч тому, що прямо і недвозначно гарантовано Конституцією СРСР, конституціями союзних республік і їх кримінальними кодексами. Більше того, закритий характер процесів сприяв порушенню законності в самому ході судового розгляду.

Ми вважаємо, що порушення принципу гласності судочинства йде в розріз із рішеннями XX і XXII з'їздів партії про відновлення соціалістичної законності, в розріз із інтересами радянського суспільства, є наругою над вищим законом нашої країни — Конституцією Союзу Радянських Соціалістичних Республік — і нічим не може бути виправдане.

Принцип гласності включає в себе не тільки відкритий судовий розгляд, а й широке і правдиве висвітлення його в пресі. Відома вимога В. І. Леніна про те, що широкі маси повинні все знати, все бачити і мати можливість про все судити, це особливо щодо каральних органів «маса повинна

мати право знати і перевіряти кожний, навіть найменший крок їхньої діяльності» (В. І. Ленин, т. 27, стр. 186). Однак наша преса зовсім не реагувала на політичні процеси на Україні. Що ж до політичних процесів, які проводилися в Москві, то короткі повідомлення про них у пресі здатні скоріше викликати здивування і образити своєю неповагою до здорового глузду радянського читача, аніж дати йому справжню інформацію про суть справи і хід судового розгляду.

Ця — по суті — безконтрольність і неpubлічність зробила можливим порушення конституційних гарантій і процесуальних норм. Стало майже правилом, що на таких політичних процесах суд відмовляється вислухати свідків захисту і обмежується тільки свідками звинувачення. Факти, наведені в широковідомому відкритому листі П. Литвинова та Л. Богораз, красномовно свідчать про те, що суд над Галанско-

вим, Гінзбургом, Добровольським та Ляшковою проводився з грубим порушенням процесуальних норм.

Звертає на себе увагу та зловісна обставина, що у багатьох випадках підсудним інкримінуються висловлювані і відстоювані ними погляди, які зовсім не мають антирадянського характеру, а тільки містять у собі критику окремих явищ нашого суспільного життя або критику явищ відступів від соціалістичного ідеалу, явищ порушень офіційно проголошених норм.

Наприклад, журналіст Вячеслав Чорновіл був суджений Львівським обласним судом 15 листопада 1967 року тільки за те, що зібрав і подав у офіційні органи матеріали, які показували протизаконний і юридично безграмотний характер політичних процесів, проведених на Україні в 1965-1966 рр. І незважаючи на те, що звинувачення не змогло висунути проти В. Чорновола нічого докладного і не змогло навіть

виставити проти нього жодного свідка (із двох виставлених звинуваченням свідків один не з'явився на суд з невідомих причин, а другий відмовився від своїх попередніх показів і дав свідчення на користь Чорновола), незважаючи на те, що захист переконливо і яскраво викрив усю сміховинність висунутого проти В. Чорновола звинувачення — суд все-таки задовольнив усі вимоги звинувачення і засудив журналіста до трьох років позбавлення волі.

Усі ці і багато інших фактів говорять про те, що політичні процеси останніх років стають формою придушення інакомислячих, формою придушення громадської активності і соціальної критики, абсолютно необхідної для здоров'я всякого суспільства. Вони свідчать про посилення реставрації сталінізму, проти чого так енергійно і мужньо застерігають І. Габай, Ю. Кім та П. Якір у своєму зверненні до діячів культури, науки і мистецтва СРСР.

На Україні, де порушення демократії доповнюється і загострюється викривленнями у національному питанні, симптоми сталінізму виявляються ще більш очевидно і грубо.

Ми вважаємо своїм обов'язком висловити глибоку тривогу з приводу того, що відбувається. Ми закликаємо Вас використати свій авторитет і повноваження в тому напрямку, щоб органи суду і прокуратури суворо дотримувалися радянських законів і щоб труднощі і незгоди, які виникають у нашому суспільно-політичному житті, вирішувалися в ідейній сфері, а не віддавалися компетенції органів прокуратури і держбезпеки.

(Під заявою стоїть більше 150 підписів: літераторів, художників, науковців, службовців, робітників).

● За підписання цього листа були покарані влітку та весною 1968 року:

1. Михайло Браїчевський, відомий україн-

ський історик, кандидат історичних наук, автор книг «Як і коли виник Київ», «Біля джерел слов'янської державності», «Походження Русі» — звільнення з посади старшого наукового співробітника Інституту історії АН УРСР, особливо наполягав на звільненні директор цього інституту, колишній секретар ЦК КПУ по ідеології А. Скаба. Відтоді М. Брайчевський безробітний.

2. **Михайлина Коцюбинська**, кандидат філологічних наук, автор кількох книжок і численних наукових публікацій, науковий співробітник Інституту літератури АН УРСР — звільнена з роботи за ініціативою директора Інституту літератури М. Шамоти, ще раніше за «настрої» виключена з партії, зараз працює редактором видавництва «Радянська Школа».

3. **Леопольд Яценко**, член спілки композиторів УРСР, кандидат мистецтвознавства, співробітник інституту мистецтвознав-

ства, фольклору та етнографії АН УРСР — увільнений з роботи, відтоді безробітний.

4. **Ірина Заславська**, кандидат фізико-математичних наук, співробітник Інституту півпровідників АН УРСР — увільнена з роботи, досі безробітна.

5. **Віктор Боднарчук**, кандидат фізико-математичних наук, викладач Київського університету — звільнений з університету незаконним наказом, без рішення вченої ради, з незаконним формулюванням «за дії, несумісні з високим званням радянського викладача». Наказ підписав відомий своєю крайньою реакційністю, а не науковими працями, ректор КДУ І. Швець.

6. **В. Вишневський** — викладач фізико-математичного факультету — оголошено догану.

Серед організаторів цькування в КДУ відзначився уже згаданий Швець, що напав на механіко-математичний факультет («опозиція», «розігнати», «розібрати на партбюро комуністів, що

виступили м'яко». і т. п.), знову проявив себе і член кореспондент АН УРСР Г. Положий, відомий як запеклий антисеміт і організатор цькування відомих математиків Б. Гніденка та Г. *) у 1962 році. Тепер він говорив: «У деяких математиків перестають виходити результати, тому вони вирішили прославитися на іншому полі», закликав діяти рішуче: «Що ви з ним возитеся!» (це про В. Боднарчука), заявляв, що назва «університет святого Володимира» (старорежимна назва КДУ) звучить краще, ніж «університет імені Шевченка» і т. п. Він проробляв на своїй кафедрі співробітника Діденка тільки за те, що той утримувався під час голосування про звільнення Боднарчука і за це уневажнив подання Діденка на посаду доцента

7. **В. Бачинський**, кандидат біологічних наук — звільнений з Інституту зоології АН УРСР, потім звільнений ще з іншої ро-

боти, на яку влаштувався.

8. **Г. Дворко**, доктор хімічних наук, Інститут фізичної хімії — виключений з партії.

9. **Михайло Білецький**, науковець, Інститут математики АН УРСР — звільнений з роботи «за власним бажанням».

10. **Ю. Березанський**, член-кореспондент АН УРСР — збори Інституту математики «не рекомендували» викладати в Київському університеті.

11. **В. Скороход**, член-кореспондент АН УРСР — те ж саме.

12. **Лідія Орел**, філолог — уже двічі увільнена від учительювання в різних школах Києва. Як і чоловік (Л. Яценко) досі безробітна.

13. **Леонід Плющ**, математик, співробітник Інституту кібернетики АН УРСР — увільнений за «скороченням штатів», досі безробітний.

14. **Л. Завой**, студентка 5-го курсу Київського художнього інституту — включена з інституту.

*) Прізвище — нечітке.

15. **Леонід Коваленко**, співробітник Інституту літератури АН УРСР — одержав сувору догану по партійній лінії.

16. **Юрій Цихмістренко**, кандидат фізико-математичних наук, Інституту кібернетики АН УРСР — виключений з партії, потім замінено на сувору догану.

17. **Путь**, співробітник Інституту зоології АН УРСР — примусово відправили на пенсію.

18. **Борис Харчук**, письменник, член Спілки письменників УРСР — догана по партійній лінії.

19. **Іван Драч**, член Спілки письменників УРСР — виключений з партії, потім це рішення скасоване.

20. **Алла Горська**, художниця — виключена із Спілки художників УРСР.

21. **Людмила Семикіна**, художниця — виключена із Спілки художників УРСР.

22. **Галина Севрук**, художниця — виключена із Спілки художників УРСР.

23. **Віктор Зарецький**, член Спілки художників УРСР — сувора догана по партійній лінії.

У Спілці художників УРСР цькування тих, що підписали лист, носило особливо цинічний характер. Очолив його голова Спілки скульптор Бородай. Президія Спілки кваліфікувала лист як антирадянський. На розширеному засіданні Президії панував погромницький дух. Художників, які підписали лист, називали ворогами радянської влади, бандерівцями. Про засуджених в Москві керівники Спілки кидали відверто антисемітські репліки, а В. Чорноволові приписували якісь бандитські фрази, яких він ніколи не говорив і не писав. Під таким тиском і загрозою були викинутими зі Спілки кілька художників (як і дехто з письменників) частково визнали свою «вину» за поставлені підписи. До кінця безкомпромісно трималися художниці А. Горська, Г. Севрук, Л. Семикіна.

Вище перелічено ще не

всі репресивні заходи щодо тих, хто підписав лист. Решти не подаємо через брак точної інформації.

● На початку 1969 року з Інституту мовознавства АН УРСР звільнена онука Івана Франка кандидат філологічних наук **Зиновія Франко**, відома великою громадською активністю впродовж останніх років. Ще раніше З. Франко була виключена з партії. Рішення про звільнення її з роботи вчена рада і збори Інституту мовознавства ухвалили ще в 1968 році підчас кампанії проти тих, хто підписав лист до ЦК КПРС, але виконання рішення було відстрочене. Формальним приводом до остаточного звільнення стало листування З. Франко із колишньою гімназійною подругою, яка зараз мешкає в Америці. Листи З. Франко, послані офіційною поштою, перелюстрували кагебісти, висмикнули з них поодинокі фрази, а деякі придумали самі — і на основі такої компіляції було сфор-

мульовано звинувачення в антирадянських думках у листах. На викиненні З. Франко з роботи наполюгав директор Інституту академік Білодід. Членів ученої ради, які утримались при таємному голосуванні, потім виявили(!) і піддали жорстокій «проробці».

Добиваючися поновлення, З. Франко зверталася до ЦК КПУ. У розмові з нею секретар ЦК КПУ неофіційно і навіть «доброзичливо» сказав їй, що всі думки і наміри українських опозиціонерів марні і що на випадок війни З. Франко і її однодумці просто-напросто будуть відразу розстріляні...

● У Києві звільнений з роботи в Інституті мікроприладів Григорій Міняйло, який з дозволу ЦК ЛКСМУ організував дискусійний клуб. Дві чи три дискусії, які вдалося провести, торкалися соціально-етичних і соціологічних проблем.

**
*

● У 1968 р. із республіканського радіомовлення звільнено Р. Мотрук « за скороченням штатів », а фактично за те, що не послухалася начальницької вказівки і 22 травня пішла до пам'ятника Шевченкові в Києві. З таким же непослухом зв'язане і звільнення з республіканського радіомовлення Надії Світличної.

За виробленою впродовж десятиліття традицією в цей день відзначається ювілей перевезення тіла Шевченка з Петербургу на Батьківщину. Щоб уникнути стихійних демонстрацій, які виникали щороку, ось уже два роки київська влада організовує в цей день біля пам'ятника Шевченкові, Пушкіну та ін. офіційний фестиваль, забарикадовуючи доступ до пам'ятника Шевченкові і приводячи як публіку дружинників, солдатів тощо. А тих, для кого відвідання в цей день пам'ятника є природною традицією, попереджали на роботі і потім на основі доносів « організованої публіки » карали.

● У листопаді 1969 року була виключена із Київського інституту іноземних мов студентка першого курсу поетеса Надія Кир'ян. Були скликані збори всього інституту, на яких оголосили : « В наши ряды проник идейный враг » і зачитано наказ про виключення цього « врага ». Єдиною підставою виключення було те, що Н. Кир'ян не повідомила адміністрацію, що вчилася раніше в університеті, звідки була виключена за те, що на слідстві в справі групи Назаренка не дала потрібних КДБ свідчень. Виключення з інституту — акт грубої сваволі, бо Н. Кир'ян поступила в інститут на загальних підставах, відмінно склавши вступні іспити. Таким чином КДБ вже вдруге звело рахунки із непокірним свідком.

Не маючи можливості вчитися і працювати у Києві, Н. Кир'ян виїхала до батьків на Полтавщину.

● Бібліотекареві в селі Дуба *) Рожнятівського району Івано-Франківської області кілька разів наказували зняти портрет Шевченка, який висів у бібліотеці, але він щоразу відмовлявся. На початку січня 1970 року після чергової відмови секретар

Рожнятівського райвиконкому сам здер портрет Шевченка зі стіни. Це робилося у присутності завідуючого облівідділом культури і ще якогось начальника з району. Бібліотекареві погрозили адміністративними покараннями.

*) В одному з примірників, які є в нашому розпорядженні, наведено назву села Буба (прим. Вид.).

УКРАЇНЦІ В ТЮРМАХ І ТАБОРАХ

За орієнтованими підрахунками в Мордовських політичних таборах та у Володимирській в'язниці перебуває 1000-1500 політв'язнів-українців. Треба врахувати також якусь кількість в'язнів, засуджених за недавно введеними політичними статтями 187-1 і 187-3 і посланих у кримінальні табори, а також в'язнів, яких фактично судять за «політику», а формально шукають будь-які інші приводи.

Відомо, що у Мордовських таборах українці складають 40-45 відсотків загального складу, а із злочинцями та сектантами, які за походженням українці, хоч свідомі українці від них відмежовуються — понад 50 відсотків.

Досі найбільше число політв'язнів-українців — це учасники підпільної боротьби на Західній Україні в післявоєнні роки. Серед них чимало осіб, засуджених на 25 років, які вже давно відсиділи максимальний натепер 15-річний термін ув'язнення. Чимдалі більшає група в'язнів, які ніякої організованої боротьби проти радянської влади не вели і які засуджені уже після 1956 року за звинувачення у «антирадянській пропаганді й агітації».

Нове виправно-трудове законодавство СРСР

31 листопада набули чинності нові Основи виправно-трудового законодавства Союзу РСР і Союзних

республік, на ґрунті яких створюється нові виправно-трудоі кодекси республік.

До прийняття Основ формально не були заборонені кодекси, прийняті ще в 20-х роках. Ось деякі порівняння виправно-трудоого кодексу УРСР 1925 року, формально чинного до 1 листопада 1969 року (вже фактично давно скасованого), і теперішніх Основ :

За кодексом 1925 року в'язням надавалися побачення із родичами та знайомими і службовими особами від двох разів в тиждень до разу на два тижні, залежно від категорії в'язнів, а за дозволом адміністрації і частіше, тяжко хворим в'язням побачення надавалося в будь-який час дня і ночі, побачення надавалися також підслідчим і в'язням. Згідно теперішніх Основ політв'язні, яких навіть при високому засудженні відразу тримають на суворому режимі (на відміну від кримінальних злочинців), можуть мати одне загальне побачення раз на півроку і одне особисте раз на рік (а у тюрмах особисте побачення не надається взагалі).

За кодексом 1925 року листування дозволяється із будь-якими особами без усяких обмежень кількості листів (хоч теж цензурувалося), листуватися дозволялося і підслідчим в'язням. Не вказувались якісь обмеження щодо посилок і передач. Зараз політв'язень може написати родичам лише два листи на місяць і то не певен, що його лист дійде додому, бо адміністрація може до чогось доскіпатися і знищити лист, не повідомивши про це ні в'язня, ні адресата. Посилку політв'язень зараз може одержувати раз на півроку тільки після відбуття половини терміну, та й то з особистої ласки адміністрації. У тюрмах передачі і посилки з 1 листопада заборонені зовсім, хоч харчування там особливо нестерпне.

За кодексом 1925 року в'язням надавалася навіть відпустка додому від семи до чотирнадцяти діб на рік, а в екстремних випадках і частіше. Засудженим матерям, які мають дітей, дозволялося мати їх з собою,

а в таборах були організовані ясла. У карцерах, куди поміщали за грубі дисциплінарні порушення, щодня видавалася гаряча їжа і були щоденні прогулянки. Зараз у шізо (штрафних ізоляторах) їжа видається через день і на повітря в'язнів не виводять.

Не був суворішим за кодекси 20-их років і виправно-трудоий кодекс РРФСР, прийнятий у 1933 році. Там зафіксовано майже аналогічні українському кодексові 1925 року права в'язня на побачення, листування, передачі. Праця в'язня мала оплачуватися, як і праця вільних людей, на в'язнів поширювалися усі правила Кодексу законів про працю РРФСР щодо тривалості робочого дня, відпочинку, охорони праці. За працю в'язень мав одержувати 75 відсотків заробітку, а решту 25 йому виплачували при звільненні. Зараз нові Основи узаконюють 8-годинний робочий день в'язнів шість днів на тиждень. Із заробітку в'язнів зараз відразу вираховується на користь держави 50 відсотків, а решти ледь вистачає для оплати харчування, табірної одягу тощо.

Показово, що у кодексі РРФСР 1933 року переведення в'язнів у табір, дальший від місця постійного проживання, практикується тільки як дисциплінарне покарання за порушення режиму. Зараз нове законодавство узаконює вивезення в'язнів за межі суверенних республік на тисячі кілометрів від місця проживання, що особливо відчутно б'є не так по політв'язнях, як по їх рідних.

Кодексом 1933 року не дозволялося будь-яке обмеження в користуванні на побачення рідною мовою. Теперішні Основи про це мовчать, а на практиці в Мордовії та Володимирській в'язниці в'язнів примушують говорити на побаченнях з рідними тільки російською мовою.

Новими Основами узаконюється тривале одиночне ув'язнення, знижене харчування як метод дисциплінарного покарання та перевиховання (хоч і звичайне

табірне і тюремне харчування недостатнє для життєдїяльностї органїзму) і т. п.

Пїд час сталїнського терору усї згаданї вище виправно-трудовї кодекси не були скасованї, а таємно пїдмїненї недрукованими у пресї суворими їнструкцїями, з якими енкаведисти теж не дуже рахувалися. Так само було і пїсля Сталїна : їснували нескасованї порївно гуманнї кодекси 20-х — початку 30-х рокїв і негласнї їнструкцїї, якими насправдї керувалися. Теперїшне законодавство фактично легалїзувало цї їнструкцїї, а в дечому навїть порївно з ними зрїзало куцї права в'язнїв, знижено кїлькїсть побачень і передач для ряду категорїї в'язнїв, дозволено одержувати тїльки двї бандеролї на рїк чим полїтв'язнїв фактично позбавлено книг і т. п., ще бїльше прав надано тюремнїї адмїнїстрацїї, яка пїд оглядом покарання за порушення режїму може звести і цї права нанївець.

Теперїшне виправно-трудове законодавство — найсуворїше за всї роки радянської влади і чи не найсуворїше в Європї (зрештою нам невідоме аналогїчне законодавство у Грецїї, Албанїї, Іспанїї чи Португалїї).

**
*

Їснує ряд документїв про становище полїтв'язнїв у тюрмах і таборах. У російському « Самвидавї » вїдома книжка Марченка « Мои показанїя », в українському — ряд заяв С. Караванського і повїсть М. Осадчого. Далї наводимо заяву в'язнїв Володимирської тюрми Л. Лук'яненка, М. Гориня та З. Красївського, яка не може не стривожити кожного.

*Органїзацїї Об'єднанїх Нацїї
Комїсїї по правах людини*

Ми, полїтв'язнї Володимирської катївнї, вбачаємо у Вашїї комїсїї найвищий мїжнародний орган по захистї прав і свобод людини, а тому звертаємося до Вас.

Нас, українських патріотів, радянська влада покарала за те, що не хотіли байдуже дивитися на сумний стан України і виступали з критикою проти узурпації демократичних прав і свобод, проти безправного й тяжкого стану селян і робітників, проти русифікації, знищення національно духовних вартостей, гальмування розвитку національної літератури, мистецтва, народної творчості і всієї нашої національної духовності, — тобто посадили нас за політичні переконання. Позаяк наша критика суспільно-політичного стану на Україні справедлива і наші вимоги не виходять поза конституційні межі, ми продовжуємо їх відстоювати.

Принципове відстоювання наших поглядів викликає злобу й ненависть з боку російських шовіністів й переслідування КДБ. Дійшовши до висновку, що нас не вдасться зламати ідейно, КДБ вирішило розправитися з нами у інший спосіб — перекваліфікувати нас з інтелектуальних осіб на примітивів.

Так у 1968 році звідси взяли Лук'яненка до Києва, де тримали з березня по вересень, і намагаючись добитися свого, додавали до їжі хімічні препарати, а перед відprawою для відбуття ще семи років неволі підкреслили, що тривале ув'язнення призводить до інтелектуальної деградації. Не покладаючись на фактор тривалого ув'язнення у Володимирській в'язниці, вирішили зробити її фармакологічними засобами — почали отруювати харчі, що ми отримали з дому, а потім і тюремну їжу.

Препарати, що їх домішують у тюремну їжу, очевидно відрізняються від тих, що їх домішують до домашніх харчів і вплив їх далеко не однаковий.

При споживанні тюремної їжі через 10-15 хвилин легко стискає скроні, потім з'являється біль в голові, мислення притупляється настільки, що важко сформулювати навіть просту думку.

Такий стан триває довго. Аби повернутись до менш-більш нормального стану, треба добу нічого не

їсти. Оскільки людина мусить їсти, щоб жити то доводиться чергувати голодні дні з днями споживання їжі з отрутою.

Препарати, що домішані до домашніх харчів, значно сильніші.

Після споживання їх через 10-15 хвилин настає легке сп'яніння, у центрі мозку з'являються сильні коліти, голову ніби стиснуто обручем. Писати неможливо із-за тремтіння руки, з'являються провали пам'яті і вона настільки слабне, що закінчивши читати абзац, забуваєш його початок. Утруднюється синтез — окремі слова важко звести до купи. Навіть тяжко листа написати додому. З днями біль голови збільшується, з'являється безсоння, зростає загальне нервове напруження і дратівливість.

Так було, коли ми одержали пакунки минулого року. Одержавши пакунки в цьому році, ми провели ряд експериментів і переконалися, що всі три пакунки отруєні, змушені були викинути їх, незважаючи на те, що нам дозволено всього два пакунки по п'ять кілограмів на рік, а тюремна їжа становить 1930 калорій*) харчів низької якості.

Порівняння і спостереження тепер змін організму привели нас до незаперечного висновку, про використання російськими шовіністами проти представників українського національного визвольного руху фармакологічних засобів, тобто хімічної зброї.

Після того, як ми заявили уповноваженому КДБ по Володимирській тюрмі про отруювання, нас трьох перевели в інший корпус до маленької камери з одним віконцем, на якому подвійні рами з матовими шибамі і, крім ґрат, ще й густі жалюзі залізні, а поверх них дротяна сітка, тому денне світло не проходить до ка-

*) В деяких примірниках, поширених у «Самвидаві», наведено 2930 калорій (прим. ред.).

мери і ми всю добу (за винятком однієї години прогулянки) перебуваємо при електричному освітленні.

Шановні панове! якщо використання хімічних засобів проти ідейних супротивників для руйнування інтелекту і перетворення людей на розумових калік, якщо застосування хімічних засобів для створення ідейної спаяності народів, якщо тримання політ'язнів у нестерпних побутових умовах Ви вважаєте за злочин проти людяності — то просимо підняти проти цього злочину свій голос протесту.

м. Володимир, тюрма, червень 1969 р.

Л. Лук'яненко

М. Горинь

З. Красівський

ПОВЕРНУЛИСЯ З УВ'ЯЗНЕННЯ

У 1968-1969 роках з тюрем і таборів звільнилися такі політв'язні :

1. **Іван Гель** — серпень 1968 року. Заарештований в серпні 1965 року одночасно із великою групою української інтелігенції і звинувачений та засуджений за ст. 62 КК УРСР за розповсюдження анонімних самвидавівських документів та українських закордонних видань. Перебував у таборі одинадцятому Мордовських політичних таборів (селище Явас). З табору написав заяву, в якій заперечував будь-яку свою вину і стверджував, що часткове визнання ним вини було викликане недозволеними методами ведення слідства і суду. До арешту І. Гель працював на одному із Львівських заводів і закінчив історичний факультет університету. Після звільнення в університеті не поновлений, живе і працює на різних роботах у Самборі.

2. **Богдан Горинь** — звільнився з одинадцятого табору Мордовських політичних таборів разом із І. Гелем, заарештований тоді і засуджений на три роки за аналогічними звинуваченнями. Є дані, що Б. Горинь теж написав із табору заяву, в якій заперечував свою вину і брав назад покази дані на попередньому слідстві й у суді. До арешту працював науковим співробітником Львівського музею українського мистецтва, мав численні мистецтвознавчі публікації. Після звіль-

нення жити у Львові заборонено. Мешкає у Ходорові Львівської області, працює сторожем на будівництві.

3. **Іван Струтинський** — засуджений у 1958 році на десять років по ст. 56 КК УРСР (зрада батьківщини) у складі так званої Івано-Франківської групи (Богдан Германюк, Ярема Ткачук та ін.). Звільнений у 1968 р.

4. **Мирослава Терпівська** — звільнена із Мордовських таборів після трирічного ув'язнення і відправлена у 1968 році на три роки заслання у Красноярський край. Суджена була разом з чоловіком...*) (5 років) три роки заслання, зараз у Мордовії (за те, що вони вдвоє виготовляли і розповсюджували в Дрогобичі та навколишній місцевості листівки національного спрямування (точний зміст невідомий).

5. **Вячеслав Чорновіл** — звільнений у лютому 1969 року. Був заарештований у серпні 1967 року і засуджений на три роки (за амністією термін зменшений наполовину) за ст. 187-1 КК УРСР за написання і надіслання у керівні республіканські інстанції збірників «Лихо з розуму» та «Правосуддя чи рецидиви терору?» — про арешти і політичні процеси 1965-66 рр. — та статті В. Мороза «Репортаж із заповідника ім. Берії». Процес Чорновола був чи не єдиним за останні роки справді відкритим політичним процесом і переконливо продемонстрував відверте свавілля органів слідства і суду. До того ж вперше на Україні на політичному процесі адвокат (Ветвінський із Москви) справді повністю захищав підсудного. Можливо бажуючи якось компенсувати повний провал суду, проти Чорновола була організована усно й письмово наклепницька кампанія, під час якої йому приписували вигадані злочини, не встановлені слідством і судом.

*) Ім'я чоловіка в оригіналі неможливо відчитати (прим. Вид.).

Чорновола тримали у таборі загального режиму у Вінницькій області. Протестуючи проти сваволі адміністрації, зокрема проти незаконного вилучення компробетуючих юридичні документи слідства і суду, Чорновіл провів 18-денну голодівку протесту, домогшись повернення частини документів. За два місяці до звільнення був переведений у слідчу тюрму Львівського КДБ, де йому об'явили постанову про нове слідство у зв'язку із надрукуванням його творів за кордоном. Чорновіл бойкотував нове слідство, беручи в ньому лише формальну участь. Слідство не встановило причетності Чорновола до передачі за кордон його збірників і він був звільнений по закінченні терміну. Довший час був безробітним.

Для повнішого уявлення про намагання Чорновола працювати подаємо його заяву з цього приводу на ім'я голови облвиконкому.

*Голові Львівського облвиконкому тов.
Телішевському від гр. Чорновола В.
М. (Львів — 41, вул. Спокійна, 13)*

З А Я В А

В «Основах виправно-трудового законодавства Союзу РСР і Союзних республік», затверджених Президією Верховної Ради СРСР 11 липня цього року, сказано :

« Особи, звільнені від покарання, повинні бути забезпечені роботою, по можливості з урахуванням їх спеціальності, виконавчими комітетами виконавчих Рад депутатів трудящих не пізніше п'ятнадцятиденного строку з дня звернення по допомогу в працевлаштуванні » (ст. 47).

Після звільнення з ув'язнення я неодноразово робив спроби працювати.

(Далі йде перелік організацій і осіб, до яких В. Чорновіл звертався у справі трудовлаштування).

Тимчасом з чиеїсь ініціативи про мене поширюються різні нісенітні вигадки. Так, студентам Дрогобицького педінституту пояснювали, що «наклепник» Чорновіл злісно не бажає працювати, тунеядствує і живе коштом своєї родини. А у Львові, гадаю, теж не стихійно, шириться плітка, що я живу за гроші, які нечесним шляхом видурив у різних осіб.

Згідно згаданого вище закону звертаюся до Вас. Враховуючи при працевлаштуванні мою спеціальність, прошу брати за основу не брехні, поширювані про мене усно і в пресі (що я інструктор книготоргу, інструктор охорони природи і т. п.), а дійсний стан речей, підтверджений документами. (Іде перелік органів преси, радіо та телебачення, де Чорновіл працював як журналіст з 1960 по 1966 рік — У. В.). Тільки останній рік перед арештом із незалежних від моєї професійної придатності причин я змушений був вдовольнятися випадковими заробітками.

(...)

Ставлю Вам до відома, що вирок у моїй справі, як і взагалі ст. 187-1 КК УРСР, за якою мене судили, не передбачає позбавлення права працювати за фахом, як і права займати будь-які посади, аж до найвідвідаліших включно. Тому навіть до реабілітації, яку я вважаю неминучою, формальних утруднень з моїм працевлаштуванням не повинно бути.

Офіційно оголошено, що в СРСР не існує безробіття. Оскільки я, незважаючи на мої старання і щире намагання відповідальних обласних керівників (заст. голови облвиконкому, начальник обласного управління культури) допомогти мені, тривалий час не можу влаштуватися, то тут, очевидно, може вже йти мова про незареєстрований випадок тривалого безробіття.

Якщо й Ви протягом передбачених законом 15 днів

з дня одержання цієї заяви не зможете запропонувати мені праці за фахом, або бодай близької до мого фаху, то прошу офіційно зареєструвати мене як першого радянського безробітного і виплачувати мені посильну матеріальну допомогу. Якщо для цього потрібні якісь законодавні акти і Вам доведеться звернутися з клопотаннями до Президії Верховної Ради УРСР, то прошу врахувати і мої міркування, як покищо єдиної заінтересованої особи, яка зголосилася офіційно. Як мені відомо, в ряді країн (в тому числі і соціалістичних), де реєструється чи реєструвалося безробіття, для реєстрації достатньо, щоб особа не змогла знайти праці за фахом у місці постійного проживання. Тому, наявність праці за фахом, наприклад, на Камчатці, в Донбасі чи м. Турці Львівської обл., так само, як і наявність загальних посад двірника, чи сторожа, чи підсобного робітника в самому Львові не може бути перешкодою для реєстрації як безробітного. З метою економії державних коштів, гадаю, мінімальна сума матеріальної допомоги безробітним могла б дорівнювати прийнятій у нас мінімальній платі робітників і службовців (60 крб.), чого ощадливому безробітному могло б вистачити бодай на харчування.

22 вересня 1969 року.

В. Чорновіл

Чи одержав Чорновіл яку відповідь, невідомо. Але праці у Львові йому не дали і він згодом влаштувався працювати в експедиції в Карпатах.

6. Валентин Мороз — звільнився 1 вересня 1969 року. Заарештований у 1965 році в Івано-Франківську і засуджений у січні 1966 року Волинським обласним судом на чотири роки за ст. 62 КК УРСР за розповсюдження анонімних самвидавівських статей про ста-

новище України, зарубіжних видань та за « усну агітацію ». Перебуваючи в Мордовії, написав у 1967 році статтю « Репортаж із заповідника імені Берії », яка набула великого поширення в українському та російському « Самвидаві ». У 1967 році Морозові замінили до кінця терміну табірне ув'язнення на тюремне. Але у Володимирській в'язниці він пробув недовго і був відправлений у слідчу тюрму республіканського КДБ у Києві. Там його спочатку тримали і допитувати як свідка у справі Чорновола. Будь-які свідчення по цій справі Мороз давати відмовився. На початку 1968 року Морозові пред'явили звинувачення за ст. 62 КК УРСР (ч. 2) за написання і розповсюдження « Репортажу... ». Мороз повністю бойкотував слідство, яке тривало майже два роки. Справу вів слідчий Кольчик. Він общукав і допитав ряд осіб у Києві, Львові, Івано-Франківську і Москві, а також кількох політв'язнів.

Слідство у справі Мороза було припинене у березні 1969 року через відсутність достатніх доказів. Це один з дуже небагатьох випадків, коли КДБ повністю дотрималося букви закону. В. Мороз був відправлений добувати термін у Володимирську в'язницю, звідки і звільнився. Мешкає у Івано-Франківську, безробітний.

У « Самвидаві » з'явилася заява В. Мороза, написана у в'язниці Київського КДБ, яку наводимо. Вона послана офіційно, через тюремну адміністрацію, але відправлена за адресою, звичайно, не була.

Англія, Лондон, в газету « Лефтерія Патріда », орган грецьких антидиктаторських сил.

Дозвольте сьогодні, в день національного свята Греції, висловити через Вашу газету солідарність з усіма Еллінами, які не капітулювали перед диктатурою, не склали зброї, які твердо стоять на своєму « ні ». Міцно тисну руку тому, хто залишається вільним на-

віль у в'язниці, кого можна вбити, але не можна перемогти, хто не вірить, що свобода — це всіх наша необхідність. Міцно тисну руку тим, що присвятили своє життя боротьбі проти всіх хунт, банд і мафій, проти всякого тоталітаризму, під якими б фразами і масками він не ховався.

Україна, Київ, 28 жовтня 1968 року, в'язниця КДБ.

Валентин Мороз

СПИСОК ПОЛІТВ'ЯЗНІВ-УКРАЇНЦІВ

1. **Левко Лук'яненко** — юрист, випускник Московського юридичного інституту, родом із Чернігівської області, працював адвокатом у Радехівському та Глинянському районах на Львівщині, одружений, до арешту член КПРС. Заарештований з кількома особами на початку 1961 року, засуджений за ст. 56 (зрада батьківщини) Львівським обласним судом (до розстрілу). Верховний суд УРСР змінив покарання на 15 років таборів суворого режиму. Звинувачений за те, що з кількома товаришами хотів створити Українську робітничо-селянську партію, яка стоячи на ґрунті марксизму, легальним шляхом, через Верховну Раду ставила б питання про самовизначення України. Фактично далі кількох розмов діяльність групи Лук'яненка не пішла. Левко Лук'яненко перебуває зараз у Володимирській в'язниці, куди переведений на три роки з табору за порушення режиму (фактично за невизнання своєї вини і передачу на волю скарг).

2. **Іван Кандиба** — юрист, учасник групи Лук'яненка, засуджений у 1961 році за ст. 56 на 15 років ув'язнення у таборах суворого режиму. Разом з Лук'яненком у 1967 році переведений на три роки з табору у Володимирську в'язницю. Родом із Львівщини.

3. **Михайло Горинь** — науковець-психолог. 1930 року народження, родом із Львівщини, закінчив Львів-

ський університет, працював перед арештом у експериментальній психологічній лабораторії на Львівському заводі автовантажників. Заарештований у серпні 1965 року, засуджений у квітні 1966 року Львівським облсудом на шість років таборів суворого режиму, звинувачений за ст. 62 КК УРСР за розповсюдження анонімних статей про становище на Україні, українських книжок закордонного видання, усну агітацію. Винним себе не визнав (у « Самвидаві » поширене його останнє слово). У 1967 році за написання скарг і читання в таборі « недозволеної літератури » переведений на три роки у Володимирську в'язницю. Одружений, має п'ятирічну дочку.

4. **Зиновій Красівський** — мешканець м. Моршина на Львівщині, колишній в'язень сталінських таборів, філолог, автор роману « Байда », має приблизно 40 років, одружений. Засуджений у 1967 році Львівським облсудом на 12 років позбавлення волі (5 років тюрми і 7 років таборів суворого режиму) та 5 років заслання за ст. 56 КК УРСР (зрада батьківщини). Заарештований на початку 1967 року разом з групою осіб, звинувачених у створенні УНФ (Українського національного фронту). Група діяла протягом 1965-1967 рр., передруковуючи і розповсюджуючи публіцистичні статті. Мали свою програму, випускали часопис « Батьківщина і воля » (вийшло нібито 16 чисел). Використовували нібито матеріали крайового проводу ОУН, але друкували і останні самвидавівські документи. Красівський на суді тимався мужньо. Знаходиться зараз у Володимирській в'язниці.

5. **Дмитро Квецько** — вчитель-історик з Івано-Франківської обл., колишній в'язень сталінських таборів, вік приблизно 40 років. Заарештований на початку 1967 року, засуджений влітку 1967 року на 15 років позбавлення волі (5 років закритої тюрми і 10 років таборів суворого режиму) та 5 років заслання. Керів-

ник Українського національного фронту (див. вище). Тримався мужньо. На слідстві та на суді відмовлявся давати будь-які покази. Знаходиться у Володимирській в'язниці.

6. **Василь Дяк** — мешканець Івано-Франківська, ст. лейтенант чи капітан міліції, член групи УНФ, вік приблизно 40 років. Заарештований на початку 1967 року, засуджений влітку 1967 року на 13 років позбавлення волі (5 років закритої тюрми і 8 років таборів суворого режиму) та 5 років заслання за ст. 56 КК УРСР. Знаходиться у Володимирській тюрмі.

7. **Григорій Прокопович** — вчитель англійської мови із с. Уров біля Дрогобича, закінчив два вузи, колишній в'язень сталінських таборів, має приблизно 40 років. Заарештований у Львові на вулиці на початку 1967 року. Член групи УНФ. Засуджений за ст. 56 КК УРСР на 6 років таборів суворого режиму та 5 років заслання. Перебуває в одному з таборів для політичних у Мордовії.

8. **Ярослав Лесів** — спортсмен-гімнаст, викладач фізкультури в школі, родом з Івано-Франківської обл., неодружений, має 24 роки. Заарештований на початку 1967 року у Херсоні. Засуджений за ст. 56 КК УРСР на 6 років таборів суворого режиму та 5 років заслання. Перебуває в Мордовії. Член групи УНФ.

9. **Василь Кулинин** — робітник-токарь із Стрию Івано-Франківської обл. *), має приблизно 25 років, неодружений, середня освіта. Заарештований на початку 1967 року, засуджений влітку 1967 року за ст. 56 на 6 років таборів суворого режиму та 5 років заслання. Член групи УНФ. Знаходиться у Мордовії.

10. **Іван Губка** — інженер-економіст Львівського

*) Помилка в оригіналі, м. Стрий знаходиться у Львівській області (прим. ред.).

електролампового заводу, вища освіта, одружений, приблизно 40 років, колишній в'язень сталінських таборів. Член групи УНФ, заарештований на початку 1967 року, засуджений влітку того ж року Львівським облсудом за ст. 62 на 6 років таборів суворого режиму та 5 років заслання. Перебуває в Мордовії.

11. **Мирон Мелинь** — диригент Моршинського народного хору на Львівщині, колишній в'язень сталінських таборів, одружений, приблизно 40 років. Заарештований весною 1967 року, засуджений влітку 1967 року за ст. 56 КК УРСР на 6 років таборів суворого режиму і 5 років заслання. Член групи УНФ. Знаходиться у Мордовії.

(Далі буде)

ПРО УКРАЇНСЬКИЙ «САМВИДАВ»

«Самвидав» є стихійною формою здійснення гарантованого Конституцією права на свободу слова. Переважна більшість самвидавівських документів не носить антирадянського характеру (не менше 99 відсотків), хоч КДБ час від часу і арештовує людей за розповсюдження «Самвидаву». Очевидно, владі в принципі неприйнятне явище, коли будь-яке друковане слово шириться поза цензурою.

Український «Самвидав» за останнє десятиліття пройшов кілька етапів. Спочатку розповсюджувалися переважно твори художньої літератури і статті чи спогади, які так чи інакше торкалися літератури. У 1963-65 рр. з'явилося багато анонімних статей, які зачіпали гострі соціальні та національні проблеми (саме вони стали головною причиною арештів 1965 року). Наступним етапом стала поява багатьох статей з авторськими підписами, в яких з марксистсько-ленінської платформи робилася спроба проаналізувати гострі проблеми нашого суспільного життя. Ця платформа «Самвидаву» з перевагою публіцистики і документу — зараз пануюча, хоч, як і раніше, в «Самвидаві» з'являються і недруковані художні твори, і анонімні статті, написані не з марксистських позицій.

Найвидатнішим твором останніх років, що набув великого поширення у «Самвидаві», стала праця І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Значного

поширення і популярності набули збірники В. Черновола « Правосуддя чи рецидиви терору? » та « Лихо з розуму », розвідка М. Брайчевського « Возз'єднання чи приєднання », збірник документів про справу групи Лук'яненка, твір Є. Сверстюка « Собор у риштованні », стаття В. Мороза « Репортаж із заповідника імені Берії » та багато менших статей і документів.

Ряд самвидавівських документів ми вже принагідно подали, кілька друкуємо нижче.

ВИСТУП ВІРИ ВОВК У ТОВАРИСТВІ КУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ З УКРАЇНЦЯМИ ЗА КОРДОНОМ (Київ) 7 СЕРПНЯ 1969 РОКУ

Дорогі друзі!

Ми зустрічаємось втретє і вірю, що не востаннє. Не треба вам пояснювати, що Україна для мене не тільки перехрестя моїх шляхів на різні континенти, але самий осередок мого життя, моїх почуттів і старань. Правда, те, що я встигла зробити, так боляче мало, тоді, коли хотілося б їй принести все найкраще і найцінніше, чим людину може наділити доля.

Однак, хоч я і порожньорука, Україна мене збагатила своєю любов'ю. Мої друзі приносять мені її в кожній зустрічі, а я хочу розділити цю любов між своїх однодумців, особливо молодих українських письменників, митців і науковців, що живуть за межами рідної землі.

Є між сьгоднішніми українськими кадрами на Заході прекрасні люди, що виростили в суворих обставинах життя, а часом переживали ідеологічні розчарування. Вони — розумні, працьовиті, критичні, їх не зловити на блискітку. Вони рішуче відкидають

усяку утовчену пропаганду, домагаючись беззастережної чесноти і постійної перевірки власних позицій. Тільки хто заєдно старається, хто шукає заєдно, той живий.

У такому ключі слід розуміти хоч би дещо задирукватий виступ Юрія Тарнавського в « Сучасності », де розкритикована збірка поезій Льорки в перекладі Миколи Лукаша. Я певна, що Тарнавський своєю статтею не мав ніякого наміру заперечувати Лукашеві таланту чи майстерності, тим паче проявити до особи Лукаша будь-яку ворожнечу, як і Лукашеві, певно, не доводиться за таке образитись.

У такому ж ключі, хоч на іншому, широкому плані, ми сприймаємо Івана Дзюбу : як полеміста-патріота, людину незаперечної моральної інтегральності, в якому нам близька і сприйнятлива якраз сьогоднішня Україна. Дав би нам Бог на Заході когось, хто з подібною щирістю спромігся б розкрити очі на наші недоліки!

Як зрозуміло, що молодих людей за межами України, до яких домішуються у солідарності з українською культурою також чужинці — хочу назвати тут як приклад Патрицію Килину, українську поетесу в Нью-Йорку — цікавлять свіжі об'явлення в мистецькій мові, от хоч би поезії Василя Голобородька чи Миколи Воробйова : і я певна, що вони захопилися б музикою Леоніда Грабовського чи Валерія Сільвестрова, або малюнками Любомира Медведя чи Олега Мінька, про яких, на жаль, так мало знаємо на Заході. Було б бажане, щоб праця цих і інших молодих творчих особистостей була відома і на Заході, і щоб митці та літератори обмінювалися із своїми колегами за кордоном творчими добутками.

Дружба між людиною і людиною простіша, ніж дружба між групою і групою. З дружби між людьми починаються взаємини між націями. (Думаю, що тут присутній Еміль Крюба, професор університету Бордо,

згідний зі мною). Хоч нам і доводиться жити в різних суспільних, політичних і економічних системах, нас єднає одна мова, одна культура і одна зухвалість. Треба мати відвагу на дійсні, не односторонні товариські стосунки.

Мій життєвий досвід може ще неповний, але надіюсь, що він не зміниться в основному :

Нещасний той і гідний співчуття, кому забракло в серці щедрості, щоб вирости над дрібниці до сутнього. Щасливий той, хто вірить у перемогу любові і вкладає весь свій людський доробок на терези братерства і зрозуміння, побудовані на пошані до того, що кожному з нас святе.

(*Віра Вовк* — українська поетеса живе в Бразилії, викладає в університеті в Нью-Йорку. Кілька разів приїздила на Україну, спогади про ці поїздки друкувала в емігрантській українській пресі).

ЛИСТ ВЕЛИКОДЕРЖАВНОГО ШОВІНІСТА *)

Дорогий друже!

Пишу до тебе, не лише як до друга мого Василя і свого друга, але й як до працівника КПРС. Відразу ж роблю застереження: особисто мені нічого не треба, я волаю не про допомогу, а про велике лихо радянського народу, про яке хочу тобі розповісти. Сподіваюсь, що цю мою мову ти передаси секретарям ЦК й навіть Л. І. Брежнєву. Треба негайно зайнятися профілактикою, щоб зараза не розповзлась далі й не стала згубою для нашого суспільства.

Мова йтиме про націоналізм. Останніми роками це лихо дає себе відчутти все більше в різних республіках. Мабуть в ЦК знають про це, але — очевидячки — все ще недоцінюють небезпеки. А небезпека очевидна. Це — справжня « п'ята колона », яка може наробити дуже багато лиха всім нам. Це щось подібне, як було при будуванні біблійної Вавилонської вежі, коли перемішання мов перешкодило ділу. Чим я можу обгрунтувати достовірність цього? Прикладами. Ось вони.

Всі, хто бував у Грузії та сусідніх країнах, розповідають, що місцеві мешканці зле ставляться до

*) Одинокий МАТЕРІАЛ, який в « Українському Віснику » подано в російському оригіналі. У нашому виданні цей « лист » подається в українському перекладі без жодних змін тексту (прим. Вид.).

росіян. Адреси тобі не вкажуть, в крамниці не дадуть відповіді, або зроблять вигляд, що не розуміють по-російському.

Поїхав один російський інженер на завод в Тбілісі — працювати в конструкторському бюро. Місцеві інженери-грузини не захотіли з ним розмовляти, вдали, що не розуміють його і говорили виключно по-грузинському. Пішов він до парткому, вчинив бучу і показалося — вміють по-російському...

Подібне діється в Прибалтійських республіках. Про це розповідали ті, що там побували, і моя дружина, Валя, яка років два тому відпочивала недалеко Риги.

Доцент-хірург, що виїхав з Риги, розповідав, що там в свій час студенти писали на таблицях аудиторій : « Росіяни — забирайтесь в Росію ». Мій знайомий, лєнінградський професор, був головою ДЕК (Державна екзаменаційна Комісія) і розповідав, що тамошній декан ходив з ним усюди як охоронець, щоб його місцеві не скривдили...

Розповідають, що в Кишеневі мин. року були студентські виступи, спрямовані проти російських викладачів та за « самостійність » Молдавії.

В лютому 1968 р. був я на конференції у Львові. Там також не краще. Під новий, 1968 рік « українці » влаштували якийсь мітінг під пам'ятником Міцкевичу, поширювали листівки тощо.

Один знайомий, визначний працівник, в ранзі полковника, розповідав мені такі факти. Пішов робітник до голови міськвиконкому, здається Ягудзинського, і почав з ним розмовляти російською мовою. А той йому : « Ви як зі мною балакаєте, де ви живете? » Цей йому й відрізав : « Я з вами розмовляю мовою великого Леніна... » Упросив, але справи не вирішив. Такий же випадок трапився і з головою облвиконкому (Стефанник?). І в крамницях з учасниками нашої конференції радше розмовляли українською чи польською мовою,

як російською. Та як воно мало б бути інакше, коли керівники дають приклад. Один наш акушер з Волгограда лаявся: «Пощо ж я вас тут визволяв у війну?...»

Та найбільше число прикладів «інтернаціоналізму» знайшов я сам в Уфі за ті роки, що живу тут і працюю.

У перші ж дні 1964 року, як тільки приїхав, зайшов я до парткому — стати на облік. Секретар — татарин. Розмовляємо. Заходить ще один і вони починають розмовляти по-татарському. Мені незручно — може ж секрети у людей. «Може мені слід вийти?» — питаю. — «Ні ні, вивчайте нашу мову...». Якщо це не націоналізм, то хамство. Та такі ж випадки траплялись мені і в обкомі. Сиджу у працівника відділу, до нього заходять інші й розмовляють, наче б я бездушний предмет. І так воно — скрізь. Не витримав я вже першого року, питаю ректора, чому вони так поведуться. «А ми звикли думати своєю мовою, так і говоримо».

Показалось, що цим обурені численні російські викладачі нашого інституту, але — мовчать. Чому? — питаю. «Не звертайте уваги, краще буде». Та як не звертати увагу, коли це ненормально?

Добір кадрів проходить за національною прикметою, будь він і пень, аби нац. кадр. Так у нас замінили обсаду ряду кафедр вже за мого перебування. Така ж тактика чи то політика і в університеті, в медінституті. До речі, також за національною прикметою добирають кадри в Киргизії, в Молдавії — розповідали товариші по зустрічах.

В Уфі треба було найти нового директора заводу. Знайшли. Секретар обкому КППС до співробітників: «Жаль, що не татарин» (башкир)...»

У травні 1966 р., місцева влада відзначала День Перемоги. Бенкет. І сіли за національною прикметою. Татари розмовляють по-своєму, п'ють один до одного, а

росіян — чи то гості, чи бідні родичі... Керманичі АРСР!

Засідаємо на парткомі інституту. Татари — ректор, проректори, зав. кафедрами суспільних наук, переходять на свою мову, наче б нас, росіян, комуністів, і не було. Точнісінько як білі в Африці відносяться до негрів, не рахуючи їх людьми. Минулого року був я в місцевій санаторії — Гматово. Чомусь на 90 % відпочиваючі були татари й башкири, хоч росіян у Башкирії половина. Путівки — « своїм » кадрам і навіть їхнім дітям. Безсоромність!

В аспірантуру добирають в першу чергу нац. кадри, хай малограмотний, аби « свій ».

Бувший працівник міському казав, що тут був (і є) узгіднений підхід — приймати у вузи більше татарів і башкирів, а не росіян.

Недавно на парткомі приймали в партію студента. Національність — башкир. Рідна мова — татарська. Питаємо — чому це так. — А в нас, кажуть, весь район так записаний. Треба було збільшити відсоток башкирського населення в республіці. Ось яка махінація...

У вузах націоналізм насаджують найперше викладачі кафедр суспільних наук, як це й не дивно. У сільсько-господарському інституті було так : приходить викладач (політекономіка) і починає вести семінар татарською мовою. Росіяни його просять : « Давайте так, щоб і ми розуміли ». Він угомонився. На кафедрах зберуться викладачі — і розмовляють по-своєму, а коли один-два росіян між ними, то наче б його (чи їх) там і не було : жодної уваги. А в нас же — Російська Федерація.

Чому ж тоді дивуватися, що на випускному вечорі ветфаку СГУ випускник-татарин, підпивши, поліз у бійку з росіянином : « Ми тобі, російська сволоч, зараз покажемо... » Розвели, зам'яли. А воно що у тверезого на умі, те в п'яного на язиці.

Місцева артистка — народня — виступає в телебаченні. І не може по-російському говорити. Сид і сором.

Товариші на керівних постах розповідають, що секретар обкому виступав уже за тим, що не треба запрошувати спеціалістів та вчених збоку. Уже, мовляв, є свої і взагалі Башкирія дозріла стати самостійною державою, потрібні й місцеві кадри.

Кілька разів терпів я брак поваги від проректора, коли він та інші викладачі розмовляли по-своєму, наче б мене і не було. Звернув я йому увагу раз. За рік — ще раз. А потім на науковій раді, вичитав йому й одному « провідному » професорові за все і сказав, що може вони хочуть позбутися нас, росіян, то хай просто дають колінком в задок — і все. Не сподобалось. А незабаром прийшла розплата : ректор інституту поїхав на обком КПРС і зняв мене зі списку пропонуваних на титул заслуженого діяча науки БАРСР (а пропонувала мене Наукова Рада і партком з нагоди мого 50-ліття). Сам один плюнув мені в обличчя : не забувай, мовляв, де живеш. А я ж усе моє життя служив і працював для Радянського народу. Показується, що є ще служба башкирському народові, а головне в ній — виляти хвостом перед місцевими провідниками-націоналістами. Я не можу й не буду. Та й хвоста нема. А коли б і був — я не підроблявся б під « моду ». Але звинуватити мене у великоруському шовінізмі, коли б і хотіли, не можна : я українець сам нацменшина, та й дружина в мене — татарка з Башкирії таки родом. Прожили ми чверть століття, а перед Уфою і не знали, що між нами є різниця. В Уфі виявилось, що — я тут гботь... *), чужак, що завгодно, але не повноправний член колективу й республіки.

А ось ще факти. В кінці травня ц. р. відбувався з'їзд письменників Башкирії. І ось читаю в газеті

*) Нечітко в оригіналі. (прим. Вид.).

« Советская Башкирия » : виступали башкирські письменники й письменники, що живуть у Башкирії — росіяни! Ось воно як. Це — одне, а те — друге. Це так, як би радянські письменники й письменники, що живуть в Радянському Союзі (адже ж ті народились і виросли в Башкирії).

На заводах добирають кадри за цим же принципом. В районах також.

Недавно, в травні, на засіданні парткому знову трьох керівників завели розмову по-своєму. Член парткому, викладач цивільної оборони, полковник на емеритурі, й каже їм: « А коли ж у нас вже буде одна мова й одна нація — радянська? » Цей не витримав, хоч і звик тут до всього.

Минулого літа слухав я лекцію одного доцента з нафтового інституту. Він розповідав про знахідки Няти-Кулі і казав, що « наш уряд звернувся до союзного уряду й тепер ці багатства в руках Башкирії ». Наше — башкирське, а радянське ж чие? Запитав я його про це, а він мені: « Знаєте, тут так звикли, краще... » Такі ось будуть служити й вислужуватись, а я не можу. Для мене — скрізь і все — одне, радянське.

Є у нас в СГІ один викладач. Три рази захищав докторську і захистив зі знижкою на націю — татарин. Захистив у віці 68 років. Тепер каже: « Я гордість Башкирії, нац. кадр ». А студенти й 10 років тому, і тепер не можуть нічого зрозуміти на його лекціях — не може він читати як слід. Ну й калічить майбутніх спеціалістів. Навіть студенти татари й башкири просили звільнити їх від нього. Куди там...

Якщо нездалого працівника треба звільнити, а він росіянин — відразу. А коли татарин — нічого не вийде. Тут вже кругова порука. Якщо викладач п'яниця й бабник — але татарин, башкир, — буде працювати й виховувати молодь. Такі тут вище ціняться.

Студенти їдуть на села. Російську мову знають

погано. Треба б їх вчити її, але політика керівників на перешкоді цьому. Більше, ректор стоїть за те, щоб випускників не спрямовувати в інші республіки й області РРФСР. І навіть підказує, що якщо вони звідти повернуться, то для республіки це добре (для Башкирії). Виховуємо в душі інтернаціоналізму.

Цими днями був я в обкомі КПРС і відділі Ради Міністра БАРСР. І знов же та самісінька історія: між собою розмовляють при мені по-своєму, я для них — порожнє місце. Жодної чемности, ніякого такту і т. п.

І ця тенденція зростає тут з кожним роком. Насаджують її місцеві керівники та інтелігенція, вирощена при Радянській владі, особливо ж керівна, що працює в різних ідеологічних органах. Росіян там все менше й менше.

Куди ми йдемо в цьому відношенні — не знаю. І не можу зрозуміти, як це односторонні комуністи стають нерівновартними через національну приналежність. І безпартійні також. Виходить справжній розподіл радянського народу.

Куди ж тепер подітися представникам великого російського народу, який вивів татарський, башкирський та всі інші народи з темноти, рабства, безправства і т. п.? Фактично його тут затискають потрохи, а далі цей процес піде бурхливішими темпами, якщо не будуть вжиті термінові заходи в державних розмірах...

Може я виявився більш «тонкошкірим» і болячіше реаую на всі ненормальності й неподобства, але я відчуваю, що цього всього не повинно бути в Рад. Союзі. Та воно, на жаль, є і зростає. У тій же Уфі, до війни не було такого націоналізму. Він появився згодом, коли зросли нац. кадри при кермі, а вони потягнули за собою із сіл і районів друзів, знайомих, родичів і т. д. Так і виросло національне вельможне панство. Місцевий «бомонд». Навіть у постачанні вони вміють краще забезпечитись — просто з баз.

Почув я тут і такі міркування між місцевими спів-

робітниками: « Ми, татари, повинні захищати один одного », навіть коли працюють погано. В заміну, нас не можна торкати : « Мін хозяйн республіка » (мін — я).

Багато разів намірявся я вже виїхати з Уфи, з Башкирії. Все тут добре — і клімат пригожий для нас « сердечників », і на праці все нормально, але ж я не можу бути в ролі « швайцарця », наемника, ляндскнехта. А так воно тут виходить. З нами тут не рахуються моральних стимулів для нас нема і т. п. Хоч би не гидили, але й того нема.

Уявім, що я виїду звідси. Дружина, хоч і татарка (« хрещена ») і та жалкує, що мене перетягнула сюди, на свою батьківщину. Але цим проблема не буде вирішена. Лихо — націоналізм — буде зростати й без мене. І не лише в Уфі, але й у Казані, і в Кишиневі, і у Фрунзе, й у Львові, і скрізь. Ця « стоголова потвора » розростається з кожним днем. І якщо наш уряд, наш ЦК КПРС не вживатимуть термінових, радикальних заходів — вона може занастити всі здобутки Жовтня. Дуже прошу тебе почати боротьбу з цим лихом через ЦК.

5. червня 1968

Твій друг

За останні роки про Україну і її проблеми більше заговорила закордонна іноземна преса. Подаємо один з таких документів — статтю в англійському тижневику «Економіст», тим паче, що в газетці «Вісті з України» була стаття якогось Джона Віра у відповідь «Економістові», який неправдиво виклав як зміст статті в «Економісті», так і низку фактів з українського життя.

«Економіст» (Англія) 25. 1. 1969 р.

УКРАЇНЦІ ВІДБИВАЮТЬСЯ

(від кореспондента)

*Історія України давно є предметом суперечок вчених — вони поборюють або захищають саме поняття Української держави, яка, можна вважати, існувала в ясно вираженій формі короткий час у 17 столітті та від 1917 по 1919 рік *). Давня народна культура України, найяскравіше виражена у пісенному та танцювальному мистецтві, розвинула свою літературу тільки у 19-му столітті. Політичних поділів, головним чином між Польщею, Росією та Австро-Угорщиною, а навіть і Туреччиною, було багато: з 1596 р. існує також релігійний поділ на православну церкву та уніатську, тобто католицьку східного обряду.*

Найбільше іронії та парадоксальних випадків в історії України виступає з часів комуністичної революції. З одного боку радянські керівники хронічно бояться всяких спроб, що сприяли б українському сепаратизмові: це привело до масових репресій «буржуазних націоналістів» та до приєднання з ініціативи Сталіна — під час II світової війни до Радянського Союзу усіх українських земель, за винятком невеличкої території в Чехословаччині.

З іншого боку у той час Україна стала теоретично, принаймні, суверенною республікою з конституцією, правом на відокремлення від Радянського Союзу, правом голосу в ООН і населенням як у Великобританії. Маючи високорозвинену промисловість та великі простори врожайної землі, Україна, зрозуміло, може більше претендувати на самостійну державу, ніж багато нових « націй » Афро-Азії. Так само ясно, однак, що радянські керівники не мають наміру задовільнити цю вимогу.

Політику українізації, що проводилась в першому десятиріччі радянської влади, різко припинено приблизно 30-го року. Цей поворот у політиці, що сильніше або слабше проводиться з того часу, тільки недавно викликав сильну реакцію в Радянському Союзі.

« Документи Чорновола » (в-во Грау-гіл) та « Інтернаціоналізм чи русифікація? » Івана Дзюби (Вайденфельд) — найважливіший документальний доказ цієї реакції.

Дзюба — літературний критик, йому 37 років. Вячеслав Чорновіл (30 років) — телевізійний журналіст. Обидва виступають як ліберальні марксистсько-ленінці. Ні один з них не виступає за відділення України, але вони відстоюють думку, що людей не можна ув'язнити за те, що вони підтримують те, що дозволяється Конституцією.

Ні один з них не виступає проти росіян і російської культури, але вони з усією пристрасстю виступають проти політики русифікації, що проводиться радянським урядом. Вони також проти антисемітизму.

Обидві книжки появилися у зв'язку з хвилею арештів української інтелігенції, які почалися в серпні 1965 року та співпали з арештом Синявського та Даниеля в Москві. Українці не висилали рукописів за кордон, але різними способами виступали проти русифікаторської політики в культурному житті. Після деякого послаблення, вона знову посиллася в 1958

році, тож на початку 1960-их років деякі особи, між ними юристи і члени партії на чолі з Левом Лук'яненком, створили політичні угруповання, між іншими вимогами поставивши вимогу відокремлення України. Натомість арештованих в 1965 році більше займала українська культура та історія, ніж політика.

Їх доля, суд і побут у жахливих умовах трудових таборів у Потьмі є темою « Документів Чорновола ». У вступі автор надзвичайно різко аналізує судові процеси, показуючи, що це пародія на правосуддя, навіть при системі, коли деякі закони грубо порушують Конституцію.

Книжка Дзюби була написана саме перед процесами, наприкінці 1965 року. Це перш за все, гарячий протест проти антимарксистського відходу Сталіна та Хрущова від лєнінської політики українізації в усіх ділянках життя України. Все-таки цікаво відзначити, що в кінці спостерігається деякий дуалізм: з одного боку методи русифікації часто схожі на царські, привели до деукраїнізації міського, і у дещо меншій мірі сільського населення — шляхом насилання росіян, постійним зменшенням українських шкіл і українських видань; офіціальне нехтування або перекручування української культури та історії, переслідування тих, хто виступає проти цього; вихолощування української партії та уряду, так що вони давно стали денационалізованим знаряддям центру; ведення майже всіх офіціальних економічних та військових справ російською мовою і т. д. З другого боку Дзюба вказує, а до деякої міри доказує швидко зростання за останні роки української національної свідомості серед студентів, інтелігенції та інших соціальних верств. У цьому він бачить перспективу.

Очевидно, що сподівання частково виправдане з огляду на протест, посланий у 1968 році радянським керівникам від імені 139 київських українців. Його текст, який тільки не давно появився, дуже гостро

атакує « незаконні й юридично низької кваліфікації » процеси українців і Галанскова-Гінсбурга в Москві. Він також застерігає, що « на Україні, де порушення демократії поєднується із зловживанням в національному питанні, ознаки сталінізму виступають ще ясніше і бруталніше ».

Цей лист — це важливе явище не тільки тому, що українці роблять свій внесок у спільну справу з московськими радикалами, але також тому, що підписи охоплюють людей, які належать майже до всіх груп інтелігенції, а саме : 14 письменників, включаючи Дзюбу, визначного кінорежисера Параджанова, 20 фізиків і математиків (усі зі ступеннями), а також 27 підписів робітників різних спеціальностей. Українці не одержали значної безпосередньої допомоги від московської інтелігенції. Але взаємна співпраця може ще вирости із взаємного розуміння, причому останньому сприяють зарубіжні передачі для Радянського Союзу.

Серйозність проблеми національностей у Радянському Союзі все ще важко визначити. Чи ця ракова пухлина більше чи менше серйозна ніж за царських часів? Чи українці (або, наприклад, кримські татари) тільки окремі випадки?

Чи теж постійні грузинський, латвійський або волзько-німецький національні рухи виникнуть раптом, так само, як український чи кримсько-татарський у 1966 і 1968 роках?

*) Іноземний автор, очевидно, не знав ряду фактів : про існування української держави з 10 віку, про наявність національних українських територій в Польщі та Румунії, про національні рухи у інших народів СРСР тощо.

З М І С Т

	Стор.
Від Видавництва.	7
Завдання « Українського вісника ».	11
Трагічні акти протесту.	13
Кампанія проти критика Івана Дзюби.	15
Василь Стус « Місце в бою чи в розправі? ».	17
Звернення до Організації Об'єднаних Націй.	21
Процес над робітниками Київської ГЕС.	26
Закономірність чи « провінційна жорстокість »? (Суд над економістом С. Бедрилом).	30
За ґратами — член Правління Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном.	35
Репресії на Дніпропетровщині.	37
Лист творчої молоді Дніпропетровська до Голови Ради Міністрів УРСР В. В. Щербицького, кандидата в члени Політбюро ЦК КПУ Ф. Д. Овчаренка, секретаря СПУ Д. Павличка.	39
Знову « камерні » справи? (Лист в справі слідства над С. Караванським).	51
Дещо про свободу совісті.	56
Заява Г. Будзинського.	64
Інші суди, арешти, труси, допити на Україні.	72
Заява Я. Кендзьора.	73
Позасудові репресії на Україні в 1968-1969 рр.	79

Лист до Л. І. Брежнева, О. М. Косигіна і М. В. Підгорного.	80
Українці в тюрмах і таборах.	89
Нове виправно-трудове законодавство в СРСР.	89
Лист Л. Лук'яненка, М. Гориня і З. Красівського до ОН.	92
Повернулися з ув'язнення.	96
Заява В. Чорновола.	98
Список політв'язнів-українців.	103
Про український «самвидав».	107
Виступ В. Вовк у Т-ві культурних зв'язків з українцями за кордоном.	108
Лист великодержавного шовініста.	111
Українці відбиваються.	119

УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК

Випуск II

Травень 1970

СУДОВИЙ ПРОЦЕС У ДНІПРОПЕТРОВСЬКУ

У попередньому випуску « Вісника » повідомлялося про кампанію переслідувань у Дніпропетровську, яка розпочалася 1968 року у зв'язку з появою роману Олеся Гончара « Собор » і увінчалася влітку 1969 року арештами.

Наприкінці січня 1970 року у Дніпропетровську відбувся суд над молодими поетами Іваном Сокульським (Дніпропетровськ), Миколою Кульчинським (Новомосковськ) та асистентом Дніпропетровського металургійного інституту Віктором Савченком. Суд тривав більше тижня. Справу розглядали : головуючий — член Дніпропетровського облсуду О. Тубілень, засідателі : Крикунов, Гриневич. Державний звинувач — заступник прокурора області Лугивський. Захищали підсудних московські адвокати В. Б. Ромм та Ю. Я. Сарр і дніпропетровець В. П. Єколий. Московські адвокати заперечували в діях підсудних склад злочину і аргументовано спрощували звинувачення.

І. Сокульський на суді заперечував намір « підривати чи ослаблювати радянську владу », але визнавав себе винним у написанні та розповсюдженні « Листа творчої молоді Дніпропетровська » та інших самвидавівських документів. Нібито так само вів себе В. Савченко. М. Кульчинський категорично заперечував свою вину і обстоював свої погляди.

Суд засудив Івана Сокульського на 4,5 років

позбавлення волі у таборах суворого режиму за ст. 62 КК УРСР (« Антирадянська пропаганда й агітація проваджена з метою підризу чи ослаблення радянської влади »), Миколу Кульчинського — на 2,5 року позбавлення волі у таборах загального режиму за ст. 187-1 КК УРСР (« завідомо неправдиві вигадки, що порочать радянський державний і суспільний лад »), Віктора Савченка за цією ж статтею на два роки позбавлення волі умовно з трирічним випробовним терміном. Верховний суд УРСР підтвердив вирок обласного суду.

Суд був відкритим тільки формально, на процес не пустили навіть рідних (наприклад, батька М. Кульчинського). Тому для більшої об'єктивності про суть звинувачення судитимемо не по суперечливих відгуках тих, хто все ж потрапив до залі, а з трьох великих статей, які з'явилися через тиждень у дніпропетровських обласних газетах (Цуканов « Маска і обличчя наклепників », « Зоря » за 7. II. 1970 р.; Л. Виבלая « Так, це зрада! », « Прапор юності » за 7. II. 1970 р.; « Отравленные перья », « Днепропетровская правда » за 8. II. 1970 р.).

Усі газетні статті спрямовані в основному проти « Листа творчої молоді Дніпропетровська », який був головним пунктом у звинуваченні. « Лист... » кваліфікується як « антирадянський документ ». Як пишуть газети, написав його Іван Сокульський, а відредагував дніпропетровський журналіст Михайло Скорик. Цей документ Іван Сокульський разом з дніпропетровцем Олександром Кузьменком розсилав в « організації, установи і учбові заклади ряду міст республіки » (« Днепропетровская правда »).

Газети називають також мимохідь якісь інші « антирадянські документи », які нібито читали і розповсюджували засуджені. Але конкретно називають тільки один документ: « Вони вірили не повідомленням Центрального статистичного управління, що ре-

гулярно сповіщає про стан розвитку народного господарства в країні, а невідомо ким сфабрикованому документові «Сучасний стан радянської економіки», де злісно перекручено факти економічного становища в СРСР» (газ. «Прапор юності»). Насправді «невідомо ким сфабрикований» «антирадянський» документ — це доповідь члена-кореспондента АН СРСР Аганбегяна у московському видавництві «Мысль» в 1965 році.

Згадується також якийсь документ (без назви) про заборону святкування у Дніпропетровську 22 травня — ювілею перевезення тіла Т. Шевченка на Україну. Його нібито написав І. Сокульський разом з О. Кузьменком (в обігу в «Самвидаві» такої статті не було).

Нарешті, «антирадянськими, націоналістичними, брехливими за своїм характером» («Прапор юності») названо художні твори самого І. Сокульського.

Крім згадки про розсилку «Листа творчої молоді», газети пишуть про те, що засуджені розповсюджували «антирадянські документи» і вели «антирадянські» розмови серед знайомих. При цьому конкретно згадуються тільки «скалічені душі юних сестер Ольги і Галини Родко», студенток металургійного інституту.

Після арештів і суду в Дніпропетровську розпочалися репресії проти друзів і знайомих І. Сокульського, М. Кульчинського та В. Савченка.

29 січня 1970 року із посади старшого лаборанта однієї з кафедр Київського медінституту звільнено «за скороченням штатів» лікаря Миколу Плахтонюка. Почалося з того, що М. Плахтонюка в листопаді 1969 року викликали на допит в справі Сокульського в Київське обласне управління КДБ. Допит вів слідчий Коваль. М. Плахтонюк категорично відмовився давати будь-які покази, які б торкалися не його, а сторонніх осіб. Через два дні після допиту керівники кафедри запропонували М. Плахтонюкові подати заяву про звільнення «за власним бажанням», але він

відмовився. Після цього його 12 разів викликав парторг кафедри, умовляв звільнитися, але уникав пояснювати причину звільнення. Він тільки казав: « Это ректор вызвал профессора и сказал, что надо уволить, но у нас нет оснований » або « скажи Вам, что Вас за убеждения освобождают с работы, так через два дня « Свобода » горланить будет ». Між іншим, у розмові з Плахтонюком цей парторг запитував: « Скажите, какой это вечер встречи с западноукраинским поэтом Симоненко Вы проводили? » (Після смерті В. Симоненка у грудні 1963 року М. Плахтонюк організував вечір пам'яті поета в Київському медінституті).

Через те, що Плахтонюк відмовився звільнитися « за власним бажанням », за наказом тодішнього ректора інституту Цілька організували « скорочення штатів ». Проводив цю операцію зав. кафедрою професор Ярош, який ще кілька місяців тому умовляв М. Плахтонюка як кваліфікованого працівника перейти працювати до медінституту із Димерської лікарні під Києвом. На зборах колективу кафедри всі одностайно відстоювали Плахтонюка і пропонували скоротити іншого працівника — неробу і п'яницю. Санкцію на скорочення дали тільки після сильного натиску професора. Відтоді М. Плахтонюк безробітний. Всі спроби працевлаштуватися — безуспішні. Начальник відділу кадрів Київського облздоровідділу грубо і цинічно заявив йому, що незважаючи на наявність вакантних посад, ніде в Київській області Плахтонюк працювати не буде.

У Новомосковську Дніпропетровської області звільнено від праці в школі батька Миколи Кульчинського, колишнього в'язня сталінських таборів, тільки за те, що він батько « злочинця ». Під загрозою звільнення була їх мати, можливо, уже звільнена.

Адміністративних переслідувань зазнав свідок по справі Сокульського Олександр Кузьменко, колишній

в'язень сталінських таборів. О. Кузьменко збирає «Шевченкіяну» — матеріали про увічнення пам'яті Шевченка у нас і за кордоном. Дніпропетровські катебісти після обшуку заборонили йому показувати будь-якому свою зовсім не «крамольну збірку».

Зведено рахунки і з донькою Кузьменка Марією, яка з усіх допитаних свідків (допитано десятки людей на Дніпропетровщині, у Києві, Львові та ін.) вела себе чи не найпринциповіше, не давала ніяких показів на заарештованих і доводила незаконність арештів. Улітку 1969 року вона блискуче склала вступні іспити до одного з дніпропетровських вузів. Але на вимогу КДБ підприємство, на якому працювала Марійка, забрало у приймальної комісії раніше дану їй позитивну характеристику, замінивши її брехливою негативною, через що М. Кузьменко не була зарахована. Їй заявили у Дніпропетровському УКДБ, що якщо вона не змінить своїх поглядів, їй ніде на Україні вчитися не дадуть.

Про дніпропетровську справу мала можливість публічно, у пресі висловитися тільки одна сторона. Надаємо слово другій. Містимо статтю М. Плахтонюка та документи, які фігурували на суді як антирадянські, для об'єктивної оцінки їх. Через те, що газети називали наклепницькими вигадками наведені в «Листі творчої молоді» факти переслідування за вшанування Шевченка 22 травня, наводимо лист 64-х київських громадян про аналогічні події в Києві.

ЗА НАМИ — ПРАВДА

(відповідь наклепникам)

«Трудовий ритм ювілейної вахти», «Бути дбайливими господарями», «Перспективи небачених перетворень», «Авангард світового прогресу», «Вірні помічники партії» — у мажори звучання заголовків

дніпропетровських обласних газет за 7-8 лютого 1970 року раптом великими чорними літерами ввірвалось знайоме старшому поколінню з 30-х років зловісне: « Отравленные перья », « Маска і обличчя наклепників », « Так, це зрада! ».

Отже, спіймано ворогів, які хотіли скаламутити спокійне щастя мільйонів трудящих Дніпропетровщини. Хто ж вони : терористи, бандити, агенти буржуазних розвідок?

Молодих поетів Івана Сокульського, Миколу Кульчинського та асистента металургійного інституту Віктора Савченка судили в Дніпропетровську наприкінці січня фактично при закритих дверях. Покарали двох з них дуже суворо : І. Сокульського засудили на 4,5 роки ув'язнення у таборах суворого режиму для політичних (у Мордовії), М. Кульчинського на 2,5 роки таборів загального режиму, відправили в товариство гвалтівників, злодіїв і хуліганів, В. Савченка засуджено умовно.

Що ж так налякало дніпропетровських кагебістів і суддів, які аж вісім місяців розслідували « злочини » трьох хлопців і нарешті так круто їх покарали? Яка то чудодійна зброя була в руках юнаків, що за її допомогою вони хотіли « підірвати чи ослабити радянську владу »?

Автори газетних статей називають цю зброю : « наклепи », « отравленные перья ». Трое « злочинців » не мали, однак, своїх радіостанцій чи друкарень для поширення тих « наклепів », вони лише переписували і давали читати знайомим якісь мудро не названі в газетах « самвидавівські » статті та ще « Лист творчої молоді Дніпропетровська », який тільки перелякана уява може назвати антирадянським.

Натомість, у кожній хаті чи квартирі на Дніпропетровщині стоїть радіоприймач, а у більшості ще й телевізор, щоденно надходять газети й журнали. Багатьох освічують у мережах політосвіти у школах,

вузах, на заводах, в колгоспах. Тисячі «правильних» ідейно-виховних слів сиплеться щодня на мізки кожного громадянина. То чому ж так налякалися слова цих хлопців, якщо воно й справді було «наклепницьким»? Звідки у нас така недовіра до людини, до її здорового глузду, до її вміння розібратися без кагебістських помічників, де правда, а де брехня? Невже «наклепи» одиниць настільки легко перемагають масово насаджувану «правду», що єдиний порятунок — це КГБ, тюрма і ваші газетні прокльони на людей, позбавлених можливості публічного захисту?

А може й справді ці троє — визначні революціонери, що несли в маси якусь нову ідеологічно-диверсійну бацилу, здатну розкласти марксизм? Ні ж бо, вони не мали ніяких власних ідеологічних позицій, що суперечили б марксистсько-ленінській ідеології. Ви ж самі (хоч і з невірою та насмішкою) цитуєте слова Сокульського: «Якщо ми марксисти, то потрібно змінити нашу дійсність, щоб вона відповідала ленінським нормам і радянським законам».

Ви накидаєтеся на трьох думаючих хлопців з особливою люттю за те, що вони були «націоналістами». Давайте ж розберемося, навіть на основі ваших упереджених звинувачень, в чому виявлявся той їхній «націоналізм».

Насамперед, ви знайшли його в «нездорових» турботах про українську мову на Україні. Один з вас, Цуканов, люто обурюється, що «факт зростання ролі російської мови (визнаєте все-таки!) у «Листі творчої молоді» трактується як перемелювання «у надійних, як і 50 років тому, жорнах русифікації», як і брудне топтання русифікаторським чоботом по національній гідності українського народу». А чому б вам, журналістам, замість того, щоб вергати прокльони, не задуматися над таким питанням: Чому це у великому промисловому місті на людину, яка всюди розмовляє літературною українською мовою, показу-

ють пальцем? Що ж поганого, облудно запитує Цуканов, коли у Дніпропетровську «звучить також російська мова»? У цьому «також» уся ваша щирість. Івана Сокульського та його друзів хвилювало не те, що «не всі говорять українською мовою», як ви їм приписуєте, а те, що внаслідок шовіністичного за-силля нею в Дніпропетровську ніхто не говорить...

«Русифікація» — це нині найхитріша вигадка, пущена в хід нашими ворогами. Це наживка на гачку ідеологічних диверсантів...» нанизує голосні слова Цуканов. Русифікація — вигадка... Скільки цинізму виплекала в собі за роки прислужництва ця людина, навчаючися дивитися на життя крізь замазані офіційною фарбою окуляри!

Русифікація — вигадка... А в Дніпропетровську ніде не почуєте українську мову як повноправну або рівноправну — ні в дитячих садках і школах, ні в професійно-технічних училищах, технічних вузах. Русифікація — наклеп... А «державна» мова УРСР вигнана з радянських, партійних, господарських установ і закладів Дніпропетровська. «Русифікація» — диверсія... А в тих кінотеатрах, що, як ви пишете, носять імена українських діячів, жоден фільм не йде українською мовою, навіть вироблений на «українських» кіностудіях і т. д. і т. п.

Ви обрываетесь, де міг набратись таких уявлень Іван Сокульський, і киваєте на «ідеологічні диверсії». А йому за «наклепами» не далеко було ходити — хоча б у ту зросійщену лісову школу-інтернат для хворих туберкульозом українських дітей з усієї області, де працювала прибиральницею Іванова мати.

Хитро, але не дуже, сипнули ви піском цифр. «З 1929 загальноосвітніх шкіл у 1255 викладання ведеться українською мовою. Половина з півмільйонного загону школярів (251 тис.) засвоює основи знань українською мовою. У Дніпропетровську, де особливо багато людей різних національностей, 35 українських шкіл»,

пише Цуканов. Арифметика проста. 250 тис. школярів вчаться рідною мовою у 1255 школах області. І стільки ж учнів вчиться у 274 російських школах. Російські школи, таким чином, в середньому в 5 разів більші, до того обладнані набагато краще, ніж українські. В українських школах в містах, крім того, завелось стільки паралельних російських класів, що від так званих українських шкіл залишилися тільки вивіски. Але і таких шкіл (лише з українською вивіскою) українці Дніпропетровська мають тільки 35 (переважно на околицях), а росіяни — втричі більше... Тільки вивіски залишилися і на багатьох « українських » дитячих садках і яслах.

Ще показовіша картина у вузах, технікумах, профтехнікумах, які на Дніпропетровщині повністю або майже повністю зрусифіковані. Як, зрештою, скрізь на Україні. Хіба, може, назве клепаєм і запропонуєте відпровадити у Мордовію на « перевиховання » міністра вищої і середньої спеціальної освіти УРСР Даденкова, який у серпні 1965 року подав різючі цифри : майже всі технічні вузи УРСР (за винятком кількох із змішаним навчанням у Західній Україні) повністю зрусифіковані, університети зрусифіковані на 4/5 і більше, в українських вузах, внаслідок дискримінаційних явищ при вступах і навчанні, вчаться тільки 55 відсотків українців, викладачів-українців у вузах менше половини та й ті читають лекції російською мовою і т. п. Навіть міністер Даденков не вважав таке явище нормальним, Міністерство розробило ряд конструктивних заходів щодо українзації вузів УРСР, які, щоправда, успішно провалилися під тиском шовіністичного пресу.

Добрячий поступ вперед на шляху « інтернаціоналізму » зробили ми за 5 років, коли те, що міністер Даденков у закритому листі ректорам називав тоді ненормальним явищем, сьогодні з гордістю виноситься на сторінки преси (поки що обласної) : « У вузах ви-

кладання провадиться російською мовою, — пише Цуканов. — Але ж при чому тут русифікація? ». « Але ж при чому тут здоровий глузд і елементарна журналістська порядність? » — можна відповісти на це отаким цукановим.

Така красномовна картина з українською мовою у школах, вузах, установах Дніпропетровщини, яку визнають самі автори погромницьких статей. І Сокульський і його товариші не вигадували «наклепницьких фактів» — вони послуговувалися тими ж даними, що й Шило, Цуканов, Виблая. Питання тільки в тому, хто робить наклепницькі висновки з цих фактів: ті, хто вважає таке становище ненормальним, називає його русифікацією і відступом від ленінських норм, чи ті, хто проголошує це успіхами «інтернаціоналізму» і обурюється проти «націоналізму» й «ідеологічних диверсій». Факти ті самі, тільки у цуканових вони прогресивні, а у Сокульського «крамольні».

Читач — не дурень, він з вашої статті зрозуміє, що крамола і чого треба боятися.

Треба боятися вдивлятися в обличчя — і зовсім не страшно дивитися трохи нижче.

Треба боятися шукати однодумців — і зовсім не страшно шукати «собутельників».

Треба боятися казати правду — і зовсім не страшно заявляти: «російська мова стала другою рідною мовою для всіх народів», «цією мовою говорили наші брати, які прийшли на поміч Радянській Україні у громадянській війні», «цією мовою говорили бійці Радянської Армії, яка принесла нашій республіці визволення».

Такі фрази можна наводити без кінця, але коли б я перейнявся вашою логікою, то уявіть собі такий нудний перелік: цією мовою говорили опричники Петра I, які у 1708 році в столиці України не залишили жодної живої душі, навіть дитини; цією мовою говори-

ли російські царі і жандарми; цією мовою говорили денікінці і всі білогвардійці, які — ви не станете заперечувати — душили і русифікували Україну. А бійці Радянської Армії розмовляли, як хто умів, але вони мали застереження В. І. Леніна: не повторювати «нашествия истинно русского человека, великоросса, шовиниста, в сущности подлеца и насильника, каким является типичный русский бюрократ». Ви ж не станете стверджувати, що бійці Радянської Армії йшли на Україну, щоб нав'язати їй «другу рідну мову»?

Ви, мабуть, читали статтю Леніна «О национальной гордости великороссов», де Ленін пишається своєю приналежністю до російської нації, а не до якоїсь «інтернаціональної єдності», і вчить пишатися усіх великоруських пролетарів: «Чи чуже нам, великоруським пролетарям, почуття національної гордості? Звичайно, ні! Ми любимо свою мову і свою батьківщину, ми найбільше працюємо над тим, щоб її трудящі маси підняти до свідомого життя демократів і соціалістів».

Люблячи свою мову і свою Батьківщину, такі люди, як І. Сокульський та М. Кульчинський знають російську мову і культуру, беруть з цієї культури все краще. Видатним російським письменникам і митцям зовсім не треба таких захисників, як ви. Якщо вони мають силу, то прийдуть до нас власними ногами без регулювальників із КДБ.

Ви захищаєте не мову сусіднього народу, з яким ми живемо в одній державі, а мову російських бюрократів і шовіністів, яких В. І. Ленін таврував за їх підленьке плазування перед вищими і за їх насильства над нижчими. Такий раб, писав Ленін, «наприклад, називає удушення Польщі, України і т. д. «захистом вітчизни» великоросів, такий раб є холуй і хам, що викликає законне почуття обурення, презирства й огиди».

Саме проти них, російських бюрократів і шовіні-

стів, В. І. Ленін застерігав у листі до XII з'їзду партії. «Надо ввести строжайшие правила относительно употребления национального языка в национальных республиках входящих в наш союз, и проверять эти правила особенно тщательно. Нет сомнения, что под предлогом единства фискального и т. п. у нас, при современном аппарате, будет проникать масса злоупотреблений истинно русского свойства».

Нині ви висуваєте на захист русифікації двадцяти вузів Дніпропетровщини набагато дурніший «предлог»: що в університеті вчать «представники 22 національностей». Звичайно, куди паризькій Сорбоні до такого «міжнародного» центру, як Дніпропетровське! Але Сорбона пропонує всім гостям вивчати (зважте — не любити, а вивчати) французьку мову.

Шило, певно, і оком не моргнув, коли писав про «взятый партией и всем советским народом курс на расцвет и сближение наций». Ще й обурюється, що І. Сокульський та І. Дзюба, у якого Сокульський був цімто почерпнув «наклепницьку» платформу, вбачають у тому «не что иное, как «русификаторство»! А чи задумався він коли-небудь над тим, як може відбутися «расцвет» нації без розвитку її національної культури? І чи може розквітнути культура без свого духовного підґрунтя — мови. А де ж тій мові розвиватися, як не в наукових закладах? Де має формуватися українська технічна інтелігенція, де має вироблятися і шліфуватися наукова термінологія, як не у вищих навчальних закладах, які у нас повністю зрусифіковані?

За браком фактів «злочину» Цуканов цитує щоденник І. Сокульського. Як відомо, злочинці і негідники не ведуть щоденників. І. Сокульський писав щоденник для себе, а не для «антирадянської пропаганди» і не для цуканових, які навіть не розуміють аморальності і цинізму свого втручання в сферу інтимного. Вибіралися явно «найстрашніші» фрази зі що-

денника, але вони говорять на користь поета, який йшов прямо з відкритим обличчям і шукав таких самих облич: «Я дуже пильно придивляюсь до дніпропетровських облич», «чи зумів я тут хоч що зробити з того, задля чого їхав? Перш за все, треба познайомитись із людьми моїх переконань».

«Це вже програма» — хапав поета за руку Цуканов. Залізна логіка «охоронців безпеки» і їхніх газетних помічників: скрізь шукати «програми» і «організації» — навіть у щоденниках!

Здавалося б, яке діло цукановим до щоденників і взагалі до переконань в нашій країні, де конституція гарантує демократичні свободи? Один каже придивлятися до фасонів одягу, інший до спідниць, а хтось і до облич. Чому ви чіпляєтесь саме до того, в чому найбільше людського? Чому ви дивуетесь, що людина шукає однодумців? І чому ви надягаєте на обличчя цієї людини маску, коли вона саме тим і виділялася, що завжди ходила з відкритим обличчям?

Всі три газетні статті настільки схожі поміж собою змістом, що складається враження, буцімто Цуканову, Шилову та Виблаї вручили готові тези для статей, залишивши їм ініціативу тільки для лайок. І все ж акценти в статтях розставлені дещо по-різному.

І. Шилові, наприклад, який пише у російській обласній газеті про «отравленные перья», найбільше допекли десь сказані І. Сокульським слова про «перевертнів» та «розумово бідних йолопів», і він зачав активно доводити, що він — не йолоп і не перевертень (на злодієві шапка загорілась...): «Представьте, никогда не мог подозревать, что я — «перевертень», т. е. «оборотень». И только потому, что ходил в школу, которая учила не только родному украинскому языку, но и тому, на котором пишется эта статья. Слава богу, что у нас плохо преподавали язык иностранный. Иначе, владей им, как русским, в глазах Сокульского я

выглядал бы «дважды перевертнем». Что за чунь, скажите вы. Верно, чунь. Но небезобидная...».

Навіщо ви прикидаєтесь дурником і зневажаєте читачів убогістю своїх аргументів? Невже ви справді не розумієте значення таких слів, як «перевертень», «покруч», «перебіжчик», «яничар», які придумав не Сокульський? Яничарство — страшна болячка на тілі народу, явище ущербленої віками неволі національної психології. І при характеристиці його балачками про знання кількох мов не обійдеться.

Іван Франко писав українською, польською, німецькою, російською мовами. Але це не заважало йому залишитись сином свого народу і з ненавистю ганьбити здеморалізованих перевертнів.

Учений і письменник Агатангел Кримський знав біля семидесяти мов народів світу. Але він увійшов в історію літератури як найбільший український сходознавець. І знання мов віддав для піднесення на-самперед рідної культури. А куди ви подінете російського письменника Паустовського, який тих, хто цурається рідної мови, називав «дикунами».

І. Сокульський добре знав російську мову, вивчав білоруську і перекладав з неї, цікавився молдавською. Але себе і не думав долучати до «перевертнів». А вам, отаким собі шилам, цукановим, вибляям, які, я певен, послуговуються українською мовою тільки для заробітку, нічого обурюватися, коли вас називають покручами. Краще скинути б з себе це ганебне вбрання і як журналісти, допомагати б корчувати явища, які породили такі поняття, як «перевертень».

«Лист творчої молоді Дніпропетровська» ви всі трое називаєте одностайно антирадянським документом. Але справжній його зміст і спрямування замовчуєте. Ви навіть не наважуєтесь сказати, що приводом до написання цього листа послужив відьомський шабаш, який ви і подібні вам жандарми від журналістики і літератури вчинили навколо роману О. Гончара

« Собор ». Якраз на захист ідей « Собору », зокрема ідеї збереження духовних цінностей нації (а серед них рідна мова — цінність першорядної величини), виступили автори цього листа.

Усім вам, особливо Шилу, явно вже час перекваліфікуватися в гумористи. Яка « кампанія гонений »? — здивовано запитує Шило. Та ж то були тільки « літературные и театральные дискусии, проходящие по поводу новых книг и спектаклей », — після яких ряд учасників « дискусій » « звільнилися » « по собственному желанию, подав заявления ». Оригінальне явище — оці « дискусії по-дніпропетровському »: на шпальтах газет з'являються організовані за вказівкою з обкому шельмувальні статті про Гончарів « Собор », всі « неорганізовані » рецензії чи відгуки, де про « Собор » писалося позитивно, кладуться під сукно, а тих, хто наполягав на друкуванні їх, легально звільняють « за власним бажанням ». Таким самим був і фінал « театральної дискусії » в Дніпропетровському театрі з приводу постановки п'єси М. Стельмаха « Кум королю ». Саме про такі « вільні дискусії » й писалося у « Листі ».

Ви й зараз, вдаючись до перекручень і лайок у статтях про дніпропетровських « ворогів народу », розраховуєте на надійність такої « літературної дискусії », бо ж певні, що ніхто не матиме змогу публічно викрити вас і притягнути до відповідальності. Звичайно, цієї моєї відповіді вам дніпропетровські газети не надрукують. Але я, принаймні, вступаючи з вами в « дискусію », гарантований від такого фіналу, як у ваших дніпропетровських опонентів. Мене не викинуть з праці « за власним бажанням », бо ще до початку дискусії « скоротили » в Київському медінституті після двомісячних умовлянь виявити « власне бажання ». А все тому, що кагебістам не сподобалися мої покази як свідка у справі І. Сокульського...

Ви всі троє перебріхуєте « Лист творчої молоді » і

пишете, буцімто його автори глузують із російських святинь, протестують проти спорудження пам'ятників росіянам у Дніпропетровську. А насправді у «Листі» писалося, що «у перспективному плані монументальної пропаганди у Дніпропетровську ви не знайдете й близько імен видатних українських діячів минулого» і називалося багато прізвищ письменників, діячів культури і науки, у тому числі й видатного більшовика-ленінця Г. Петровського, ім'ям якого названо наше місто. Натомість плануєте спорудити другий пам'ятник Горькому (одного, бачите, мало...), пам'ятник Матросову і т. д. Це ви називаєте глузуванням із святинь?

Коли вже зайшло про осквернення національних святинь, то лише згадайте, як безкарно блюзнірствувала на пам'ятникові Шевченкові у Києві доцент, кандидат медичних наук Тельнова; як по-злодійському вчинила наругу над могилою і прахом видатного українського полководця Івана Сірка ваша землячка — Крилова, науковий співробітник Дніпропетровського історичного музею ім. Яворницького; як 22 травня 1967 року у Києві міліція вчинила дику розправу над тими, хто прийшов до пам'ятника Шевченкові вшанувати великого поета...

«"Запрет" на Шевченко! А-я то, грешным делом предпологал, что вранью может быть предел...» — квапиться з обурення Шило. Я був 22 травня 1969 року у Дніпропетровську біля пам'ятника Шевченкові, прийшов, щоб за традицією вклонитися в цей день Кобзареві. Було там і ще кілька шанувальників поета. А напроти нас на лавочці сиділи працівники обласного КДБ. Навколо пам'ятника із ввімкнутими транзисторами, із лементом марширували дружинники, яких було більше, ніж шанувальників поета. Так пильно охороняли Кобзаря цілий вечір...

У Києві відомо не один випадок звільнення з роботи «за власним бажанням» і без нього тих, хто

насміввся 22 травня прийти до пам'ятника Шевченкові. У Дніпропетровську пішли далі: людей, які насмілилися написати про те, що відбувалося 22 травня біля пам'ятника, посилають за дроти й обстрілюють у пресі.

Ви судите найчесніших — безкорисливих ідеалістів, яких нині треба з вогнем посеред дня шукати серед метушливої маси людей, яка зайнята власними клопотами і не вірить в ніякі ідеї та ідеали. Кого ж ви протиставляєте їм — людям, які хочуть, щоб на українській землі шанували українську мову і культуру, щоб діти цього народу росли духовно здоровими, а не каліками, змушені топтати рідну мову, душу, губити національне обличчя і горбитися, аби непомітно злитися із знівельованою масою, збайдужілою до всього, крім горілки.

Виблая, маючи мабуть на меті дати приклад «інтернаціоналізму», протиставляє «злочинцям» кількох представників тієї кількомільйонної маси, яка після війни поселилася на Україні і тепер заявляє (цитую за статтею Виблая): «На Україні я почувуюся, як вдома». Ще б пак! Навколо них панує рідна мовна стихія, їхні діти не калічать мови в чужомовних школах і садочках, для них є все — кінотеатри, книжки, газети, радіо, телебачення рідною мовою. І вони, як правило, не чують себе обтяженими моральними обов'язками щодо народу, поміж яким живуть. Навпаки, дозволяють собі благодушно покепкувати над «хохлами», а якщо в тих «хохлів» прокинеться національна гідність, тоді ці «інтернаціоналісти» показують шовіністичні зуби і гвалтують про «націоналізм». Чи має такі права і можливості українець, переселений в Росію, якщо над ним знущаються навіть на Батьківщині — на Україні?

Ось такого «героя нашого часу», «інтернаціоналіста», який чує себе на Україні «як вдома», пропонує нам за взірєць Виблая. Виникає запитання: що сказав би такий герой, зачувши, що Івана Сокульського та його товаришів судили тільки за те, що вони хочуть

бачити свій народ культурним і повноправним? Якщо цей герой справді порядна людина поспівчував би «злочинцям» і задумався б над ролею, яку йому, хоче він того чи ні, випало грати на Україні. Якщо ж це один із «ташкентців-обрусителів» (як їх називав Салтиков-Шчедрін), то він сказав би: «Давить надо таких — мало мы их давили...». У першому випадку його не врятувало б російське походження, і на нього завели б «Дело номер...», як завели на киянина Олега Бахтіярова. У другому випадку ви перейшли б на його злісноміщанський шепіт і умовляли б його: «Митя, не надо, зачем же так откровенно?»

Аби очорнити гарних людей, ви не гребете нічим. Ви всі троє старанно замовчуєте прекрасні характеристики, які на вимогу прокурора надіслали зі школи, де вчився Кульчинський, і з армії, де він служив. Але одностайно повторюєте, що його батько був колись священиком і був репресований. Ех, лицемірні! Якби ваші батьки навіть складали беріївську «тройку», то на основі тільки цього я б не наважився вас характеризувати. Наскільки це огидно і аморально: спиратися на сталінські вироки проти батьків, щоб скомпромітувати перед людьми синів! Невже ж не було у нас ХХ і ХХІІ з'їздів партії, неville ж тільки для годиться поговорили тоді про «культ особи і його наслідки»?

Якщо справді думаєте, що джерело «нездорових» настроїв цього чесного хлопця у батьківському священицькому минулому, то послухайте, що написав він у тюрмі перед судом про українську пісню:

«Слухаю тебе. Роблюсь чистим, як ти, і дзвоню, напоений тобою. Ти вивела мене з хаосу пристрастей, бажань хиткого, незрозумілого і байдужого світу на світлу і ясну дорогу любови до людей, до рідної землі. Ти врятувала мою душу, серце і мозок від спустошення й виродження. Мамо моя люба! Ти перша заспівала

над колискою немовляти чарівну мелодію мого краю, сповнила мене нею і насатила кожну клітину маленького тільця майбутнім полум'ям... Схиляюсь перед тобою, тату, що не дав згаснути полум'ю рідної пісні у моєму серці ».

Чуєте ви, « трійка », де джерело отрути, за яким ви полюєте? О, ви мусите ненавидіти таких людей як приклад нагадування про людську чистоту, як голос сумління.

Ви злякалися кількох людей, кинутих за ґрати і позбавлених можливості говорити. Ви вдалися до замовчування, залякування і наклепів. Значить, є істина, якої ви не любите, якої боїтеся, яку хочете знищити. Щоб налякати інших, ви суворо розправилися із чесними благородними людьми. Але ви їх не перемогли, бо ПРАВДА за ними.

м. Київ

Квітень 1970 р.

Микола Плахтонюк

ІЗ ЗБІРКИ « НА ГОЛГОФУ »

**
*

І повнота мого дня,
І повнота ударів серця,
І думка, збурена до дна,
І зір, задивлений у всесвіт,
І щастя звабливий вогонь,
І світ, розрізаний навпіл,
І передчасне срібло скронь,
І біль тремка, як в рані сіль, —
Усе в мені, усе для мене,
Усе без догм і все без пут...
Я ногу вклав в твоє стремено,
Моя одвічна, вічна путь...
Кричать опівночі сирени —
І не заснуть.

РОБІТНИЧА ОКОЛИЦЯ

Дими, дими, дими.
Смердючий чад у горло лізе.
Дивись, дивись... дивись
І слухай скреготи заліза

І ржа кругом, і всюди — нечисть —
У небі, в горлі, на землі,
І ця вселюдська колотнеча,
І стерте сонце в півімлі...

Невже ж то небо є вгорі?
Я пожинати пекло мушу!
І сиплять попіл димарі
В мою наївно білу душу.

ЖЕСТ

Що несеш мені, вождю, в надщедрій руці?
Що несеш з усіх площ понад юрми,
Які задивились на твій обіцяючий жест?
Що несеш мені з кожної площі?
Що даси мені, вождю?
Я жду!
Бо я вірю в твою всемогутність, —
Можеш усе.
Бо я вірю в щедрий твій жест —
Все даси, чого зажадаю.
Це ж до мене щодня ти ідеш!
Правда, вождю?
Це ж для мене стоїш ти на площі
І мені свою щедру правицю простер?
...Цвірінькнув горобець
З вождевої правиці.

Вже гасне захід. Тихне небокрай.
Встають дими загатою в півнеба.
Не плач, о серце! Назріє нехай
Твоя сльоза. Так треба.

Так мусить бути. Прокляття вікове,
Мов меч кривий, висить над нами.
Хто він, одвічний, серце наше рве
І позиває кайданами?

І доки ж це? Стікає моя кров.
Сядивло моє сьогодні і майбутнє.
Чи ж я живу? Та знов і знов
Я на розпутті...

А за Дніпром далеко й змуроброво,
Різьбилось місто мармурово.

СПАРТАК

Тавро раба кричить мені у душу,
Тавро раба у мозок мій кричить :
« Невже рабом померти мушу,
Німий, нічий?! »

Доба нахабно кривить пику :
Ти тільки гній, ти тільки прах!
Ти ще не раб, ти ще не звикнув?
Ах, так?!...

Стоять хрести від Капуї до Риму
На острах рабський і на жах.
« Як на хрестах отих не вимреш,
То на ножах! »

— Я вам дарую мир і спокій, —
Знімає гвалт гучний доба...
Яке ж ти миле і солодке,
Ярмо раба!

Бунтує степ, підводить чорнозем
І набухають гнівом меч-тополі.
Глибіє серце, визріває розум —
Встократ болючіш стали болі.
Встократ поглибшали нам рани,
Встократ пече нам слово « раб »!

І чути тихо і востанне :
« Пора, пора, пора »...

БІЛЬ

Наше серце — незгоєна рана,
Наше серце — живучі вулкани землі,
Хай блукає десь совість згвалтована-п'яна
І корчиться лице в ногах королів.

Наша путь — то зійти на Голгофу —
І вгледіти світ, і побачить себе...
І куля у серце! Карбовані строфи
Спіткнуться чи підло зречуться себе.

Наше серце не гріє, лиш світить,
Наше сонце — то місяць. Зігрійся, зумій!
...Ой, як боляче жити у чудовному світі!
І то добре, що є такий біль.

КОДНЯ

Покотилися голови...
Покотилися голови...
Покотились круглі, мов колеса.
Злочинном закараним, правдою стоголовою,
Голови безшиї, безтілесі.
Котяться...
Горбами й долами,
У зубах затисли каяття...
Там, де прокотились голови,
Безголов'я йде у небуття.
Мов повія в оргіях —
Стокривавий меч.
Голови у балки, у рови.

Тяжко тобі голово, без плеч
І вам нелегко, плечі, що без голови!

* * *

Стати б знову на передні лапи,
Завиляти весело хвостом.
Щоб мене усі як є сатрапи
Називали любим своїм псом.

І тоді — що їсти і що пити,
І дивись — над головою дах.
І тоді, вгодований і ситий,
Я стеріг би ревно їхній шлях.

Та живу, зацькований і гнаний,
Підневільний кожний в мене крок.
І несу, мов прапор, свої рани
І на серце зведений курок.

Довго ще іти мені шляхами
Чи пора вже впасти і конать?...
Глянь, мене ведуть уже до ями,
Ще живого хочуть закопать?

РОЗМОВА З КАТОМ

Це ти прийшов до мене, кате?
Зажди, мій милий, вірний друже!
Ще маєш час мені мізки вправляти,
Ще маєш час топтати мене в калюжу,
Ще маєш час. Бо ніч оця — безодня,
Віки не згасне творчість ката!
Триває вічно люта Кодня...
Вірша б оцього дописати!

.
А кат не жде.

ЧОРНОКРИК

Чорний крик збудив мене вночі,
Чорний крик — у серце ніби ніж.
Чорний крик, мов лезом по плечі,
Чорний крик, — морозом босоніж.

Чорний крик над цілим світом білим...
Чорний крик... Од нього не втекти.
Не кричи! Годуйся своїм тілом.
Ні, кричи! І всесвіт розбуди!

Чорний крик — хіба ж закриєш вуха?
Чорний крик — не можна не почути.
Чорний крик — і ще густіш задуха,
Чорний крик — і вже кайдани рвуть.
Слухай!
Ідуть!

ТЮРЕМНІ ВІРШІ

КУЛЯ

Варта наготові. Зброя наготові.
Начинена свинцем і порохом,
Куля ворухнулась у металевім череві...
Суд іде...
Куля надихує серце...
— Невже і ти певна, що я — ворог?
— С мене достаточо, что ты здесь.
— Ти навіть не спитаєш, хто я і чому тут
Перед тобою?...
— А мне то и так ясно.
— І ти готова впитись мою кров'ю?...
— Я верно несу службу!
— А знаєш, куле, хто дав тобі життя?
Нагруджені руки моєї матері.
— На посту — никаких родственников!
— І ти б убила мене?
— Я только пуля, мне не позволено
думать.

* * *

Ой, тюрмонько — наречена,
Сніжно-білі ніжні грати.
Сотворила рай для мене,
Ані кинуть, ні втікати.
Ой тюрмонько, моя любко,
Дозволь в тебе ночувати.
Дай свою залізну руку,
В стіни дай поцілувати.
Дай поїсти, дай напитись,
Ще й налий мені горілки.
А тюрма встає сердита
На похмілля, з понеділка.
А тюрма очима кліпа :
« Випий, випий мою чашу! »
Несе чорну пайку хліба,
Несе воду і парашу.
А тюрма залізною грима :
« На оправку, на прогулку! »
Сиди тихо за дверима,
Арештантську тисни булку.
Стереже мене, пильнує
Так роками, так віками,
І любує, і годує
Матюками, матюками.

« Висока верба... »
(з пісні)

Десь під вербою журно йдуть літа,
І помирають, так і не діждавшись,
А сонце приліта і відліта,
І ми собі живем отак, як завше.
А ми собі жуєм насущний хліб,
П'ємо вино, щоб краще смакувало,
Потрапивши у велетенський хлів,
Де мрію відгодовують на сало.
А мрія що? А мрія вже дріма,
Бо очі запливли, неначе в льохи,
А ми собі шепочемо — « дарма »,
Сховавшись в прагматичності епохи,
Бо ми ще набудуємо ракет,
Яких іще не бачено ніколи,
І вміло запресуємо в брикет
Травневий грім і пісню про тополю,
Усе законсервуємо в концентрат,
Аж стануть оцтом вина, що бродили,
І будемо в суботу бром ковтати
І суть життя шукати у неділю.
А в понеділок — знову йдемо в льох,
Де будем од світання і до ночі
Безперестану годувати льох,
Щоб швидше жиром запливали очі.
А поки хто поставить нам хреста,
В дві дати весь зашифрувати досвід...
... А під вербою журно ждуть літа,
Дивуються, чому нема нас досі...

Ніні Матвієнко, яка своїм співом у скрутну для мене хвилину не дала роздвоїтись мені, не дала мені зганьбити Людину в собі, присвячую.

Сонце сповнила туча,
На небі веселка стала
Й випила наше вбрання :
« Велика журба, велика жу-у-рба ».
Затремтіла байдужість і канула,
Холодний мозок серце обпекло,
Оголене тугою сонце.
Чорні очі, чорні очі —
Націловані навіки,
А за козаком —
А за ко-о-за-а-ком
Вранішня сльоза — червона роса.
Та й на листячко, на зеленее
« Висока верба, ви-сока ве-верба ».
Вічно зелена... стала червона...

11. 01. 70 р.

*) У третьому випуску « Українського Вісника » (жовтень, 1970) у « Виправленні помилок », подано, що вірш цей належить дніпропетровському поетові Таранчукові. (прим. Вид.).

М. Кульчинський

ПІСНЕ МОЯ УКРАЇНЬКА!

Пісне моя українська! Моя муко, моя любо, моя згубо. Ти народила на світ мою свідомість, випестила і понесла в безкраї страждань і радощів. Почувши тебе на чужині, линув на твій поклик, бо то був поклик крови. Завмирав і найдрібнішим нервом всмоктував твою жагу, твій смуток, твій біль і твою впевненість. Довкола зникло все, бо у всьому була ти. Я жив тобою, кохав тебе і віддавався тобі. Ти дала мені хвилини, що стануть моєю вічністю, стала сенсом мого існування. Слухаю тебе зараз, притулившись вухом до ґратчастих дверей, ловлю найтонший і найчутніший звук твоєї мови. Я чую тебе, я знову з тобою. Хай лютують товстелезні глухі стіни, заґратовані двері. Їх глухота не спинить, не засмокче твого потужного гулу. Твої невидимі струни завжди еднають нас. Глухі стіни ніколи не бачать і які б вони не були міцні і товсті — їм нас не роз'єднати. Слухаю тебе. Плачу, не соромлюсь сліз своїх. Роблюся чистим, як ти, і дзвеню, напоений тобою. Ти вивела мене з хаосу пристрастей, бажань хисткого, незрозумілого і байдужого світу на світлу і ясну дорогу любови до людей, до рідної землі. Ти врятувала мою душу, серце й мозок від спустошення і виродження. Мамо моя люба! Ти перша заспівала над колицкою немовляти чарівну мелодію мого краю, сповнила мене нею і наситила кожну клітину маленького тільця майбутнім полум'ям. Стаю навколішки, цілую руки і схиляюсь назавжди в пошані перед Тобою, мамо! Молюся, що над моєю колицкою не минуло чужинських слів і чужинських пісень. Схиляюся перед Тобою, тату, що не дав згаснути полум'ю рідної пісні в моєму серці.

Чолом тобі, моя люба, моя муко : моя згубо — моя українська пісне.

Вересень 1969 р.

АГАНБЕГЯН *)

Член-кореспондент АН СРСР

СУЧАСНИЙ СТАН РАДЯНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ (Доповідь у видавництві « Мысль » 1965 року)

За останні шість років темпи розвитку нашої економіки знизилися приблизно в два рази. Темпи в сільському господарстві — приблизно в десять разів (з 3 відсотків на рік до 0,3). За цей же час ріст товарообігу знизився приблизно в чотири рази. Знизилася і зростання реальних прибутків населення СРСР, які взагалі надзвичайно низькі (в даний час в СРСР на душу населення реальний прибуток — середній — складає 40-50 крб. на місяць).

В 1958 році в ряду показників знизилася і абсолютне зростання. Найдивніше, що це зниження було для всіх цілковитою несподіванкою! Семирічний план зірвано. Більше того, при завершенні першої десяти-

*) Аганбегян Абел Гезевич, по національності грузин, нар. 8 жовтня 1932 р. в Тбілісі, економіст, член КПРС з 1956 р. В 1955-61 роках працював у Державному комітеті Ради Міністрів СРСР по питанню праці і заробітної платні. З 1961 р. завідувачий лабораторією Інституту Економіки Сибірського відділу АН СРСР. З 1966 р. — його директор. Автор багатьох наукових праць з ділянки економіки (« Большая Советская Энциклопедия », третє видання — прим. Вид.).

річки нашого двадцятирічного плану ні по одному з показників ми не наблизилися до контрольних цифр.

У 1958 році наші економісти пророкували, що в США та інших провідних капіталістичних країнах в найближчий час почнеться економічний спад. Найоптимістичніші прогнози наших економістів щодо щорічного приросту в економіці США, не піднімалися вище 2,5 відсотків, а на практиці вийшло, що щорічний приріст в США починаючи з 1958 року, становив 5 відсотків (при цьому треба врахувати, що економічний потенціал США двічі вищий за наш).

У нас в ці роки відбувається зниження ефективних продуктивних нагромаджень. Постійно знижується приріст промислової продукції. Збільшився розрив між можливостями технічного прогресу і реалізацією цих можливостей.

Ми маємо найгіршу і найвідсталішу серед розвинутих капіталістичних країн структуру виробництва. Наші плани з нової техніки (до речі сказати, не дуже доброї) виконуються не більше як на 70 відсотків. Основна галузь нашої важкої промисловості — верстатобудування — має приблизно 2 млн. верстатів. Верстатний парк СРСР в кількості дорівнює американському, але у нас працює тільки половина верстатів, решта або не використовується, або знаходиться у ремонті. У нас на ремонті тракторів зайнято робітників більше, ніж на виробництві нових машин. У нас гірше використовуються основні виробничі фонди, ніж в капіталістичних країнах. У машинобудуванні велике недовантаження.

Половина деревини, що заготовляється в СРСР, губиться. Із половини, що залишається, ми використовуємо в три рази менше, ніж в США, в п'ять разів менше, ніж в ФРН, у вісім разів менше, ніж у Швеції.

За останні три роки у нас сталося велике затоварювання, згромадилося товарів на три мільярди нових карбованців. Це більше, ніж у роки кризи на Заході.

Причому, якщо на Заході під час кризи з одного боку — величезна кількість товарів, які не купуються, а з другого — відсутність грошей у купців, то у нас з одного боку — затоварювання, а з другого — безперервний ріст кількості грошей у населення. Зупинити ріст кількості грошей не змогло навіть неодноразове підвищення цін за останні роки. Ріст цін в СРСР носить інфляційний характер.

У даний час дуже гостро стоїть питання про завантаженість населення (це на Заході називається безробіттям). За наступні п'ять років у нас з'явиться армія працездатної молоді в 10 млн. осіб, яку треба буде працевлаштувати. Між тим за останні два роки в країні спостерігається значне зростання незавантаженості. Це особливо торкається малих і середніх міст. У середньому в таких містах 20-30 відсотків працездатного населення не може одержати праці. У малих містах цей процес охопив приблизно вісім відсотків населення.

Погана справа із підвищенням народного добробуту. Тут відставання від контрольних цифр дуже велике. Фактично за останні роки підвищення рівня життя не було. Приблизно у 10 млн. людей рівень життя знизився. Таким чином, по цьому розділу настанови семирічного плану не виконані.

Усе викладене вище непокоїть з тієї причини, що це не просто стан нашої економіки на сьогодні — це тенденція, а це вже набагато гірше! Ми можемо уже приблизно сказати, коли почався різкий спад. Але ніхто не знає, коли почалася ця тенденція і коли вона скінчиться.

У чому ж полягає ця тенденція?

Об'єктивні причини.

Зовнішні причини. Ми значну частину засобів відпускаємо на оборону, нам дуже важко змагатися в цьому з США, бо витрати на оборону у нас і у них приблизно рівні, але наш економічний потенціал слаб-

ший у два рази. Із приблизно 100 млн. працюючих в СРСР 30-40 млн. зайнято в оборонній промисловості.

У нас постійний нееквівалентний обмін з іншими країнами. Ми торгуємо в основному сировиною, бо багато країн, в тому числі й соціалістичні, не хочуть купувати у нас готової продукції через її низьку якість. Через неправильну організацію добувної промисловости, відсталість у техніці і технології: тонна добутої сировини часто коштує нам дорожче тієї ціни, за яку ми її продаємо за кордон (адже ми повинні керуватися світовими цінами).

Але зовнішні причини не є в такому важкому становищі головними. *Головні причини внутрішні*: 1) Неправильний напрям господарського розвитку країни; 2) Невідповідність системи планування, стимулювання і керування радянської економіки сучасним вимогам.

Багато років ми нестримно притримувалися курсу зверхіндустріалізації. Навіть в останні роки, коли необхідність у цьому відпала, цей курс продовжувався. Усе це відбувалося при штучному гальмуванні галузей, які не відносяться до важкої промисловости, на шкоду їм. Внаслідок цього відбувається нееквівалентний обмін у країні.

Сільське господарство. Колгоспи дають щорічно чистий прибуток, який виражається у вартісному відношенні в 22 млрд. крб. Із цієї суми держава забирає одинадцять мільярдів: один мільярд при допомозі податків і десять мільярдів через «ножиці цін». Одинадцять мільярдів, що залишаються, явно недосить, щоб заплатити за техніку, виділити кошти в неподільний фонд і т. д., пристойно оплатити працю колгоспника. Підрахунки показали, що при нинішньому стані справи колгоспник може в середньому за день заробити 1 крб. 30 коп., а на своїй присадибній ділянці — 3 крб. 50 коп. Чи ж вигідно йому працювати в колгоспі? Ні! При теперішньому становищі справи, якщо

дозволити людям іти з села, то там практично нікого не залишиться.

Одержані від колгоспів засоби держава в основному вкладає у розвиток важкої промисловости (дуже багато в вугільну та ін.). У цьому сьогодні немає такої вже великої необхідности, тому що ми, наприклад, одержуємо коксу більше, ніж США, але при виплавці тонни сталі, витрачаємо його в три рази більше. На металургійні підприємства не підводиться газ: немає труб, а головне — бажання, безгосподарність. Тому ми розширюємо вугільну промисловість, а вона ковтає колосальні засоби.

В СРСР постійно не виконуються плани будівництва. Будівельні організації, як правило, не освоюють виділених їм коштів.

Нова система планування, стимулювання і керування промисловістю склалася в 30-ті роки. Після цього мінялися тільки вивіски, а все залишалося заснованим на адміністративних методах планування і керівництва. Дуже важко позначається на новій економіці надмірний централізм і відсутність демократії в господарстві.

Як створюються плани народного господарства? Вони складаються в раднаргоспах і республіках, потім надходять у Держплан СРСР, який практично перекреслює їх і замість цього дає їм свій план, який дуже часто нічого спільного з реальними планами раднаргоспів і республік не має. Як правило, план Держплану вимагає у три рази вищих темпів, ніж цього хотіли місцеві органи.

У нас фактично відсутні вартісні відношення, а ціни не грають ролі. Головне — централізований розподіл.

Наша система економічних підойм нічого спільного із планом не має, фактично спостерігається суперечність між інтересами держави і підприємства.

План Держплану зовсім не збалансований. Та й

в) ПРАВОВА ДИСКРИМІНАЦІЯ

Правову дискримінацію вписано в пункті 4 даного клопотання.

г) ДИСКРИМІНАЦІЯ БЕЗПАРТІЙНИХ

Внаслідок монопартійної диктатури усі керівні посади в нашій країні як-то місця директорів заводів, голів колгоспів, керівників організацій, начальників цехів, завідувачів крамниць та їдалень, директорів шкіл та театрів, редакторів газет і журналів можуть посідати тільки члени панівної комуністичної партії. Таким чином безпартійні громадяни позбавлені права посуватися на службі, яке їм надає «Пакт про економічні, соціальні та культурні права людини», який говорить :

« Держава мусить забезпечити право кожного громадянина на справедливі та сприятливі умови по службі, на відпочинок, дозвілля та оплачувану відпустку ».

Класичним прикладом дискримінації безпартійних є склад Верховної Ради УРСР, вибраної 12. V. 1967 р. : на 469 депутатів — 150 безпартійних, тобто 31 відсоток і це тоді, як безпартійні складають 95 відсотків люду України.

д) ДИСКРИМІНАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Дискримінація сільського населення полягає в тому, що сільське населення не має паспортів, тобто фактично позбавлене права покидати місця свого проживання. Відсутність паспортів сільського населення ставить його у становище закріплених за колгоспами кріпаків. Людину без паспорта ніде не візьмуть на роботу, її ніхто не сізьме на квартиру.

Ця дискримінація виявляє себе і у правах прийому

до міських навчальних закладів. Так у правилах прийому до Кишинівської музичної школи — семирічки номер I написано таке: «Документи приймають від громадян, що мають постійну прописку у місті Кишиневі». (газ. «Советская Молдавия», від 6. V. 1966 р.). Аналогічно обмежує прийом і Одеське професійне училище, що готує суднових кухарів та інші заклади.

Отже, внаслідок дискримінації сільського населення, сільські жителі позбавлені права вільно переселятися, а сільській молоді обмежений доступ до освіти.

е) ПАШПОРТНА ДИСКРИМІНАЦІЯ

Пашпортна дискримінація полягає в тому, що певна категорія громадян має так звані «пашпортні обмеження» — спеціальні записки у пашпортах, які не дають власникам цих пашпортів права жити у столицях союзних республік та «режимних містах». Пашпортні обмеження не дозволяють людині працювати у цілому ряді підприємств та установ (у школах, друкарнях, на суднах, що плавають за кордон тощо). Таким чином, пашпортні обмеження ділять громадян на дві категорії — на повноправних і на таких, що мають обмеження у правах. Найчастіше пашпортні обмеження дістають громадяни, що відбули строк покарання. А що в СРСР щороку звільняється з таборів до мільйона людей, то число осіб з пашпортним обмеженням становить на сьогодні десятки мільйонів чоловік. До цих осіб належать мільйони німців, кримських татар, українців, литовців, латишів, молдаван та інших, виселених на Сибір, до Комі АРСР, у Краснодарський край, в Іркутську, Магаданську область тощо.

е) ДИСКРИМІНАЦІЯ КОЛИШНІХ В'ЯЗНІВ

Поряд з пашпортною дискримінацією стоїть і дискримінація колишніх в'язнів, яка виявляється у ціло-

му ряді обмежень прав осіб, що звільнилися з місць ув'язнення. Ось що записано у « Положенні про адміністративний нагляд органами міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі » (Указ Президії Верховної Ради СРСР від 26. VII. 1967 р. « Про адміністративний нагляд органами міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі »):

« 9. Особи, стосовно яких встановлено адміністративний нагляд, можуть зазнавати таких обмежень :

- а) Заборона виходу з дому в певний час.
- б) Заборона пересування у певних пунктах району (міста).
- в) Заборона виїзду або обмеження часу виїзду в особистих справах за межі району (міста).
- г) Явка в міліцію для реєстрації від одного до чотирьох разів на місяць ».

Такого діапазону дискримінації нема в жодній країні світу.

ж) ІНФОРМАТИВНА ДИСКРИМІНАЦІЯ

Цей вид дискримінації полягає в повному або частковому позбавленні громадян інформації про діяльність міжнародних організацій, які дбають про людські свободи і права. Так « Всесвітня Декларація людських прав », прийнята 1948 року, не була опублікована ні в одній газеті чи журналі СРСР. Тільки в Білорусії її видали окремою брошурою. В результаті — більшість громадян Радянського Союзу не інформована про наявність актів, які захищають людські права, що до них наш уряд формально приєднався.

Чисто технічний міжнародний документ « Про дослідження космічного простору » був опублікований у нашій центральній та місцевій пресі, а от « Пакт про людські права » досі ніде не опубліковано. Тільки журнал « Новое время » (розрахований не на широких читачів) у 9 числі за 1967 рік вмістив статтю « Нові

хартії людських прав», де є загальна інформація про згадані «Пакти».

Інформативна дискримінація поширюється на мільйони людей — громадян Радянського Союзу, які не знають своїх громадянських прав, не знають того, що їм належить вимагати від свого уряду, який зобов'язався перед ООН забезпечити людські права своїх громадян.

Немає в радянській пресі «Декларації про надання незалежності колоніальним країнам» та цілою ряду інших гостро-сучасних правових документів.

з) ЕКОНОМІЧНІ ДИСКРИМІНАЦІЙНІ ЗАХОДИ

До економічних дискримінаційних заходів належить штучне створення несприятливих економічних умов для існування у певних районах. Так у багатьох районах Західної України протягом десятків років не розвивають ніякої промисловости або розвивають її дуже слабо, штучно створюючи безробіття. Зате велику активність розвивають у Західній Україні пункти по вербовці робочої сили у Казахстан, Комі АРСР, на Сибір. Таким шляхом здійснюється підступні плани «добровільного» виселення західних українців з рідної землі.

Всі перелічені тут явища дискримінації після підписання урядом «Пактів про людські права» вимагають негайної та найповнішої ліквідації. Тим-то я і звертаю увагу Верховної Ради СРСР на необхідність законодавчого усунення цих явищ.

3. Ряд статей «Пактів про права» обмежують випадки застосування кари смерті, забороняючи тортури та жорстоке, нелюдське і таке, що принижує гідність людини, поводження та покарання, забороняють в усіх видах рабство, работоргівлю або уярмлений стан, в тому числі примусову працю.

Ці статті «Пактів» ставлять перед нашим репре-

сивним законодавством завдання переглянути інструкції про утримання в'язнів у тюрмах і таборах.

Згідно із сучасними інструкціями гарантійна норма харчування в'язня у таборі становить 2.400 калорій, а в тюрмі — 1.900, менша набагато від міжнародного мінімуму (2.700). До відбуття півстроку в'язень не має права діставати з дому харчові посилки, а після відбуття півстроку — тільки 3 посилки на рік вагою 5 кг. (!). Листування в'язень має право тільки з родичами і то два рази на місяць (!). Із зароблених грошей в'язневі дозволяють витратити тільки 5 крб. (!) щомісяця. Побачення в'язневі дають один раз на рік. Хворі в'язні не мають права діставати медикаменти (!). В'язням-художникам заборонено в ув'язненні малювати (!)*).

До того всього треба додати, що адміністрація таборів широко практикує як покарання позбавлення в'язнів посилок, ларька і побачень. Широко застосовують у таборах і примусову працю. Людину, яка з тих чи інших причин не вийде на роботу, садовлять на 15 (!) діб у карцер на понижену норму харчування — 100-400 гр. хліба і один раз на день гаряча їжа. Цим же голодним пайком годують і тих, хто через кволе здоров'я чи інші причини не виконує немилосердно високі норми. Так на п/я номер одинадцять Дубравлагу (с. Явас Мордовська АРСР) політичних в'язнів Гориня, Масютка, Мороза, Кабалія, Шумука систематично морять пайком 100. Такий голодний примус знесилює людину і, охлявши, вона й зовсім не може робити.

Точне дотримання « Пактів про права », вимагає від нашого законодавства припинити політику геноциду політичних в'язнів, яку ведуть у концтаборах ре-

*) Згідно чинних з 1 листопада 1969 року « Основ виправно-трудового законодавства » режим утримання в таборах і тюрмах став ще суворішим.

пресивні органи, і скасувати систему голодного «перевиховання» та примусової праці у таборах.

4. «Пакт про громадянські та політичні права» зобов'язує держави-учасниці у своїй законодавчій практиці виходити з такої засади:

«Всі люди рівні перед законом і мають право без усякої різниці на рівний захист закону без будь-якої дискримінації».

Ця стаття «Пакту про громадянські права» вимагає від наших законодавчих органів перегляду сучасної правової практики, яка узаконює абсолютне юридичне безправ'я громадян Радянського Союзу.

Так у лютому 1965 року я звернувся до Прокурора УРСР з клопотанням притягнути до кримінальної відповідальності міністра вищої освіти України за допущені дискримінації у практиці прийому до вузів УРСР. Замість того, щоб винести на мій позов відповідну ухвалу, як того вимагає закон, я був без суду та слідства 15 листопада 1965 року ув'язнений на тій підставі, що не досидів 9 років за справу 1944 року (1960 року я був за цю справу амнестований). Таким чином, звернення до органів юстиції із скаргою на високопоставленого бюрократа стало приводом до репресії.

21 листопада 1965 року (після мого арешту) у одеській газеті «Чорноморська комуна» з'явилась стаття кагебіста Петренка з наклепом на братні комуністичні партії та мою особу. У січні 1966 року я подав позов до Народного суду Жовтневого району міста Одеси з клопотанням притягнути до відповідальності наклепника Петренка. Минув рік, а я ніякої відповіді не одержав. Як бачите, судові інстанції не розглядають скарги на бюрократів і кагебістів. Члени бюрократичної касти не підлягають законам, вони вищі від законів, а колишній в'язень, позбавлений будь-яких громадянських прав, позбавлений захисту.

Така правова дискримінація вимагає негайного законодавчого скасування.

« Щоб забезпечити право на свободу та особисту недоторканість, заборонено самоправні арешти або самоправне утримання під вартою ». Пакт встановлює різні процесуальні та судові гарантії для звинувачення та підсудних, насамперед — право на безсторонній публічний розгляд справи компетентним, незалежним та об'єктивним судом ».

Це значить, що право на безсторонній публічний розгляд справи мусить бути здійснене не тільки декларативно, а й де-факто — на практиці. Адже сучасна радянська практика таємних судилищ — це кричуща суперечність до « Пакту про громадянські права ». У Радянському Союзі і зараз справи політичного характеру розглядають у судах за величезними дверима. В такий спосіб засуджено у Ленінграді групу молодих марксистів — інженерів Ромкіна, Омолкіна, Гасика та інших. Так само по-зłodійськи — у судовому закутку судили у 1966 році велику групу заарештованих за так звану « антирадянську агітацію » у Києві та Львові. Таких прикладів — тисячі.

Ця інквізиторська метода суворої розправи з інакомислячими суперечить « Пактові про громадянські права » і підлягає негайному скасванню.

6. « Пакт » забороняє надавати кримінальному закону зворотню силу. А наше юридичне законодавство її якраз широко і застосовує.

Так 6. X. 1966 року Рівенський обласний суд засудив до розстрілу А. Олійника за участь у повстанні проти сталінської сваволі на Західній Україні у 1945-47 рр. У 1945-47 рр. А. Олійникові не минуло ще повних 18-ти літ. До того ж у 1947 р. його було засуджено на 25 років ув'язнення. І от після 19-річного ув'язнення його засудили за те саме ще раз, і на цей раз до розстрілу. Така юридична практика суперечить як

« Пактові про людські права » так і всім людським нормам гуманізму.

Зворотню силу нашим законам надають самі укази Верховної Ради СРСР. Так указ Президії Верховної Ради СРСР від 26. VII. 1966 р. « Про адміністративний нагляд органів міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі » містить такий пункт :

« 2. Встановити, що Положення про адміністративний нагляд органами міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі поширюється і на осіб, звільнених з місць позбавлення волі до видання цього Указу, якщо судимість з нього не знято або не погашено у встановленому законом порядку ».

Навряд чи треба доводити, що цей з дозволу сказати, « закон » заходить у пряму суперечність з « Пактом про людські права ».

7. « Пакти про людські права » підкреслюють цілу низку демократичних свобод: право на свободу думки, переконань, совісти та релігії, право на мирні збори, на об'єднання у спілки та організацію профспілок, право на вільне пересування та вибір місця проживання. Оскільки радянська юридична практика всяке теоретичне або публічне висловлювання думок, які розбігаються з офіційною думкою, кваліфікує як « антирадянську агітацію » і за це та за об'єднання у спілки переслідує людей, то фактично громадяни СРСР позбавлені вищезгаданих людських прав.

Так за спробу об'єднатися у « Робітничо-селянську спілку » засуджено до багаторічного ув'язнення львів'ян І. Кандибу, С. Віруна, І. Кіпиша. За написання критичних літературних (!) творів засуджено письменників Даніеля та Синявського. За висловлення своїх політичних та релігійних переконань у таборі Явас (Мордовська АРСР) перебувають за дротом тисячі в'язнів.

А за що засуджено на 15 років львівського адвоката Л. Лук'яненка? Він хотів скористатися проголо-

шеним Конституцією СРСР правом виходу національних Республік з Радянського Союзу і готував відповідне клопотання до Верховної Ради СРСР.

Не забезпечено нашим громадянам і право на вільний вибір місця проживання.

За спробу дістати офіційний дозвіл на виїзд до Ізраїля сидить у концтаборі Явас викладач вищої математики, єврей за національністю — О. Горохов. 1959 року він подав заяву до Верховної Ради СРСР з проханням позбавити його радянського громадянства. За цю дію, яку кваліфікували як «зраду», Горохова засуджено на 10 років ув'язнення.

Приєднання Радянського Союзу до «Пактів про людські права» зобов'язує наш уряд змінити практику переслідування демократичних свобод у країні і проголосити людські права та свободи спеціальним законодавчим актом.

Потреба в такому акті і змушує мене винести на розгляд Верховної Ради проект закону «Про повернення громадянам СРСР узурпованих людських прав», текст якого прикладаю до мого клопотання (Див. додаток).

ДОДАТОК

ЗАКОН ПРО ПОВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯНАМ СРСР УЗУРПОВАНИХ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ

(проект)

Розвиток людської цивілізації та прогресу переконливо доводить необхідність надання громадянам усіх країн світу демократичних свобод та людських прав. Спроби теоретичного обґрунтування сваволі та беззаконня привели у нашій країні до жахливої сталінської диктатури та до знищення десятків мільйо-

нів безневинних людей. Удар, завданий цими діями усім радянським народам, може виявитися фатальним.

З метою виправлення завданої радянським народам шкоди, а разом у зв'язку з приєднанням нашої країни до « Пакту про громадянські та політичні права » і до « Пакту про економічні, соціальні та культурні права людини » і для узгодження законодавства СРСР із цими « Пактами » Верховна Рада СРСР постановляє :

1. Ліквідувати сучасну недемократичну систему виборів до Верховної Ради СРСР і запровадити нову виборчу систему з тим, щоб виборці обирали Верховну Раду СРСР демократичним шляхом, вибираючи одного не з одного можливого кандидата, а одного з кількох можливих кандидатів, виставлених різними політичними спілками.

2. У зв'язку із зміною виборчої системи та з метою ліквідації дискримінації безпартійних, не чинити ніяких перешкод громадянам Радянського Союзу, які об'єднуюватимуться в різні політичні спілки з метою висування кандидатів до Верховної Ради СРСР.

3. З метою недопущення у майбутньому ганебних явищ дискримінації, які існують у Радянському Союзі, вжити таких антидискримінаційних заходів :

- а) Скасувати дискримінаційні закони « Про зв'язок школи з життям », прийняті Верховними Радами союзних республік.
- б) Переглянути кордони союзних та автономних республік з метою усунення адміністративно-національної дискримінації.
- в) Для ліквідації паспортної дискримінації та дискримінації сільського населення скасувати паспортну систему та систему прописки громадян СРСР у міліції. Дозволити повернення на рідні землі мільйонам кримських татар, німців, українців, білорусів, молдаван та інших, висла-

них на Сибір, в Комі АРСР, Казахстан та інші райони СРСР.

- г) Для припинення дискримінації колишніх в'язнів скасувати Указ Президії Верховної Ради «Про адміністративний нагляд органів міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі».
- д) З метою якнайширшої інформації населення видати масовими тиражами, всіма мовами народів СРСР «Пакти про людські права» та всі міжнародні документи на захист людських прав.
- е) негайно розпочати складення планів економічного розвитку законсервованих з дискримінаційною метою районів Західної України, Литви, Білорусії, Кавказу та Середньої Азії.

4. Скасувати сучасні інструкції утримування в'язнів, в нових інструкціях усунути «голодні» методи виховання та застосування примусової праці.

5. Скасувати систему антинародної юриспруденції — коли суди не беруться розглядати скарг на упривілейованих осіб. За допущення правової дискримінації притягати судовиків до суворої відповідальності.

6. Заборонити практику таємних судилищ. Надалі усі судові справи розглядати публічно.

7. Ліквідувати усі закони Радянського Союзу, які мають зворотну силу в дії, у тому числі Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про адміністративний нагляд органів міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі».

8. Гарантувати громадянам СРСР демократичні свободи та політичні права проголошені «Всесвітньою декларацією людських прав»: право на свободу думки, переконань, совісти та релігії, право на мирні збори, право на об'єднання у спілки та організацію профспілок, право на вільне пересування та вибір місця проживання.

9. Оскільки громадянам Радянського Союзу гарантовано демократичні свободи та політичні права, звільнити усіх політв'язнів.

19 березня 1967 року

Явас

Святослав Караванський

ЛИСТ УВ'ЯЗНЕНОГО СТЕПАНА БЕДРИЛА

Про суд над економістом Степаном Бедрилом в січні 1970 року детально повідомлялося у попередньому випуску. Верховний суд УРСР, розглядаючи касаційну скаргу, зняв із звинувачення розповсюдження праці І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» та усні розмови із знайомими про русифікацію. Залишено розповсюдження «Репортажу із заповідника імени Берії» Мороза та невеликого документу про самоспалення Василя Макухи «Пам'яті героя». Термін покарання зменшено із 4 років таборів суворого режиму на 2 роки таборів. С. Бедрила відправлено у Мордовію.

У «Самвидаві» є лист Степана Бедрила, переданий з тюрми ще під час слідства восени 1969 року. Його надмірно емоційний і не скрізь зв'язаний характер свідчить про умови написання листа та про стан, у якому перебував в'язень після чотирьох місяців слідства. Подаємо цей лист.

ДО НАРОДІВ ВСЬОГО СВІТУ

Я, громадянин України Бедрило Степан Степанович, 1902 року народження, знаходжуся з 25 червня 1969 року в казєбістських казематах, позбавлений права зв'язку з рідними і установами, до яких можна було б звернутися за юридичною та медичною допомогою. Чотири місяці триває знущання над людською

гідністю в одиночних камерах або в камерах з підісланими кагебістськими агентами. Одні чинять насильство в кімнатах слідчих, а другі в камерах ізоляційних. При цьому пускають в хід шантаж, терор, різні обцянки чи залякування, доходять навіть до отруєння їжі.

У чому причина такого жорстокого і нелюдського поводження? Мене звинувачено в антирадянській діяльності, яка полягає в тому, що я виступав на Україні проти русифікації, проти того, що в українських вузах, училищах дитсадках запроваджена російська мова, хотів, щоб зрусифіковані українці, які втратили любов до своєї Батьківщини, зрозуміли свою неповноцінність. Все це розцінюється у нас як прояв націоналізму, патріотично настроєні люди об'являються націоналістами. Цей «дурман» треба повикидати з їх голів, випикати його «каленим железом» в політичних ізоляторах, таборах та інших подібних місцях.

Як мені відомо, у львівському політичному ізоляторі такі знущання терплять десятки людей, мені з них відомі Шевченко А., Кабан К., Литвин, Онищенко В.

Я хочу звернутися до людей у всьому світі, які дорожать свободою, гуманізмом і мають повагу до народів, які борються за своє соціальне і національне визволення.

Найбільший злочин, у якому мене звинувачено, полягає в тому, що мені стало відомо про трагічну подію, яка сталася на Україні. У дні Великого Жовтня, коли весь український народ відмічав день свого визволення від царизму, на Хрещатику в Києві спалахнув вогонь перед урядовими трибунами. Вогонь охопив людину, яка в страшних муках виголошувала лозунги: «Геть колоніалізм з України!», «Хай живе вільна Україна!», людину, яка не витерпіла знущання над собою і над своїм народом, спаливши себе в знак протесту. Його прізвище Макуха Василь. Про цю подію

знав не тільки я, але й тисячі людей, що були в цей святковий день на Хрещатику. Оце і є основна моя провина, що я про це знав. А для того, щоб «викалти каленим железом» уже відоме, людей, які знають про цю подію, закидають у політичні ізолятори, тюрми і табори.

Звертаюся до Вас, як людина, яка підтримує всі демократичні принципи, проголошені ООН, в тому числі і право народів на вільне самозначення. Якщо Вам дорога свобода своїх народів, Ви неодмінно повинні подати допомогу і мені, і сотням-тисячам політичних в'язнів, які гинуть у тюрмах. Зробіть це через свої уряди, щоб вони вплинули на уряд СРСР.

Я — людина науки, економіст, внаслідок вісімнадцятирічної праці маю захищати в 1969 році дисертацію на звання кандидата економічних наук. Зараз, у результаті повної ізоляції від світу, в результаті жорстоких знущань над моєю гідністю, значно погіршив мій стан здоров'я. Я хворію туберкульозом, язвою шлунку, ревматизмом. А особливо ж під впливом жорстоких психологічних прийомів мою нервову систему приведено до повного виснаження. В такому важкому стані мене кинуте в психіатричну лікарню, де моему життю виникла нова загроза. Я знаходжуся в такому трагічному стані, що моему життю кагебісти можуть нанести непоправної шкоди.

Тому звертаюся до людей доброї волі в усьому світі: простягніть мені руку допомоги, і не тільки мені, а й іншим людям моєї Батьківщини, яка бореться за свободу, дружбу, незалежність і радість. Всі надії на Вас.

Степан Бедрило

АРЕШТИ І СУДИ У ХАРКОВІ

У попередньому випуску повідомлялося про переслідування за переконання ряду осіб у Харкові і про арешт інженера Генріха Алтуняна.

26 листопада 1969 року відбувся суд над Алтуняном, колишнім майором Радянської Армії, членом КПРС. Звинувачення велося за ст. 187-1 КК УРСР і ґрунтувалося на таких фактах: Г. Алтунян як член ініціативної групи по захисту громадянських прав в СРСР, створеної в Москві, підписав колективний лист до ООН (наводиться у попередньому випуску «Вісника») та лист «Громадяни!» (на захист генерала Григоренка), написав чернетку інформації про переслідування ряду харків'ян. Звинувачення використало також приватну розмову із шкільним товаришем про події в Чехословаччині та виступ Алтуняна на партзборах з протестом проти обмежень при прийомі на роботу євреїв. Наклеп, зокрема, знайдено: 1. у словах звернення «Громадяни!» про «неприкритий шовінізм»; 2. у словах листа до ООН про переслідування євреїв за бажання виїхати до Ізраїля; 3. у словах чернетки, що всіх друзів Алтуняна вигнано з роботи (справді рішення про звільнення приймалися на зборах колективів, а чернетка писалася відразу після зборів); 4. у викладені своїми словами для себе частини праці академіка Аганбегяна про становище радянської економіки (цей пункт касаційна інстанція потім зняла). У

Алтуняна було вилучено також «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби та інші документи, які у звинуваченні не фігурували. Звинувальний висновок підкреслював, що лист до ООН та інформація подібна до знайденої у чернетці, були опубліковані в «бандерівських виданнях».

Суд тривав 15 годин, закінчився після півночі. Суд був відкритий, на нього не допустили тільки трьох осіб: москвичку Ірину Якір (онуку замордованого в 30-ті роки маршала Якіра), киянина Леоніда Плюща та одну харків'янку. Захищав підсудного московський адвокат Арія, державний звинувач — Трухін.

Суд у вирокі об'єктивно виклав заслуги Алтуняна: 17 років бездоганної служби в армії, 4 медалі, постійна праця над політичною самоосвітою (це останнє було використане як доказ «завідомости наклепів»). Але, зважаючи на «особливу небезпеку злочину», Г. Алтунян був засуджений на 3 роки — максимальний термін статті.

Хоч суд у Харкові був відкритий, Верховний суд УРСР чомусь розглядав касацію на закритому засіданні. Вирок був підтверджений, і Алтуняна відправили для відбування покарання у Красноярський край. Це перший випадок, що засудженого за ст. 187-1, яка передбачає утримання не в політичних, а в кримінальних таборах, відправляють за межі республіки.

Наступного дня після суду, 27 листопада, на квартиру Владислава Недобори з'явився ст. слідчий прокуратури Василь Грищенко з 6 чи 8 міліціонерами. Після поверхового обшуку вони відібрали частину стенограми суду над Алтуняном. В. Недобору та присутніх у нього москвичів І. Якір, В. Бакміна та киянина Л. Плюща відвели до міліції, де, без пред'явлення постанови на обшук, обшукали. У Л. Плюща відібрали книгу Рабіндраната Тагора «Націоналізм» (!) та кагебістську фальшивку проти діячів кримсько-татарського національного руху. У інших не взяли нічого. Зау-

важення і скарги В. Грищенко внести до протоколу відмовився. Він та інші присутні в міліції ображали затриманих, погрожували, що скоро відбудеться XXIV з'їзд партії, який усі реабілітації перегляне.

Через декілька днів заарештували харків'ян Аркадія Левіна та Володимира Пономарьова — свідків по справі Г. Алтуняна, а через місяць В. Недобору.

10 березня 1970 року у Харкові обласний суд судив В. Недобору та В. Пономарьова за ст. 187-1 КК УРСР (державний звинувач — Лебедев, адвокат — Монахов). Суд був формально відкритий, але на процес не потрапили навіть усі родичі підсудних. На суд пустили спеціально підбрану публіку. Характерний випадок: харків'янин Роман Каплан не мав до підсудних ніякого віношення, про суд дізнався випадково від сестри заарештованого А. Левіна, і зацікавившись, прийшов на суд. Коли його не пропустили до залі, він відразу пішов із суду. І тільки за такий інтерес до «відкритого» процесу йому запропонували подати заяву про звільнення з роботи «на власне бажання»...

Звинувачення проти В. Недобори та В. Пономарьова ґрунтується на тому, що вони підписали лист до ООН та звернення «Громадяни!», де крамольними визнано фрази про «неприкритий шовінізм», про переслідування за релігійні переконання та за бажання євреїв виїхати до Ізраїля. Деякі свідки на суді визнавали, що у нас немає неприкритого шовінізму, але є відкритий. Прикладом гонінь за релігійні переконання вони називали переслідування греко-католицької церкви у Західній Україні.

Обидва підсудні засуджені на ув'язнення в таборах загального режиму, здається, на 3 роки кожен (термін ув'язнення потребує уточнення).

По Харкову спеціально поширювали чутки, що судять сіоністів. Очевидно, не випадково підсудним не було поставлене питання про національність (Пономарьов — росіянин, Недобора — зрусифікований украї-

Алтуняна було вилучено також «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби та інші документи, які у звинуваченні не фігурували. Звинувальний висновок підкреслював, що лист до ООН та інформація подібна до знайденої у чернетці, були опубліковані в «бандерівських виданнях».

Суд тривав 15 годин, закінчився після півночі. Суд був відкритий, на нього не допустили тільки трьох осіб: москвичку Ірину Якір (онуку замордованого в 30-ти роки маршала Якіра), киянина Леоніда Плюща та одну харків'янку. Захищав підсудного московський адвокат Арія, державний звинувач — Трухін.

Суд у вирокі об'єктивно виклав заслуги Алтуняна: 17 років бездоганної служби в армії, 4 медалі, постійна праця над політичною самоосвітою (це останнє було використане як доказ «завідомости наклепів»). Але, зважаючи на «особливу небезпеку злочину», Г. Алтунян був засуджений на 3 роки — максимальний термін статті.

Хоч суд у Харкові був відкритий, Верховний суд УРСР чомусь розглядав касацію на закритому засіданні. Вирок був підтверджений, і Алтуняна відправили для відбування покарання у Красноярський край. Це перший випадок, що засудженого за ст. 187-1, яка передбачає утримання не в політичних, а в кримінальних таборах, відправляють за межі республіки.

Наступного дня після суду, 27 листопада, на квартиру Владислава Недобори з'явився ст. слідчий прокуратури Василь Грищенко з 6 чи 8 міліціонерами. Після поверхового обшуку вони відібрали частину стенограми суду над Алтуняном. В. Недобору та присутніх у нього москвичів І. Якір, В. Бахміна та киянина Л. Плюща відвели до міліції, де, без пред'явлення постанови на обшук, обшукали. У Л. Плюща відібрали книгу Рабіндраната Тагора «Націоналізм» (!) та кагебістську фальшивку проти діячів кримсько-татарського національного руху. У інших не взяли нічого. Зау-

важення і скарги В. Грищенко внести до протоколу відмовився. Він та інші присутні в міліції ображали затриманих, погрожували, що скоро відбудеться XXIV з'їзд партії, який усі реабілітації перегляне.

Через декілька днів заарештували харків'ян Аркадія Левіна та Володимира Пономарьова — свідків по справі Г. Алтуняна, а через місяць В. Недобору.

10 березня 1970 року у Харкові обласний суд судив В. Недобору та В. Пономарьова за ст. 187-1 КК УРСР (державний звинувач — Лебедев, адвокат — Монахов). Суд був формально відкритий, але на процес не потрапили навіть усі родичі підсудних. На суд пустили спеціально підбрану публіку. Характерний випадок: харків'янин Роман Каплан не мав до підсудних ніякого відношення, про суд дізнався випадково від сестри заарештованого А. Левіна, і зацікавившись, прийшов на суд. Коли його не пропустили до залі, він відразу пішов із суду. І тільки за такий інтерес до «відкритого» процесу йому запропонували подати заяву про звільнення з роботи «на власне бажання»...

Звинувачення проти В. Недобори та В. Пономарьова ґрунтується на тому, що вони підписали лист до ООН та звернення «Громадяни!», де крамольними визнано фрази про «неприкритий шовінізм», про переслідування за релігійні переконання та за бажання євреїв виїхати до Ізраїля. Деякі свідки на суді визнавали, що у нас немає неприкритого шовінізму, але є відкритий. Прикладом гонінь за релігійні переконання вони називали переслідування греко-католицької церкви у Західній Україні.

Обидва підсудні засуджені на ув'язнення в таборах загального режиму, здається, на 3 роки кожен (термін ув'язнення потребує уточнення).

По Харкову спеціально поширювали чутки, що судять сіоністів. Очевидно, не випадково підсудним не було поставлене питання про національність (Пономарьов — росіянин, Недобора — зрусифікований украї-

нець). Коли Пономарьов в останньому слові сказав, що він виховувався в сім'ї революціонерів, хтось із присутньої « громадськості » кинув : « Бундовці, конечно ».

Те, що суд над Левіним, заарештованим по одному звинуваченню з В. Недобору та В. Пономарьовим, відкладено на далі, пояснюють бажанням каральних органів провести побільше процесів з « виховною метою ».

Як і ведеться в таких випадках, судовий процес проводився позасудовими репресіями. За тиждень перед судом звільнили з роботи свідка Л. Корнілопова. Звільненням загрожують ще ряду свідків. Сестру заарештованого А. Левіна — Т. Левіну звільнили на другий день після суду над Пономарьовим та Недобору « по переатестовці ». Характерно, що це один з небагатьох випадків, коли не видумували « власних бажань » і « скорочень штатів », а назвали речі своїми іменами. Так, у висновках атестаційної комісії проектного інституту Дніпросталь, де працювала старшим інженером відділу автоматики Т. Левіна, сказано (даємо у перекладі) : « Тов. Левіна Т. З. — кваліфікований спеціаліст, який добре знає проектну справу. Підвищує свій технічний рівень читанням технічної літератури і заняттями технавчання у відділі. (...) Займає неправильну позицію в оцінці політичних подій. Мав місце публічний виступ Т. Левіної на захист письменника Солженіцина... Загальні збори колективу відділу автоматики клопоталися перед МК інституту про позбавлення Т. Левіної звання « ударника комуністичної праці ». Тов. Левіна Т. З. по технічній підготовці відповідає посаді старшого інженера, однак, враховуючи перелічені недоліки, в даний час їй не варто довіряти керівну роботу в колективі ». П'ятьма голосами проти одного атестаційна комісія зробила висновок, що Левіна « не відповідає посаді, яку вона посідає ». Але хоч ішлося тільки про керівну роботу ст. інженера, дирек-

торові інституту Литвиненкові вистачило цієї атестації, щоб зовсім звільнити Левіну з інституту.

Показова деталь : Після суду над Алтуняном журнал « Социалистическая законность » (число 2, 1970 р.) писав про слідчого В. Гриценка, який вів справи Алтуняна, Недобори, Пономарьова, Левіна та ін., як про « романтика » і зразкового слідчого. Натомість москвичі і кияни, які мали вже справу не з одним слідчим, заявляють, що ще не зустрічали слідчого, який був би таким грубим і допускав стільки формальних порушень законності. Зокрема всі відзначають його відвертий антисемітизм.

**
*

Нижче наводимо останнє слово Владислава Недобори на суді 10 березня 1970 року (у перекладі) :

Я вперше і мабуть востаннє виступаю прилюдно. Прийнято, щоб підсудний в останньому слові захищав себе. Я себе захищати не буду. Я захищав себе із серпня 1968 року до сьогодні. Шановний адвокат своєю промовою полегшив моє завдання. Мій захист міститься в чотирьох томах цієї « справи », які після закінчення процесу будуть здані до архіву і лежати там довго.

Я буду говорити про цей суд.

Я ставив питання : « Як мені любити батьківщину? » На це питання відповідає великий російський філософ : « Я не навчився любити свою батьківщину із закритими очима, із похиленою головою, із замкненими устами. Я вважаю, що людина може бути корисною своїй країні тільки в тому випадку, якщо ясно бачить її; я думаю, що час сліпих законностей минув... Я вважаю, що ми прийшли після інших для

того, щоб не повторювати їхніх помилок, їхніх оман і забобонів».

(Г. Чадаєв)

Зараз мова йде про щось значно важливіше, ніж доля Пономарьова, Недобори чи їхніх дітей. Мова йде про долю нашої батьківщини, всіх радянських людей (а турбуючися про цю долю, радянська влада має право і на помилки).

Тепер про цей трагічний процес. Трагічність його полягає в тому, що одні радянські люди судять інших радянських людей. Я вважаю, що нас, радянських людей, якщо ми не казнокради, кар'єристи чи злодії, об'єднує щось значно більше, ніж те дрібне, що нас розділяє. Я залишаюся невиправним оптимістом і вірю, що врешті-решт — а ті часи, коли «горбатих» виправляли могилами, минули — це велике переможе.

На закінчення хочу я скористатися можливістю звернутися до моїх родичів і друзів і сказати їм: не засмучуйтеся і не зневірюйтеся.

Владислав Недобора

ІНШІ СУДИ, АРЕШТИ, ОБШУКИ, ДОПИТИ

● У попередньому випуску ми подали неточні дані про особу, заарештовану в Києві у вересні 1969 року. Тоді був заарештований Коробань Андрій, 1930 року народження, родом із міста Василькова на Київщині. Працював референтом конструктивного бюро проектної установи. Заарештований 10 вересня 1969 року. Звинувачений за розповсюдження українського «Самвидаву» та за якісь програмні документи.

● Є неперевірені дані, що заарештовану у вересні 1969 року у Коломиї, Івано-Франківської обла-

сті, медсестру Любу Настусенко *) поміщено в психіатричну лікарню закритого типу. Якщо це так, то це перший випадок на Україні такого заарештування (подібні методи широко практикуються в Москві).

По справі Настусенко уряду мешканців Коломиї проведено обшуки, які проходили із дуже грубими порушеннями законності. Таким був, наприклад, у гр. Кузика, у якого відібрали навіть першовидання альманаху «Русалка Дністрова» і одне з перших видань «Кобзаря» як націоналістичну літературу. На домагання гр. Кузика пра-

*) В першому випуску «Українського Вісника» прізвище цієї медсестри подано — Настенко.

цівник КДБ відповів, що ці реліквії все одно націоналістичні, бо внаслідок злиття народів « тут все має бути російським ».

● У Львові протягом всього 1969 і на початку 1970 років часто проводилися незаконні допити ряду осіб — без пред'явлення постанови про допит і без ведення протоколу. Допити ведуть у формі « бесіди » працівники обласного КДБ, найбільше працівник оперативного відділу, який називає себе Борис Іванович. Як правило, до викликаних на допит осіб КДБ не має ніяких суттєвих претенсій. Йдеться, очевидно, про залякування певної групи людей і про те, що під час такої « бесіди » допитуваний може між іншим розповісти про якісь цікаві для КДБ речі. Викликають, очевидно, людей, які не знають про незаконний характер таких допитів і про те, що вони мають право відмовитися від участі на такій « бесіді ». Ось перелік ряду запитань при таких допитах :

« З ким ви дружите, товаришуєте? », « Де збираєтеся проводити літню відпустку? », « Чи читали ви « Собор » Гончара та « Мальви » Іваничука, чи є у вас ці книги, що ви про них думаєте? », « З ким товаришує ваша дружина чи донька? », « Чи знайомі ви з Осадчим (Чорноволом, Б. Горинем), чого ви з ними підтримуєте знайомство (що, вам немає з ким товаришувати? », « Чи збирали ви якісь гроші, для кого? », « Чи ніхто вам не давав читати ніякої макулятури (очевидно, мається на увазі « Самвидав »)? » і т. п.

Декого шантажують питаннями на інтимні зв'язки, що є протизаконним. Деяких осіб викликали по два-три рази. Де хто дуже заляканий такими несподіваними викликами. Точно відомо про виклики більше десяти осіб. Прізвищ не подаємо, бо допитаних застережено, щоб про ці допити вони нікого не повідомляли.

● У Києві відбувся суд

над Олегом Бахтіяровим (про його арешт повідомлялося у першому випуску). Суд розпочався 24 лютого. Спочатку підсудного звинувачено за ст. 62 КК УРСР, йому інкриміновано розповсюдження українських та російських самвидавівських матеріалів (виданих російською еміграцією книг Бердяєва, Авторханова, а також твори Джіласа, книжки «Лихо з розуму» В. Чорновола та ін.) і якихось нотаток програмного характеру. Суд був відкритим. Тривав один день, а потім був відкладений на тривалий час. Із

звинувачення було знято згадані вище нотатки, оскільки не було доведено, що їх писав О. Бахтіяров (підсудний твердив, що переписав їх з якоїсь закордонної книжки для себе). Суд було відновлено аж у березні уже по ст. 187-1 КК УРСР. Свідки давали покази, сприятливі для підсудного, доводили, що він ніколи не солідаризувався з змістом згаданих книжок, а читав їх з природного інтересу до такої літератури. Суд засудив О. Бахтіярова на три роки ув'язнення в таборах загального режиму.

Прокуророві УРСР
Першому секретареві ЦК КПУ тов. Шелестові
Голові КДБ при Раді Міністрів УРСР тов.
Нікітченкові

З А Я В А

26 квітня 1970 року я знаходився в селі Космач Косівського району Івано-Франківської області серед багатьох десятків туристів, які прийшли подивитись на космацький Великдень з його неповторними писанками, уборами й співанками. Помітивши, що я записую великоднє богослуження на магнітну стрічку, до мене підійшли троє невідомих, поширюючи навколо себе різкий сивушний запах. Не пред'являючи ніяких санкцій, не називаючи себе, п'яні зажадали, щоб я ішов з ними (потім виявилось, що це були директор місцевої школи і двоє працівників з Косівського райкому). Коли я відмовився, хулігани спробували взяти силу. Віруючі, яких кругом було дуже багато, обурились і закликали хуліганів до порядку. Все це відбувалося на церковній території під час свячення пасхи. Отже, людям перешкодили здійснити забезпечені законом релігійні обряди.

29 квітня я приїхав додому. Через кілька годин до мене прийшли працівники КДБ — Пригорницький, Басистий, Баранов, Остролуцький — і «по свіжих слідах» зробили обшук. Про рівень його можна суди-

ти з того факту, що серед забраних речей опинились «Мальви» Іваничука, дитяча казка «Кіт Мурко» Ірини Стасів. Забрали більшість книжок і журналів старих видань, незалежно від змісту, вірші Симоненка, Ліни Костенко, Вінграновського, Драча. (Все це «пережило» три обшуки і аж тепер виявилось крамольним). Побачивши у записнику мого сина-першокласника слова «Пістолет-мавзер і 8 патронів», провінційні шерлок-голмси стали на повному серйозі (!) вимагати у мене пістолет і 8 патронів. Довго я доводив, що каракурі писані рукою мого сина, але до кінця, здається, так і не переконав.

На моє зауваження, що постановою про обшук дозволяється вилучати лише антирадянські твори, мені відповіли, що крім антирадянських є право вилучати всі твори, які вважають потрібними.

Під час обшуку в моє помешкання зайшов літературний критик Володимир Іванишин. Його теж обшукали, незважаючи на протести, хоч ордеру на його обшук ніхто не давав. Потім його відпустили, а після того знову затримали на вулиці і повели в КДБ, розірвавши при цьому костюм і показавши рідкісну навіть для працівників КДБ брутальність. Сцена відбувалася на вулиці, під обурливі крики натовпу. Характерно, що за несправедливо задержаного вступилися дружинники, що проходили поряд.

Трудно перевірити, наскільки є небезпечними для влади «ідеологічні диверсії» з-за кордону, про які день і ніч кричить радіо. Зате я переконався на власні очі, як катастрофічно підривають авторитет влади «охоронці закону» і п'яні «кадри» з райкому, що вилучають «Мальви», шукають зброю у дитячому записнику і спричиняють вуличний бунт демонстративним ігноруванням будь-якої законності.

2 травня 1970 року.

Валентин Мороз

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЗА ПЕРЕКОНАННЯ. УКРАЇНОФОБІЯ. РІЗНЕ

● У перших числах травня 1970 року у священика села Космача Косівського району Івано-Франківської області Василя Романюка працівники районного та обласного КДБ зробили обшук. Шукали «антирадянські» документи, статті В. Мороза. Нічого не знайшли і забрали кілька старих книжок, в тому числі якусь «Історію України» ще дореволюційного видання. Обшук зв'язаний, очевидно, із інцидентом з В. Морозом (див. вище) або з тим, що у с. Романюка на Великдень гостювали люди з Івано-Франківська, Києва та ін.

● Виключено з партії і звільнено з праці завідувача кабінету франкознавства Львівського державного університету Леськівка. Звільненню передувала стаття в стрийській районній газеті Львівської області, у якій згадувалося про те, що Леськів десь після війни, коли

мав лише 14-15 років, за дорученням оунівців розклеїв чи розкидав у селі якісь листівки. Відтоді ніяких «злочинів» за Леськівим не помічено, він став науковцем, поступив до партії, писав наукові праці, аж поки не згадали дитячі «гріхи».

● 1968 року було виключено з Київського університету (філологічний факультет, український відділ) студента Петра Марусика, за те, що написав з курсу української літератури реферат про драматургію В. Винниченка, давши творчості Винниченка позитивну оцінку. Зроблено це з ініціативи викладача української літератури І. Скрипника, відомого переслідуванням студентів за спроби самостійно мислити. І. Скрипник виніс питання про Марусика на засідання кафедри, де було прийняте рішення про виключення з університету. Офіційне формулю-

вання — « за неуспішність » (зачіпкою стало те, що через смерть сестри П. Марусик не встиг вчасно скласти один іспит). В університеті П. Марусик не поновлений досі.

● Коли Український народний хор ім. Верьовки влітку 1969 року їхав на гастролі до Західної Європи (Франція, Швейцарія та ін.), КДБ ретельно перевірило лояльність співаків і декого на гастролі не пустили. Талановиту співачку-бандуристку Галину Менкуш не пустили тільки тому, що в 1966 році була суджена за політичним звинуваченням її мати. Керівник хору доклав багато зусиль, щоб відстояти відому співачку Ніну Матвієнко, яку не хотіли пустити за « крамольні » знайомства. Інших співачок не пустили тільки за те, що вони під час гастролей у Львові були присутні в якомусь товаристві, де йшла мова про русифікацію.

● Ухвалою Косівського райвиконкому І в а н о -

Франківської області општрафовано близько 30 жителів села Космача за колядування на Різдво. Допитано з цього приводу близько ста осіб. Священик Космацької церкви о. Василь Романюк відсторонений на місяць від виконання обов'язків. Так вирішив уповноважений в справах церкви Івано-Франківської області. Причиною названо те, що о. Романюк казав людям на проповідях, щоб вони носили гуцульський одяг, не продавали старих речей туристам і взагалі берегли гуцульські традиції. На запитання, що в цьому поганого, уповноважений відповів: « Это пахнет национализмом ».

● В грудні 1969 року в одному з київських автопарків стався страйк. Причиною був арешт одного з водіїв за те, що той виштовхав з автобусу внаслідок інциденту якогось начальника. В результаті одностороннього страйку заарештованого відпустили.

Прокуророві УРСР
Голові Комітету Держбезпеки при Раді
Міністрів УРСР
від гр. Іванишина В. М.

С К А Р Г А

Звертаюся до Вас з приводу відкритого нападу і незаконного затримання мене у м. Івано-Франківську працівниками управління КДБ.

29. квітня 1970 року я відвідав у Івано-Франківську свого знайомого Мороза Валентина Яковича. У його квартирі я застав працівників Івано-Франківського УКДБ Басистого, Остролуцького, Баранова (прізвище четвертого не знаю) з обшуком. Мене так само тут незаконно обшукали. І хоч у мене не виявили нічого, від мене вимагали без пред'явлення будь-яких постанов поїхати у слідчий відділ КДБ буцімто для в'язання якоїсь справи. Я категорично відмовився і запротестував. Через дві години мені дозволили піти... Я пообіцяв господареві, що повернуся через кілька годин.

Коли я навідався вдруге, обшук ще тривав, але мене до хати не впустили. Один з тих, що проводили обшук, — Басистий випровадив мене на вулицю, вимагаючи знову поїхати в управління КДБ. Я вдруге опротестував цю вимогу як незаконну. Тоді Басистий разом з Остролуцьким почали застосовувати до мене силу, викручуючи мені назад руки. Я звільнився і пішов геть. На вулиці Матейка мене наздогнали «Волгою». У машині разом з шофером сиділо четверо. Всі вони накинулися на мене, намагаючися збити мене з ніг, а шофер при цьому викрикував нецензурні лайки. Зібрався народ. Тих, хто хотів втрутитися і заступитися за мене, відганяли, розмахуючи кагебістськими посвідченнями.

Мені подряпали руки й ноги, пообривали гудзики й рукави на сорочці та костюмі. Я кілька разів запищував, за що мене так беруть, але всі вони мовчки

шарпали мене, крутили руки, поки не вкинули в машину.

Для того, щоб затримати й обшукати людину, треба мати для цього ґрунтовні підстави і відповідний дозвіл. Згадані працівники КДБ порушили ці положення радянського законодавства, грубо принижували мою людську гідність, за що повинні нести відповідальність.

Як вияснилося у обласному управлінні КДБ, ніяких суттєвих претенсій до мене не було. Працівники КДБ Черкасов і Ковальчук вимагали написати письмове пояснення про мету приїзду до Івано-Франківська та відвідин Мороза В. Я., також вимагали віддати їм паспорт, якого я вже пред'являв для встановлення особи в квартирі Мороза В. Я. Паспорта я відмовився їм віддати як не компетентним в цій справі особам (йшлося про те, що у паспорті не продовжено прописку).

Як злочинця, мене з нарядом міліції за наказом Черкасова у черговій міліцейській машині («воронку») відвезли у відділ міліції, щоб відняти паспорт. Лише о 22 год. 40 хв. вечора мене звільнили. Загалом я пробув у КДБ та міліції сім з половиною годин.

У нашій країні, де кожна людина за Конституцією користується правом недоторканости особи, цей факт я розцінюю, як розбійницький напад серед вулиці і серед білого дня.

Прошу притягнути до відповідальности поіменованих вище працівників КДБ разом із шофером. Особи, які зловживають своїми правами під час виконання обов'язків, повинні бути покарані.

Моя адреса : с. Дуба, Рожнятівського району
Івано-Франківської області
Іванишинну Володимирчу Михайловичу

1 травня 1970 року.

(В. Іванишин)

● Наприкінці лютого 1970 року звільнено з роботи на метеостанції в Закарпатській області журналіста Вячеслава Черновола, що повернувся з ув'язнення взимку 1969 року (у попередньому випуску неточно повідомлялось, що він працював у експедиції, насправді він влаштувався був на постійну роботу у Воловецькому районі на Закарпатті). Причина звільнення — керівництво управління гідрометослужби (Київ), якому належить метеостанція, дізналося, що Черновіл був суджений. Формулювання цілком незаконне: «непридатність до праці» (ніхто роботи Черновола не перевіряв, його навіть наприкінці 1969 року, коли не знали, хто він такий, призначили начальником метеостанції). Коли Черновіл погрозив керівникам управління судом і відкритим листом, у якому писалося б про незаконну дискримінацію колишніх в'язнів, його на роботі все ж не поновили, але замінили формулювання «на

власне бажання». Зараз В. Черновіл безробітний.

● Про викладача української мови і літератури Надвірнянської школи-інтернату Івано-Франківської області Івана Скрипника декілька разів писалося в пресі, зокрема в газеті «Літературна Україна», як про прекрасного педагога, який уміє прищепити школярам любов до рідної мови і літератури. Згадувалося, зокрема, про літературний гурток, яким керував І. Скрипник, про організований з його ініціативи гурток вивчення есперанто тощо. Зараз Іван Скрипник зазнав репресій у зв'язку з організацією шкільного вечора пам'яті Шевченка в березні 1970 року. Підготовлену І. Скрипником із старшокласниками програму прослуховували педагоги, парторг школи і ніяких зауважень не зробили. Але після вечора завпед школи, викладач історії Комісарчук (бездарний викладач, який вдається навіть до биття учнів)

написав донос в районне КДБ. Після цього Скрипника викликали на розмову, в якій брали участь друрий секретар РК КПУ, начальник КДБ району та завідувач райВНО. Скрипника примусили принести програму вечора, в якій крамольними були визнані уривки із статті про Шевченка Б. Антоценка-Давидовича, вміщеної в книзі «Здалеку і зблизька» та уривок з відомого твору Васильченка «В бурянах». Про Антоценка-Давидовича було сказано: «А чому це ви Антоценка-Давидовича взяли, а не Рильського, Тичину», а про Васильченка: «Це ж контрреволюційні слова! Ви не знаєте що за це може бути?»

Особливо обурювався районний кагебіст тим, що учні під керівництвом І. Скрипника вивчають есперанто і листуються із закордонними есперантистами (про успіхи надвірнянських есперантистів писалося в статті Андріянової в «Літературній Україні»). Ось фрагмент з тієї розмови: «Чому це

ви на Кіпр написали? Ви знаєте, що там робиться? Там же НТС (Народно-Трудовой Союз — російська еміграційна організація — «УВ») сидить!». «А що це за НТС?», «А оті бандерівці з тризубами».

І. Скрипник намагався пояснити, що програма шевченківського вечора була схвалена педколективом, що його як педагога в районі знають десять років, на що кагебіст відповів: «А знаєте, що ми могли б вас за це все до слідства віддати. Шкода, що немає Сталіна, ми б з вами не так говорили». А другий секретар РК КПУ додав: «Як бачите, ми гуманні люди. Хоч ви отруюєте дітей і до школи близько не маєте права підходити, ми пошлемо вас на село російську мову викладати». «Я живу у Надвірній і хочу тут працювати, і не бачу причин, щоб мене звільняти чи переводити» — відповів Скрипник. Тоді начальник КДБ резюмував: «подавайте заяву за власним бажанням, щоб вам

не псувати трудової книжки».

Іван Скрипник звернувся зі скаргою на дії керівників до Міністерства освіти УРСР, в газету «Літературна Україна» і, нібито, до голови КДБ при Раді Міністрів УРСР. Про наслідки його скарги та дальші дії щодо цього в районі ще невідомо.

● 26 березня в Київському політехнічному інституті було розкиданих близько ста листівок російською мовою. У листівці закликалося до відстоювання демократичних прав, писалося про несправедливе виключення Солженіцина із Спілки письменників, про переслідування І. Дзюби. Як тільки в аудиторіях було виявлено листівки, до інституту приїхали працівники КДБ. Усіх студентів, які вже прочитали листівку, було викликано в «перший відділ» інституту (кімната 105) і з них було взято підписку про нерозголошення. Були скликані збори вахтарів та прибиральниць інсти-

туту, яких закликали до пильності. Після цього випадку листівка, можливо, кимось винесена із інституту, поширюється і поза його межами.

● Викладач катедри історії КПРС Івано-Франківського пединституту доцент Сьома, читаючи лекцію, мав необережність сказати, що майбутньою єдиною світовою мовою після перемоги комунізму в усьому світі «буде, можливо, і не російська». Його негайно викликали в обком партії (в березні 1970 року) і «проробили» за «вільнодумство». Тепер перевихований доцент запевняє студентів, що людство при комунізмі розмовлятиме тільки російською мовою.

● У Нововолинському гірничому технікумі (Волинська область) один із викладачів спробував читати лекції українською мовою, за що був викликаний в КДБ, де йому сказали: «Чем это вы занимаетесь?».

● Ювілейні Шевченківські вечори у Львові щороку супроводжуються бурхливим виявом патріотичних почуттів. Торік, наприклад, вечір в університеті закінчився стихійно демонстрацією біля пам'ятника Франкові (пам'ятник Шевченкові у Львові не будують), при цьому були навіть короточасні арешти. Цього року організатори офіційних вечорів зробили все можливе, щоб відвернути можливі інциденти. Програма вечорів у філармонії була ретельно переглянута, підбрано «найбезневинніші». Шевченкові твори для читання, в яких також було пороблено куп'юри. Накриклад, актор Бондаренко, читаючи в філармонії «Юродивого», пропускав слова:
Не вам, в мерезаній

лівреї

*Донощики і фарисеї,
За правду пресвятую*

стать

*І за свободу. Розпинать,
А не любить ви вчились*

брата!

*О роде суетний,
проклятий,*

*Коли ти видохнеш? Коли
Ми діждемося Вашингтона
З новим і праведним*

законом?

А діждемоь таки колись!

Присутні в залі висловлювали протест проти куп'юр, російських пісень, віршів та ін. кашлянням (у Львові побутує термін «опозиційний кашель»), стуканням ногами, мовчанкою після таких номерів тощо.

Так само реагували на подібні явища на вечорі у Львівському університеті, де взагалі вирішили не пускати в залю Шевченкового слова. Шевченківський вечір перетворився на вечір «дружби народів» і читали Шевченкові вірші не в оригіналі, а іншими мовами (арабськими, німецькою, японською, і т. д.), яких ніхто не розумів. Виступаючий з доповіддю викладач університету Халімончук, читаючи з трибуни загальниковий сухий текст, не наважувався цитувати повністю Шевченкових слів. Наприклад, відому навіть дітям Шев-

ченкову фразу він наводив так :

*Учітеся, брати мої,
Думайте, читайте,
І чужому навчаєтесь...*

● У Львівському університеті розбирали справу студента 4-го курсу факультету іноземних мов Іванюка і увільнили його від обов'язків голови студради гуртожитку тільки за те, що він не узгодивши із парткомом, організував у гуртожитку Шевченківський вечір, який провели літературний критик Косів та актор театру ім. Заньковецької Максимчук. Член

парткому Іваненко, до речі, викладач історії України, кандидат наук під час розгляду цієї справи заявила, маючи на увазі чи то Іванюка, чи то Косіва і Максимчука : « Я б таких націоналістів на уранові копальні відправляла ».

Учителька однієї з львівських шкіл (здається школа 1) була відправлена на пенсію, навіть не допрацювавши до кінця навчального року, тільки за те, що сказала дітям встати, коли виконувався на шкільному літературному ранкові Шевченків « Заповіт ».

НАВКОЛО ПРАЦІ І. ДЗЮБИ «ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМ ЧИ РУСИФІКАЦІЯ?»

● У «Самвидаві» з'явилось два твори, в яких засуджується відома заява І. Дзюби до Спільки письменників України, надрукована в газеті «Літературна Україна» за 3. 1. 1970 р.

Вячеслав Чорновіл у вступі до полемічних нотаток «Як і що обстоює Б. Стенчук» (спрямованих проти книжки Стенчука «Що і як обстоює І. Дзюба») називає заяву І. Дзюби «поза сумнівом хибним кроком». Однак, він вважає, що цей крок стоїть особно у всій дотеперішній творчості й діяльності І. Дзюби і що немає ніяких підстав (і навіть шкідливо) говорити про перехід І. Дзюби на

якісь інші позиції, про його згасання тощо.

Валентин Мороз у статті «Серед снігів» зачіпає це питання ширше. Він аналізує причини, які привели до появи «шестидесятників» в українському літературному та громадському житті, і процеси, які відбуваються в середовищі «шестидесятників» в останній період. Під цим оглядом він вважає заяву І. Дзюби закономірним результатом втрати І. Дзюбою та його оточенням почуття *одержимости*, яке їм було раніше притаманне.

Частина громадськості (навіть дехто з тих, хто не схвалює Дзюбиної заяви) вважає недоцільними зга-

дані вище публічні виступи проти Дзюби. Вони виходять з того, що конкретний зміст Дзюбиної заяви нібито не дає можливості говорити про неї, як про зміну ідейної платформи, а тільки як про тактичний компромісний крок, вдалиий чи невдалиий.

● У журналі «Радянське літературознавство» за січень 1970 року надрукована стаття І. Басса «У походи проти істини», в якій гостро засуджуються статті І. Дзюби про українську дожовтневу літературу. При цьому автор вдається до неетичного прийому, заявляючи, що І. Дзюба друкується у мюнхенському журналі «Сучасність», і не згадуючи, що проаналізовані ним статті вперше надруковано в журналі «Дукля» (Чехословаччина). Про заяву І. Дзюби до СПУ І. Басс пише: «У цьому листі, не визнаючи жодної своєї помилки, він заявляє: «На націо-

нальні проблеми — як зрештою і всякі інші — я завжди прагнув дивитися з погляду принципів наукового комунізму, вчення Маркса - Енгельса - Леніна...» З цього приводу нам хочеться сказати одне: те, що нині наші ідейні вороги охоче приймають «марксизм» І. Дзюби, якнайпереконливіше спростовує подібні заяви. І шлях до участі в роботі на нині справді марксистського літературознавства й критики для І. Дзюби пролягає не через декларативні заяви, а перш за все через якнайглибше усвідомлення своїх методологічно хибних поглядів, через до кінця критичне переосмислення багато чого написаного ним, зокрема й згаданих тут статей».

Інтерес становить і думка українців Пряшівщини (Чехословаччина), викладена у статті А. Калини (газета «Нове життя», Пряшів, 16. XI. 1968 р.).

ЧЕСНА ДУМКА І СПЕКУЛЯЦІЯ НЕЮ

Радянський український літературознавець і критик Іван Дзюба написав працю про сучасний стан національного питання на Україні. В праці, яка називається «Інтернаціоналізм чи русифікація?» і яку видано українською, французькою та англійською мовами в різних країнах, автор з марксистських позицій чесно й відверто пише про одне з найскладніших питань теперішньої соціалістичної практики. Він не оминає всіх тих проблем, збочень, перекручень і труднощів, які нагромадилися за 50 років радянської влади на Україні, зокрема за часів сталінської політики і які до сьогодні дають себе знати в багатьох галузях теоретичного й практичного життя в Радянському Союзі.

Зрозуміло, метою праці було вказати на сучасний стан національної політики на Україні, звернути на це належну увагу органів і населення і тим

самим допомогти виправленню всього того, що під виглядом марксизму-ленінізму увірвалось в радянську дійсність чи лишилося в ній з царської Росії. Недаремно працю було надіслано Першому секретареві ЦК КП України тов. Петрові Шелесту.

Однак, після того, як працю було надруковано в західних країнах Європи, за неї схватились найрізноманітніші антирадянські сили як емігрантські так і тамтешні, і вже понад рік спекують нею на різні лади, підсилюючи нею свою антирадянську та антимарксистську політику.

Відомості про книгу — численні уривки, коментарі та рецензії — рознесли по всьому світі. Від найсоліднішої газети західного світу «Нью Йорк Таймс» через вагомі статті Великобританії, Франції, Німеччини, Італії аж по пресу австралійську — важко вказати країну, читачі якої не чули б про цей «бестселер»

(сенсаційну книгу) з України.

Отак чесна праця радянського дослідника І. Дзюби стала предметом найрізноманітніших спекуляцій та комбінацій. Правда, це не значить, що радянські товариші мали б з-за цього перестати серйозно обговорювати свої справи. Подібно, як

працю Дзюби, вони (спекулянти) належно використали б для своєї мети мовчанку радянських авторів, заявляючи про неї як про недостаток свободи. Тому, не дивлячись на різні там спекуляції навколо подібних праць, вони мають своє велике значення.

А. Калина

У СВІТІ ЛІТЕРАТУРИ І МИСТЕЦТВА

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ ПРЕМІЇ. Серед української громадськості існує думка, що ще жодного року Шевченківські премії не присуджувалися таким маловартісним, фактично позалітературним творам, як вірші Нагнибіди, роман Збанацького і особливо напівграфоманський роман В. Канівця «Улянови». Всі ці твори одержали премію тільки з огляду на «ленінську тематику» (голова комітету по Шевченківських преміях — О. Корнійчук).

Наприкінці 1969 та на початку 1970 років у періодиці з'явилося декілька погромницьких критичних статей і рецензій, витриманих в дусі найгірших зражків 30-х років.

Стаття «Дійсність і позиція письменника» у «Закарпатській правді» за 18 липня 1969 року відтворює картину гонінь проти відомого українського прозаїка Івана Чендея, його звинувачено в «ідеалізації минувшини і попівщини, в кепкуванні над активістами і радянською дійсністю у книжці «Березневий сніг» (в-во «Молодь», 1968 р.).

Книгу Чендея оголошено «безідейною, шкідливою». На партійних зборах письменників Закарпаття письменникові робилися такі закиди: «Ваш піп залишився вашим Богом... Де ваша позиція як комуні-

ста? » (В. Ладижець), « Я думаю, що це один з творів, який паплюжить всю боротьбу, яку вели комуністи на Закарпатті протягом 50 років, у тому числі і мене спаплюжив » (М. Климпотюк). Газета в кампанії проти Чендея вдається навіть до такого прийому : « Земляки І. Чендея добре пам'ятають, як окупанти та їх війська, в складі яких був і автор « Березневого снігу », спалювали міста і села Радянської України, грабували і без того убогу Верховину ». На Чендея було спочатку накладено партійне стягнення, а оскільки він « не визнав своїх помилок », Ужгородський міськом КПУ виключив І. Чендея з партії. Його звільнено від керівництва письменницькою організацією Закарпаття. Заодно « Закарпатська правда » в анонімній статті картає і критика Л. Новиченка, який виступив на захист І. Чендея. Розгромна стаття про Чендея з'явилася і в газеті ЦК ЛКСМУ « Молодь України ».

Стаття « Чортополох » М. Пліша в газеті « Зоря Полтавщини » за 16 січня 1970 року в основному спрямована проти літературознавця з Полтави Петра Ротача. На основі того, що під час війни Ротач, опинившись в Німеччині « злигався там з українськими націоналістами, співробітничав у жовто-блакитній пресі, прислужничав фашизму », робиться висновок, що він і зараз творить свідомо, продумано, маючи певну мету ». Нагадується про те, що 1929 року дід і батько П. Ротача були розкуркулені. Але автор статті неспроможний навести хоч один переконливий аргумент щодо ворожої діяльності Ротача нині. В основному критикується зібрані Ротачем матеріали до біографічного словника « Літературна Полтавщина », друковані в журналі « Архіви України ». П. Ротач нібито пише про другорядних письменників, як про відомих, « приховує гріхи ідеологічних одностудців » (це про Пантелеймона Куліша!). Можливо, у Ротача робили обшук, бо автор фігурує даними, що Ротач « ретельно збирав біографічні матеріали до словника про буржуазно-на-

ціоналістичного проїду Г. Г. Ващенка». «Ретельно, обачливо маскує Ротач своє націоналістичне нутро», — робиться висновок.

У цій же статті «Чортополох» провінційний викривач накинувся на молодих поетів з Полтавщини Бориса Чіпа та Михайла Булаха за суто пейзажні, настроєві вірші про природу. М. Пліш про такі вірші пише: «Якщо попід вікнами Чіпа бродить осінь, то Михайло Булах у житті радянських людей бачить довкола зиму... В окремих творах він оспівує «картузи солом'яних стріх». Кому це потрібно? Сучасному селянину-колгоспнику «солом'яна стріха» ні до чого. Колгоспник тепер буде собі не глиняну хату під соломною, а на кілька кімнат з світлицею цегляний дім, критий оцинкованим залізом, шифером або черепицею. Невже поет не бачить тих змін, що відбулися в житті соціалістичного життя?» і т. д.

У республіканській газеті «Правда України» М. Равлюк виступив з рецензією такого ж гатунку на роман Р. Іваничука «Мальви» («Исторический роман без истории», «Правда України» за 7 лютого 1970 року). Критик докоряє авторові роману за те, що той показав «сплошную "депатриотизацию" и яничарство», що він забув марксистську істину про класовий підхід і не зобразив того, що «Турция и Крымское ханство были разделены на два лагеря — угнетателей и угнетенных». Равлюк критикує Іваничука, що той не створив образів, які «выражают идею братского единства Украины и России», і всупереч історичній правді твердить: «А между 1640 и 1650 годами, когда происходят события в романе «Мальвы» идея объединения Украины и России не только овладела всеми классами украинского народа, но и превратилась в практику самой жизни».

Відомо також, що в Інституті літератури АН УРСР відомий реакціонер директор цього інституту Шамота давав вказівки працівникам виступати в пресі проти

роману Іваничука «Мальви», а коли ті не відгукнулися на його заклик, заявив, що в інституті треба починати наводити порядок з кадрів. Одному з літературознавців інституту було відмовлено в підвищенні на старшого наукового співробітника тільки тому, що він відгукнувся позитивно про «Мальви» та «Собор» Гончара.

ОГЛЯД УКРАЇНСЬКОГО «САМВИДАВУ»

Крім наведених у цьому випуску, останнім часом у «Самвидаві» з'явилося ще ряд творів але розміри випуску не дозволяють їх помістити повністю. Це стаття Є. Сверстюка «Іван Котляревський сміється», збірка віршів І. Сокульського «На Голгофу» (декілька віршів із неї наведено вище) та статті В. Мороза: «Мойсей і Датан», «Хроніка опору» та «Серед снігів», полемічні нотатки В. Чорновола «Як і що обстоює Б. Стенчук (66 запитань і зауваг «інтернаціоналістові»)», збірка поезій В. Голобородька, І. Калинця, Г. Чубая, В. Стуса, повість В. Шевчука «Турчиновський» та ін.

Два твори дано нижче у викладі, решту повністю чи у викладі буде наведено у дальшому випуску.

Євген СВЕРСТЮК, «ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ СМІЄТЬСЯ», 1969 р., 30 стор. машинопису.

У майстерно написаному есеї критик досліджує питання, як міг з'явитися сміх Котляревського «на витопаному пустирі нашої історії» і вбачає глибокий сенс у тому, що наша національна трагедія відкрилася в літературі «в запорозькому стилі — веселим прологом — сміхом».

«Ніякою логікою не пояснити нам малих відроджень після поразки і самого факту нашого національного існування: ми живемо в стихійно-ірраціональному, в глибинах, самим корінням, що вічно пробивається паростками і рідко досягає нормального цвітіння».

Автор подає картину українського життя у XVII столітті, коли «знекровлена й здеморалізована поразкою у нерівній національно-визвольній боротьбі, гетьманська Україна втрачає рештки своєї незалежності і разом з ними, здавалось, тратила свої останні надії». Але існує «закон про незнищенність енергії», «не можна поховати ту силу, що вулканила Україну століттями...».

Автор відзначає подвійність свідомости, роздвоєність «усіх дошевченківських, та і пізніших діячів українського відродження»: «реальної політичної сили Україна... не мала, отже політична орієнтація могла бути лише московською. Зате органічна орієнтація, тобто справжня глибинно-підсвідома позиція — суто українська». «Шевченко перший подолав роздвоєння, ставши на послідовно патріотичний шлях».

Є. Сверстюк солідаризується з думкою П. Куліша, що «сам Котляревський не знав добре, що він творить... Він покорявся несвідомому велінню народного духа, був тільки знаряддям українського світогляду». Ніякого приниження Котляревського в цих словах автор не бачить, бо «бути голосом народного духу і знаряддям українського світогляду — це не так уже мало, і це єдино можливе, коли довкола нема не то що відповідної атмосфери, але й прикладу. Це вже по суті шлях проти течії...».

Досліджуючи біографію Котляревського, автор протестує проти «елейного стилю», в якому досі силкуються писати казенні життєписи письменника: «підкреслити всі офіційно-патріотичні моменти, послабити, згладити або виправдати найхарактерніші

епізоди внутрішнього життя, над якими начальство могло б насупити брови, і в цілому довести позитивність особи, тобто придатність її до державної служби... нам же йдеться не про влаштування Котляревського на службу, а про вияснення загадки як він став і зумів встояти проти офіційної течії, зігнорувавши « прогресивне » колесо історії... »

Підкреслюючи моменти в житті Котляревського, які досі проходили повз увагу офіційних дослідників, бо не вкладалися у їхні схеми, автор показує Котляревського людиною цільною і послідовною. « Котляревський навіть не був заражений « духом часу », а твердо тримався моралі, традицій, історичних уявлень, мови і пісні свого народу ». У « Енеїді » відчувається перший хміль захвату тим легким, дотепним, вільним словом, поезією звичаїв побуту, коли кожен звук і образ так аж іскриться ». « Енеїда », широко розійшовшись у рукописах « мала чарівну силу духовно єднати розрізнених і духовно відчужених земляків щирою людською усмішкою, спонукала заглядати один одному в вічі і впізнавати себе справжнього під чужим казенним мундиром ». « Крім загального національного духу, була в « Енеїді », свідомо чи підсвідомо, закріплена вже з перших рядків, — запорозька історія ».

Освітлюючи на основі відомих фактів і творів потаємної думки тодішніх українських патріотів (Лукашевича та ін.), Є. Сверстюк категорично заперечує проти нагнітання Котляревському « патріотичного піднесення » у 1812 році. Навпаки, « жодним словом штабс-капітан Котляревський не відгукнувся на « патріотичні замовляння », не пішовши шляхом деяких земляків-гнучкошиєнків : « Дивовижна то була річ — патріотичний « дух россиян » з уст малороса. У нього стільки грубого лакейства й запобігливості « перед москалем » та його силою, що на кожному кроці впадає в око тон слуги, що осторонь підлещується до москаля і гудить француза, ніби все тримаючи у підсвідомо-

сті колишню розплату за співчуття шведам... ». Нічого подібного у Котляревського не було.

С. Сверстюк відзначає у автора «Енеїди» велике чуття міри і такту, яке не дало йому зійти ні на «легке юродство» ні на «важку соціальну алегорію». Наводячи приклади соціальних алегорій в «Енеїді» з натяками на уроки української історії, автор робить висновок: «Якщо все це писалось підсвідомо, то підсвідомість Котляревського була нельояльною».

У статті досліджується також питання про епігонську «котляревщину», «малоросіяństwo найнижчого гатунку», якому уряд ніколи не чинив перешкод, напади, найдипломатичніші шовіністи охоче дозволяли черствим малоросійським зубоскалам убивати молоду українську літературу». Автор зауважує, що «малоросіяństwo», «котляревщина», «розмножились у різних жанрах і чудово розрослись у затхлому повітрі під низькою стелею» і в наш час. Він простежує цю тенденцію «на інтелектуальній антропії гумору Остапа Вишні. На еволюції перчанської самоцензурованої сатири. На сучасному феномені «Тарапуньки», який гнучко і «общепонятно» розважає куцою і впертого Штепселя. На зливій гумористичних писань, «національний характер» яких сторонні люди ототожнюють з малокультурністю і замшлим примітивізмом... ». Але така «котляревщина» розмножується самосівом на вітрах часу, а зовсім не йде від кореня Івана Котляревського.

Котляревський мав вийнятковий вплив на своїх сучасників і на українську суспільність вже півтора століття не завдяки самому таланту й майстерності, а ще й тому, що «утвердив *високе почуття гідності*» — людської і національної.

Визначивши кілька напрямків впливу творчості Котляревського на подальший розвиток української літератури, автор статті найбільше наголошує на традиції народності, «виідеалізування» народу не зверну

і здалеку як у російській літературі, а з «середни». Це підхоплена Котляревським неперервна традиція, яка йшла в українському письменстві й фольклорі ще з часів козаччини. Навпаки, «російська література довго і важко пробивалась під тягарем «чужевластя мод» до простого й щирого слова, і хтозна скільки це тривало б, якби не український фермент (Гоголь — в літературі, Щепкін — в театрі) — адже період народження її не випадково називається «гоголівським».

Нова українська література засновувалася не на принципі наслідування російської, і Котляревський — «органічно українське породження з того багатого народно-поетичного коріння, яке не знає собі суперників у слов'янському світі».

Крізь призму героїв Котляревського автор статті кидає погляд у сьогоднішній день і доходить до висновку, що пекучі проблеми України від часів Котляревського не тільки не перестали існувати, але й поглибилися та загострилися.

«Страшно стає за те широке море, яке мілкішає, вихлюпується на безплідні пустелі, втрачає свій аромат і споконвічні стійкі властивості, а все це надійно спить своїм віковим сном провінції, яка живиться з газет Петровими театральними враженнями з Харкова і Миколиними занудливо-пісними піснями про минулу війну.

Але широко розлилось по країні селянське море, і дивлячись на його сонне плесо, покрите осугою буденности, часто ми не бачимо його освіжаючих джерел і незмірних глибин, що грайливо викидають давні перли. Задихаючись від виробничої куряви однакових днів, ми часом забуваємо дивитись у міряну у нас лише віками таємну глибіню. Крізь товщу століть задивляється у ту глибіню поет, що був дитям запорозького сміху, здатного попри всі нещастя, на руїнах рідної Трої утверджувати волю до життя. Море підій-

має й окрилює. В ньому невичерпні життєві сили. Іван Котляревський сміється » .

Валентин МОРОЗ, «МОЙСЕЙ І ДАТАН».
Білоруській поетесі Євдокії Лось з приводу її статті «Бессильная прость ослепления. Ответ радиовралям из Мюнхена» («Литературная газета», число 36 за 1969 р.).

Автор зачіпає проблему національної вторинності, аналізуючи вищеназану статтю Євдокії Лось. На відміну від інших «інтернаціоналістів», що ховають відсутність національної гідності хоча б ріденькою димовою завісою, Є. Лось відверто проголошує, що, хоч вона любить Білорусію, нею все ж керує «не національний патріотизм». Білорусія для неї — «вторая Москва»: «Луга у нас одни, и снега у нас одни, и одна у нас, почти что говорка (речь): белорусская, русская»; «Минск-Москва и Пинск-Москва, и даже скромные ушачи».

Автор доводить, що при такому почутті вторинності відносно Росії у білоруса не може бути повноцінного білоруського патріотизму. Білоруський патріотизм Євдокії Лось — це патріотизм обласний, місцевий: «Ви вже давно не вважаєте Білорусію народом, а фразу «білоруський народ» вживаєте по інерції, за звичкою. Білоруська нація не є для Вас необхідністю — Вас влаштовує Білоруська губернія. Білорусія непомітно злазить з Вас, як старий ніготь».

Автор доводить, що між емігрантами з Мюнхена, які служили колись фашистам, і Є. Лось, яка їх критикує, — «навдивовижу багато спільного»: «Ви їх щиро ненавидите — я знаю. Але ви не противники — ви суперники. Для Вас Білорусія — «вторая Москва» — для них — «второй» Берлін. Відсутність власних, білоруських цінностей зробила цих людей запроданцями».

Висміюючи русифікаторську тезу про «неизбежность слития наций», автор каже: «Яким нудним став би світ, коли б Ваші рожеві схеми дійсно були «історическими неизбежностями!» Що лишається людині, коли прогрес мусить бути, попереду — гарантований рай. І все це — наперед відомо? І чи була б тоді людина людиною, автономною сутністю, що єдина в світі має здатність вибору? Людина — це антипод автоматичній запрограмованості (...). Нема ніяких гарантованих прогресів. Людина — завдяки постійній озброєності проти постійносуцього зла, завдяки незапрограмованості історії, завдяки можливості змінювати світ згідно своєї мети».

Автор вважає, що творити загальнолюдські цінності можна, лише будучи глибоко національним: «Істина конкретна — як і добро, правда, краса. Істина — національна. Тобто вона одна для всіх, але з мільйонном граней. І до кожної нації повернута однією, неповторною гранню. Місія нації — знайти свою грань, яку ніхто крім неї не знайде, і цим збагатити людство». «Недосить принести Маркса в Білорусію. Щоб він став живим для Вас, його треба ще побачити білоруськими очима, «відкрити» по-білоруськи. Якщо Ви гадаєте, що Маркса можна просто позичити в Москві, взяти готовим, то Ви глибоко помиляєтесь. Коли ви вважаєте себе марксистом, то це, якщо хочете, Ваш обов'язок перед Марксом: «Відкрити» його по-білоруськи. Марксизм (і взагалі всякий -ізм), принесений у Білорусію — це ще тільки воцина яку треба наповнити білоруським медом».

Автор доводить, що у повноцінної духовно людини нація, Вітчизна повинна бути цінністю над усіма цінностями: «Я не знаю, для чого існує на світі Білорусія. Але я твердо знаю: білорус, що каже: «А зачем мне Белоруссия?» — це вже мертва людина. «Для чого Білорусія?» — на такі питання відповіді нема. Коли йдеться про святощі — тоді логіка ні при

чому (...). Нація — найсвятіше. Нація — це синтеза усього духовного, чим володіє людина. Християнин Шевченко ставив націю вище Бога (формального, догматичного Бога. Справжній, живий Бог — це і є нація) :

Я так її, я так люблю
мою Україну убогу,
що прокляну святого Бога,
за неї душу погублю.

В іншому місці автор каже з цього приводу : « Нема ніяких прогресів, які б автоматично гарантували нації право на існування. Нація може жити тільки тоді, коли є люди, готові за неї вмерти; коли є білоруси, перед якими не виникає питання « а зачём Белоруссия? », коли сини її вірять, що їх нація — богообрана, вважають свій народ найвищим витвором історії. Я знаю, що всі люди рівні. Це говорить мій розум. І разом з тим я знаю, що мій народ особливий, найкращий. Мій народ — окраса землі. Мій народ — стріла з Божого лука. Так промовляє моє серце. Нерозумно зводити голос розуму і серця до одного знаменника. Голос розуму — необхідний. Але людина, в якій розум загриз серце — це шкаралупа без ядра. Розумова вищість далеко не завжди свідчить про духовну вищість ».

Автор вважає, що у білоруса, який має почуття вторинності відносно Росії, не може бути ні любови, ні дружби з російським народом : « Але чи дійсно є любов'ю те, що Ви за любов приймаєте? Любов... Між ким? Між мисливцем і мисливським псом? Любов, дружба можливі між рівними. Я — можу любити Росію. Бо я не маю почуття нижчевартости перед росіянином (...). Ви — не можете любити Росію. Бо Ви дивитесь на Росію знизу вгору ».

Констатуючи, що у сучасного білоруса приспана

національна свідомість, автор пише: « Але гіпноза не діє вічно. Дія гіпнози — короткочасна. В душі білоруса могутніми тисячолітніми карами скристалізувалася білоруськість. Знищити її неможливо — як неможливо загасити вулкан сміттям. Можна присипати, але в час могутнього виверження, коли здригаються гори, воно щезне моментально. Навіть не згорить — випарується (...) ».

Автор кінчає словами: « Білорус може дружити з росіянином. Може — але тільки ставши на повний зріст. Може — але тільки виховавши в собі повноцінну національну свідомість. Може — але тільки переступивши через Вас! »

ПРО КАГЕБІСТСЬКИЙ «САМВИДАВ»

КДБ віддавна практикувало усне поширення провокаційних вигадок про осіб, які активно виявили себе в українському громадському житті, або про ті чи інші події (наприклад, 1964 року поширювалася версія, що бібліотеку АН УРСР в Києві спалили... «українські буржуазні націоналісти»). Згодом КДБ перейшло до використання методів «Самвидаву».

Відомо, принаймні, про декілька анонімних листів, розісланих КДБ.

На початку 1969 року багатьом адресатам у Києві було розіслано анонімний «відкритий лист», в якому йшлося про те, що не було відзначено 5-річчя від смерти Василя Симоненка (13 грудня 1968 року). Але претенсії (і навіть грубі лайки) адресувалися чомусь не до Спілки письменників чи до партійних і радянських органів, які забороняють літературні вечори, а... до критиків І. Світличного та І. Дзюби. Їх звинувачено в демагогії, в лицемірстві, в тому, що вони «керувалися підлими мотивами в своїх діях, коли галасували про любов до Симоненка» і «хотіли погрітися в проміннях його слави».

Пізніше на адресу одного письменника в Києві прийшов лист із-за кордону (!!!), в якому якась фіктивна особа нарікала на З. Т. Франко, яка нібито «привласнила передані з-за кордону речі для політв'язнів, які тяжко мучаться по тюрмах і таборах». (Як відомо,

все листування з-за кордоном ретельно цензурується і вилучаються найнебезпечніші листи). Ця брехлива анонімка збігалася в часі з офіційною кампанією проти З. Франко: вигнанням її з Інституту мовознавства АН УРСР за листування зі своєю шкільною подругою в Америці, в якому КДБ знайшло якісь нелояльні думки.

Потім письменникові Антоненку-Давидовичу було кинуте в поштову скриньку листа без підпису, написаного нібито від «русских друзей». «Друзья» застерігали письменника, щоб він і всі інші добрі люди не спілкувалися з Чорноволом, який приїжджав до Москви спеціально для того, щоб вести там провокаційні розмови із московськими демократами, і внаслідок цих провокацій буцімто був заарештований відомий борець за демократичні свободи генерал П. Григоренко (як відомо, П. Григоренко був заарештований у травні 1969 року в Ташкенті, куди виїхав, щоб виступити громадським захисником на процесах кримських татар, які домагалися повернення в Крим).

Нарешті наприкінці 1969 та на початку 1970 року багато киян одержали чергову анонімку, віддруковану на машинці в кількох десятках екземплярів. На цей раз вона була написана нібито від... політв'язнів Мордовії.

Для уявлення про стиль цього листа наводимо його початок:

« Шановні товариші!

Ми не будемо в цьому листі скаржитися на свою гірку долю, не будемо зайвий раз наголошувати на тому, як нам тяжко нести свій хрест.

Ми перетерпимо всі муки і знущання, які тільки можуть вигадати в таборі, але нас непокоїть інше — чи не занехаяли на волі загальну справу, чи не спекулюють на наших добрих почуттях, чи не гріють руки на нашому всенародному горі підлі людя?

Ці тяжкі думи безнастанно ятрають наші душі.

Отож ми благаємо вас пильно придивитися до деяких добродіїв, що видають себе за лідерів національного руху, і дати нам ґрунтовну відповідь: чи гідні вони нашого і вашого довір'я, чи можна на них покластися? Бо ті дані, які дійшли до нас крізь глухі стіни і колючі дроти, свідчать про інше. Та як би нам хотілося, щоб ми помилилися у своїх здогадках, що ті факти про ганебні вчинки не підтвердилися» і т. д.

Ці фрази присмачені кількома згадками про І. Світличного, З. Франко та В. Чорновола. Найбільше акцентується увага на тому, що І. Світличний та В. Чорновіл нібито використовують для особистих потреб гроші, зібрані громадськістю для допомоги викинутим з роботи, політв'язням та їх сім'ям. Очевидний намір дискредитувати такі збірки, оскільки «законних» підстав для переслідувань за таку взаємодопомогу кагебісти знайти не можуть, та і сам факт існування збірок довести нелегко. Крім того виставляючи осіб, які голосно заявили про свою громадську позицію, аморальними, марнотратними, корисливими, кагебісти прагнуть підірвати їхній авторитет серед частини громадськості, знецінити їхню громадську позицію і відстоювані ними погляди.

Характерно, що справжнє авторство цих «підкинутих листів» ні у кого з української громадськості не викликає сумніву. У таборі 17 в Лесному (Мордовія), звідки нібито прислано останнього листа, і який фактично є штрафним табором, перебувають найбільш «невиправні» із колишніх учасників українського підпілля, які вже відсиділи по 15-20 і більше років і тому зовсім не мають підстав вважати Світличного чи Чорновола «мучениками» і на них «молитися», бо мають з ними серйозні ідейні розходження (у анонімці написано: «А ми ж думали, що це справжні мученики за народну справу, що на них нам слід молитися і надіятися»). Ці люди ніколи не вжили б

звернення « шановні товариші » і не стали б плакати-ся на свою гірку долю. Кидається у вічі, що віддрукований на українській машинці (з російськими помилками типу « розезджає ») цей лист був присланий киянам з поштовим штемплем « Явас » (Мордовія) і т. д.

Проведені текстуальні дослідження показують, що всі або принаймні частину анонімок писав один і той же автор. Текстуальні збіги, зокрема, знаходяться у листі про Симоненка, присланого буцімто з Черкас і в листі « мордовських в'язнів » (« Ще і ще цілий ряд невідворотних « чому » ятрьть наші душі » — « ці тяжкі думки безнастанно ятрьть наші душі » і т. д.).

Особливо смішними, з огляду на справжнє авторство листа, видаються слова про « глухі стіни і колючі дроти », а також фраза : « А ті ж гроші ви самі збирали по карбованцю, щоб придбати якусь хатину Валентиніві Морозу, автору знаменитого репортажу з *вашого* заповідника імени Берії ».

Сподівання КДБ на стихійне поширення цього листа « Самвидавом » провалилися. Навіть поет М. Холодний, якому послали листа мабуть з огляду на його скандальний « відкритий лист » до Ніни Матвієнко та войовниче зречення вчорашніх поглядів, не дав йому ходу, а, як кажуть, відіслав (чи відніс) до ЦК КПУ із словами : « Це щось ваше. Навіщо це ви мені прислали? ».

УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТИЧНІ В'ЯЗНІ В ТЮРМАХ І ТАБОРАХ

Основну масу політв'язнів складають учасники національних рухів (Західна Україна, Прибалтика). Вони сидять у таборах по 20-25 років. У них за плечима ті ж табори знищення (смерти) (а у деяких ще й німецькі), які перетворили їх із 17-18 річних юнаків в 40-літніх інвалідів.

Деякі з них засуджені вдруге ще при Сталіні за проявлений у тій чи іншій формі опір засудженій пізніше політиці фізичного знищення в'язнів. За чийсь вину вони розплачуються 25-ма роками.

Що стосується самих національних рухів, то треба перш за все признати, що якби там не ставитися до центробіжних тенденцій, придушення їх каральними методами не вирішує і не може вирішити такого болючого для Росії питання.

Згадаймо, що ці рухи були викликані головним чином неправильною, більше того, злочинною політикою в області національних відносин, яка провадилася під час сталінської диктатури, коли цілі народи насильно переселялися з рідних місць, коли провадилася політика насильної асиміляції і т. д.

Безліч питань в області міжнаціональних відносин до цього часу залишаються невирішеними, породжуючи незадоволення і тертя, поповнюючи контингент засуджених молоддю. Її садять головним чином

за пропаганду національного самовизначення, що з юридичної точки зору — протизаконно. Адже Конституція СРСР проголошує право націй на самовизначення аж до відокремлення. Кидати людей у табори за пропаганду національного самовизначення — значить розпалювати міжнаціональну ненависть, почуття ворожості і відчуження між націями.

(Із листа групи російських політв'язнів до діячів культури — Іраклія Абашідзе, Чінгіза Айтматова, Расула Гамзатова, Ернеста Генрі, Леоніда Леонова, Олександра Твардовського, Георгія Товстоногова).

1969 р.

У ВОЛОДИМИРСЬКІЙ В'ЯЗНИЦІ

У минулому випуску приводилася заява політв'язнів Л. Лук'яненка, М. Гориня та І. Кандиби до ООН про факти отруєння тюремної їжі та присланих з дому посилок. Як стало відомо, ця заява була подана в закритому вигляді адміністрації Володимирської тюрми 25 липня 1969 року. 27 липня отруєння їжі припинилося, а 5 серпня цих політв'язнів, яких досі тримали окремо, перевели в загальну камеру на 12 осіб. 7 вересня політв'язень Самишкін (росіянин) виявив у тюремних щях черв'яка. В'язні вимагали представників адміністрації і сан. частини. Ті з'явилися, але відмовилися скласти акт, заявивши: « Это всего-навсего капустаный черв и об этом не стоит вести речи ». Тоді всі 12 в'язнів оголосили голодівку. Наступного дня до камери ввірвався начальник тюрми підполковник Зав'ялкін. Він лаявся і заявив, що то Самишкін сам укинув черв'яка до щів, щоб вчинити бучу. А заступник начальника оперативної частини тюрми Водін викликав Самишкіна і сказав: « Это, наверное, украинские националисты явились инициаторами голодовки из-

за пустяка. Они еще в ООН будут обращаться ». Українців хотіли ізолювати, але вся камера запротестувала. Акт про гнилі харчі був складений і через 1,5 доби голодівка припинилася.

14 вересня в'язень І. Кандиба знову виявив у їжі черв'яка. На цей раз акт був складений без заперечень і в'язням оголосили буцімто черв'яки до їжі кидав кримінальний в'язень, що працював на кухні. А 19 вересня шістьох українців як організаторів протестів перевели у сирі холодні підвальні камери по сусідству з камерами для божевільних. Уповноважений КДБ Отрубов заявив політв'язням : « Здесь никто долго не выдерживает ».

Десь в цей час надійшла відповідь на послану в ООН скаргу, але не з ООН, а з прокуратури Володимирської області. У відповіді було написано : « Прошу объявить заключенному..., что его жалоба, поступившая из Прокуратуры РСФСР, проверена и как необоснованная оставлена без удовлетворения. Помощник прокурора области юрист I класса Сигучев ». Насправді ніякої перевірки не було, нікого із в'язнів не викликали і нічого не вивчали.

Після переведення в півпідвальні камери, як твердять в'язні, знову почалося отруєння харчів, як тюремних, так і посилок. Так, в'язень І. Кандиба одержав отруєну посылку в жовтні 1969 року.

На початку березня 1970 року до Володимира для проведення профілактичних бесід приїжджали працівники Львівського УКДБ Марусенко та Боровик. Вони зокрема викликали політв'язнів З. Красівського та І. Кандибу. Кандибу, у якого закінчувався термін тюремного ув'язнення, переконували, що він повинен добре вести себе у таборі. Красівському нібито говорили, що у двох вузах України розповсюджено якийсь програмний документ, ним написаний, і що його з цього приводу, можливо, повезуть на Україну.

У середині лютого 1970 року до Володимирської

в'язниці привезено Д. Квецька, керівника УНФ (Українського Національного Фронту), учасників якого судили в 1968 році. Квецько тоді був засуджений на 15 років ув'язнення, з них 5 — тюремного. Відбував покарання у Володимирі, потім був навіщось перевезений до Івано-Франківського УКДБ, де перебував 10 місяців.

14 березня 1970 року із Володимирської в'язниці до табору 117-а (Лесной, Мордовія) було відправлено політв'язня І. Кандибу (засуджений 1961 року на 15 років по справі групи Л. Лук'яненка) після відбуття трирічного тюремного ув'язнення. Перед відправкою у нього зробили дуже ретельний обшук, який проводили уповноважений КДБ Отрубов, оперативник Бугайов та два тюремники. Вони вели себе дуже брутально, особливо Отрубов. У І. Кандиби забрали майже всі рукописи, в тому числі зовсім не політичного характеру, копії всіх скарг, посланих у різні інстанції, в тому числі до ООН, збірку З. Красівського «Невольничі плачі» (55 поезій). Отрубов при цьому заявляв «В ООН будеш писати, когда будеш жити в Америке». А тюремникам наказував: «Потрусите его хорошенько, разденьте догола и все вытряхните из него, отпаривайте, рвите, это очень темная личность и он на все способен».

СПИСОК ПОЛІТВ'ЯЗНІВ УКРАЇНЦІВ

(продовження)

12. Горбовий Володимир — віком приблизно 70 років, доктор, адвокат, член ОУН, міністер закордонних справ в уряді Я. Стецька у 1941 році. Ніколи не проживав на території радянській і не був підданим СРСР. Заарештований 1949 року в Чехословаччині як чехословацький громадянин (працював в одному з міністерств у Празі). Засудже-

ний на 25 років ув'язнення. Утримується в таборі для іноземців. Нібито минулого року йшла мова про звільнення В. Горбового при умові, що він залишиться мешкати в СРСР, але він буцімто категорично відмовився, вимагаючи переведення в Чехословаччину.

13. Сорока Михайло — 1911 року народження, інженер, освіту здобув у Празі. Член Крайового Проводу ОУН в 1940 році. Заарештований і засуджений у 1940 році. До 1948 року перебував у таборах, з 1948 по 1952 рік на засланні. 1952 року суджений вдруге на 25 років ув'язнення за протест проти сталінської сваволі в місцях ув'язнення. Перебуває безперервно в ув'язненні понад 30 років (з них 4 роки на засланні). Зараз у таборі 17-а (Мордовія).

14. Зарицька Катерина — давній член ОУН, член Львівського Обласного Проводу ОУН, зв'язкова Центрального Проводу. 1913 року народження, дружина М. Сороки, доч-

ка відомого львівського професора Зарицького, заарештована у жовтні 1947 року під час збройної сутички під Львовом. Засуджена на 25 років тюремного ув'язнення. Відбувала спочатку покарання у Верхне-Уральській, а потім Володимирській в'язниці. Після 21 року тюрми у 1968 році тюремне ув'язнення замінене на табірне. Перебуває у таборі 6 (Мордовія).

15. Дідик Галина — 1912 року народження, колишня обласна провідниця Українського Червоного Хреста Тернопільської області, потім — зв'язкова Центрального Проводу ОУН. Заарештована 5 березня 1950 року, засуджена на 25 років тюрми. Перебувала у Верхне-Уральському і Володимирі. З 1968 року тюрма замінена табором. Знаходиться у таборі 6 (Мордовія).

16. Гусяк Одарка — 1924 року народження, зв'язкова Центрального Проводу ОУН. Заарештована 5 березня 1950 року, засуджена на 25 років

тюрми. Перебувала у Верхне-Уральському та Володимирі, з 1968 року — в таборі 6 (Мордовія).

17. **Гурний Роман** — вік приблизно 38 років, засуджений 1961 року у Львові до смертної кари, замінені потім на 15 років ув'язнення, за участь в Українському Національному Комітеті разом з групою інших осіб (двоє з них було розстріляно у 1961 році). Програма цього Комітету точно невідома, вона мала нібито терористичне спрямування, але якихось акцій група не чинила.

18. **Мелех Микола** — віком приблизно 42 роки, засуджений 1961 року до смертної кари, замінені 15 роками ув'язнення, по тій же справі, що й Гурний. Єдиний серед групи УНК з вищою освітою, за професією учитель.

19. **Сорока Василь** — віком років 60, колишній член ОУН, засуджений 1961 року по справі УНК на 15 років ув'язнення.

20. **Машталер Микола** — приблизно 38 років, засуджений на 10 років у 1961 році по тій же справі.

21. **Кузик Гнат** — приблизно 38 років, засуджений у Львові на 15 років по тій же справі 1961 року. Усі засуджені по справі Українського Національного Комітету, здається, мешканці Львова. Зараз усі в Мордовських таборах.

22. **Заливаха Опанас** *) — 40-42 роки, художник, випускник Ленінградського художнього інституту, родом із Сумщини, впріс на Далекому Сході, з кінця 1950 років жив і перебував у Івано-Франківську. Заарештований у серпні 1965 року, засуджений на 5 років за ст. 62 КК УРСР (антирадянська пропаганда й агітація) за читання «Самвидаву» і усні розмови. Перебуває в таборі 19 (Мордовія).

23. **Шевчук Анатолій** — 1931 року народження,

*) Заливаха Опанас народжений 26 листопада 1925 р. і був звільнений в серпні 1970 (прим. Вид.).

мешканець м. Житомира, до арешту працював ліно-типістом житомирської друкарні, молодий прозаїк, брат відомого прозаїка Валерія Шевчука. Заарештований у травні 1966 року і засуджений на 5 років за ст. 62 КК УРСР закритим судом. Звинувачений за те, що набрав лінотипом якісь самвидавські документи, хоч факту розповсюдження їх встановлено не було. Перебуває в таборі 19 (Мордовія).

24. Лукашевич Денис — приблизно 60 років, до арешту священик, заарештований у жовтні 1949 року і засуджений на 25 років по справі вбивства Я. Галана. Був добрим знайомим Я. Галана, тому саме його попросив Стахур, убивця Галана, завести його на квартиру письменника і познайомити з ним. Про мету візи-

ти Стахура Лукашевич нібито не знав, той сказав йому тільки, що хоче показати письменникові свої твори для консультації. Був присутній при вбивстві, перелякався і втік. Перебував на Воркуті, зараз у Мордовії. Старий і німецький.

25. Луцьків Василь — засуджений 1961 року у справі Л. Лук'яненка на 25 років. Провокатор. За обіцяне звільнення давав проти Лук'яненка та ін. абсолютно вигадані, підказані львівськими катехістами покази, коли ж його ошукали і на основі його ж брехливих свідчень засудили на 10 років, почав писати скарги і протести, де розповів про свою підлу роллю на слідстві і процесі. За це був визнаний психічно хворим. Перебуває у Мордовії.

(Далі буде)

Примітка: До «Українською Вісника» ч. II було включено також кілька сторінок перекладу на українську мову вступної статті Е. Райса до книги «La nouvelle vague littéraire en Ukraine». З огляду на те, що та стаття відома на чужині, ми не включили її до нашого видання. — Вид.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Абашідзе І., 233
Авторханов, 75, 199
Аганбегян А., 131, 159, 191
Айтматов Ч., 233
Алексій, 66
Алтунян І., 76, 77, 78, 191,
192, 193, 195
Андреев, 170
Андріянова, 207
Антоненко-Давидович Б., 207
229
Арія, 192
- Баранов, 200, 202
Басс І., 212
Басистий, 200, 202
Бахмін В., 192
о. Бахталовський, 60, 62
Бахтіяров О., 78, 79, 146, 199
Бачинський В., 84
Бедрило В., 33
Бедрило С., 30, 31, 32, 33, 34,
51, 76, 188, 190
Бердяєв, 78, 199
Бережний, 76
Бережнов Ю., 73
Березанський Ю., 84
Вериславський М., 14
Берія, 66, 68
Білецький М., 84
Білий, 48
Білодід, 86
Богораз Л., 81
Боднарчук В., 83, 84
Болочагін, 31
Бондаренко, 209
- Бориславський М., 51
Боровик, 234
Бородай, 85
Брайчевський М., 82, 83, 108
Брежнев Л. І., 80, 111, 166
Брозцький, 55
о. Будзинський Г. А., 63, 64,
71
Бутайов, 235
Булах М., 217
Вучко, 57
- Вакаренко П., 43
Василик В., 59
о. Василишин П., 59
Васильєв, 41
Васильченко С., 207
Ватченко, 40
Вашінгтон, 209
Ващенко Г. Г., 217
о. Величковський В., 59, 60,
61
Ветвінський, 97
Виблая Л., 130, 138, 141, 145
Винниченко В., 74, 204
Вишневецький В., 83
Вишня О., 222
Вінграновський М., 17, 201
Вір Дж., 119
Вірун С., 183
Вітрова М., 13
Власенко В., 44
Вовк В., 108, 110
Водолаженко О., 43
о. Волосянко М. (Овсянко?),
59, 60

Воробйов М., 109
о. Вороновський Й., 59

Габай І., 82
Галан Я., 238
Галансков, 81, 122
Гамзатов Р., 233
Гасик, 182
Гель І., 53, 96
Геник П., 72
Генрі Е., 233
Германюк Б., 97
Гінзбург, 81, 122
Глінка, 49
Глоба, 48
Глук, 51
Гніденко В., 84
Гнатюк Н., 32
Гоголь М., 223
Голобородько В., 7, 109, 219
Головко А., 19
Головченко І., 166, 167
Гончар О., 8, 38, 40, 48, 129,
142, 143, 198, 218
Горбовий В., 235, 236
Гордієнко А., 43
Горинь Б., 54, 96, 198
Горинь М., 30, 92, 93, 103, 180,
233
Горинь О., 54
Горохов О., 184
о. Городецький П., 57, 58, 59
60, 61
Горська А., 85
Горський М., 49
Горюн, 67
Горький, 144
Грабовський Л., 109
Гречуха Я., 32
Григоренко П., 23, 76, 191, 229
Гриневич, 129
о. Грициляк, 59
Грищенко В., 192, 195
Гробр, 78
Грушевський М., 27
Губка І., 105
Гурний Р., 237
Гусяк О., 236

Даденков, 137
Даніель Ю., 22, 120, 183

Дворко Г., 84
о. Дейнека М., 59
Джіляс М., 27, 199
Дзюба І., 7, 8, 15, 17, 18, 19,
20, 27, 31, 34, 38, 76, 107,
109, 120, 121, 122, 140, 188,
192, 208, 211, 212, 213, 214,
228
Дзюрбан (Дзюбан?), 59
Дігтяренко Г., 41, 48
Діденко, 84
Дідик Г., 236
Дмитренко Л., 16, 17
Добровольський, 81
Добровський, 61
Добролюбов, 48
Довженко О., 49
Дорошенко М., 33
Драч І., 85, 201
Дружинін Г., 43
Дубінін Н., 42
Дяк В., 105

Енгельс, 212

Євдокименко, 16
Єколий В. П., 129

Завгородній Г., 43
Завгородній О., 43
Завой Л., 84
Зав'ялкін, 233
Заливаха О., 237
Заремба В., 41
Зарецький В., 85
Зарицька К., 236
Заславська І., 83
Затонський, 76
Захаров, 49
Збанацький, 215
Зваричевська, 54
Зінченко, 57

Іванишин В. М., 54, 201, 202,
203
Іваничук Р., 198, 201, 217, 218
Іванов, 67
Іванюк, 210
Іволга М. В., 73
Іоан, 66

- Кабалій, 180
 Кабан К., 189
 Калина А., 212, 214
 Калинець І., 7, 219
 Кальнини, 23
 Кам'ю, 76
 Канюк А., 79
 Кандиба І., 103, 183, 233, 234, 235
 Канівець В., 215
 Каплан Р., 193
 Караванський С., 6, 51, 52, 53, 54, 55, 92, 189, 170, 171, 187
 Каракаш П., 43
 Каразія Н., 75
 Карапиш В., 42
 Карпенко В., 26, 27
 Катерина II, 47
 Квецько Д., 104, 235
 Кендзбор Я. М., 73, 75
 Кецько, 26
 Килина П., 109
 Кир'ян Н., 28, 87
 Кім Ю., 82
 Кіпиш І., 183
 Климптонок М., 216
 Коваль, 131
 Коваль І., 32
 Ковальчук, 203
 Коваленко Л., 85
 Коляда В., 167
 Кольчик, 55, 75, 101
 Комашков В., 28
 Комісарчук, 206
 Коніна, 55
 Кондюков В., 26, 27
 Кориленко О. З., 41
 Корнілов Л., 194
 Коробань А., 197
 Корнійчук О., 17, 215
 Косигін М., 80
 Костенко Л., 17, 201
 Косів, 210
 Костельник, 65, 66, 67
 Котляревський І., 219, 220, 221, 222, 223, 224
 Коцобинська М., 83
 Кочур Г., 72
 Кочубієвський В., 23, 73
 Крюба Е., 109
 Кравець В., 62
 Красівський З., 92, 93, 104, 234, 235
 Крикливець, 36
 Крикунов, 129
 Крилова, 46, 47, 144
 Кримський А., 142
 Крип'якевич І., 35
 Кузик, 197
 Кузик Г., 237
 Кузьменко М., 133
 Кузьменко О., 130, 131, 132, 133
 Кулинин В., 105
 Куліш П., 74, 216, 220
 Кульчинський М., 38, 129, 130, 131, 132, 134, 139, 146, 156, 158
 Кунинець, 32
 Курбас Л., 49
 о. Курчаба Ф., 59
 Ладижець В., 216
 Лебедев, 193
 Левенець С., 42
 Левін, 194
 Левін А., 193, 194
 Левіна Т., 194, 195
 Ленін В. І., 46, 48, 49, 59, 80, 81, 139, 140, 212
 Леонов Л., 233
 Лесів Я., 105
 Лесник Л., 54
 Леськів, 204
 Литвин, 55
 Литвин, 75, 189
 Литвиненко, 195
 Литвинов П., 81
 о. Лопадчак І., 59
 Лось Є., 224
 Лугивський, 129
 Луговий І., 167
 Лукаш М., 109
 Лукашевич, 221
 о. Лукашевич Д., 238
 Лук'яненко Л., 92, 93, 95, 103, 108, 121, 183, 233, 235, 238
 Лучначарський, 175
 Луценко І., 44
 Луцьків В., 238

Любашенко, 31, 33, 34
Ляшко, 51
Ляшкова, 81
Льорка, 109

Максимчук, 210
Макуха В. О., 13, 31, 188, 189
Малик Г., 43
Малихін, 30, 33
Малишевський, 58
Манжура І., 49
Маркс К., 48, 212, 225
Марусенко, 234
Марусик П., 204, 205
Марченко А., 92
Масютко М., 180
Матвієнко Н., 157, 205, 231
о. Матковський В., 59
Матросов О., 49, 144
Машталер М., 237
Медвідь Л., 109
Мелешко, 57
Мелех М., 237
Мелинь М., 106
Менкуш Г., 205
Менкуш Я., 54
Мешко О., 54
Микола І., 65
Міняйло Г., 86
Мінько О., 109
Міцкевич, 112
Могильний В., 167
Мороз В. Я., 7, 8, 31, 38, 54,
76, 97, 100, 101, 102, 108,
180, 201, 202, 203, 204, 211,
219, 224, 231
Мороз І., 41
Монахов, 193
Мотрук Р., 87
Музика, 57

Нагнибіда, 215
Назаренко О., 26, 27, 28, 29
Настенко Л., (Настусенко), 79
Недобра В., 192, 193, 194, 195,
196
Нікітченко, 28, 200
Новак Я., 40
Новиченко Л., 216

Овчаренко О., 43

Овчаренко Ф. Д., 39
Одноволов Н. Д., 73
Олександр III, 65
Олійник А., 182
Ольшанський Ю., 33
Омолкін, 182
Онищенко, 75
Онищенко В., 189
Опанасенко І. П., 41
Орел В., 175
Орел Л., 84
о. Оришкевич, 60
Орлик П., 40, 47
Осадчий В., 16
Осадчий М., 53, 92, 198
Островський І., 43
Остролуцький, 200, 202
Отрубов, 234, 235

Павличко Д., 19, 39
Павлов, 40
Палах Я., 13
Панч П., 19
Параджанов, 122
Пархоменко, 55
Паторжинський Ф., 35
Паустовський, 142
о. Пелех, 58
Петровський Г., 144
Петренко, 181
о. Пиріжок П., 58, 59
Підгорний М. В., 80
Плахтонюк М., 131, 132, 133,
147
Пліш М., 216, 217
Плющ Л., 78, 79, 84, 192
Погружалський, 27
Положий Г., 84
Полудень, 31
Поль О., 49
Пономарьов В., 193, 194, 196
Попович О., 54
Пригорницький, 200
Прокопенко Г., 41
Прокопович Г., 105
Путь, 85
Пушкін, 87

Равлюк М., 217
Рапп І., 76
о. Ратич, 63

- Ревуцький Л., 34
 Репета, 36
 Ривак В. С., 35, 36, 37, 51
 Рильський М., 35, 207
 Родко Г., 131
 Родко О., 131
 Романушко М., 43
 Романови, 69
 о. Романюк В., 204, 205
 Ромкін, 182
 Ромм В. В., 31, 33, 129, 170
 Ротитейн Л., 167
 Ротач П., 216, 217
 Руденко, 54
 Русин І., 54
- Савченко В., 129, 130, 131, 134
 Салтиков-Щедрін, 146
 Самишкін, 233
 Сарр Ю. Я., 129
 Сахаров, 72, 76
 Сверстюк Є., 7, 17, 78, 108, 219, 220, 221, 222
 Світлична Н., 75, 87
 Світличний І., 17, 75, 228, 230
 Севрук Г., 85
 Семенко В., 43
 митр. Семашко, 65, 66
 Семенко Д., 42
 Семикіна Л., 85
 Сенік І., 54
 Симоненко В., 38, 132, 201, 228, 231
 Симчич М., 72
 Синявський, 22, 120, 183
 Сигучев, 234
 Сільвестров В., 109
 Сірко І., 46, 47, 144
 Сіренко, 14
 Скаба А., 83
 Скорик М., 130
 Скорик М. Т., 41
 Скороход В., 84
 Скрипник І., 204, 206, 207, 208
 Скрипник М., 49
 митр. Сліпий, 67
 о. Смаль, 60
 Смолич Ю., 19, 34
 Сокульський І., 37, 38, 39, 42, 43, 129, 130, 131, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 148, 219
 Солженіцин, 75, 194, 208
 Солоухін В., 45
 Сорока В., 237
 Сорока М., 236
 Сосюра В., 49
 Спартак, 150
 Сталін, 52, 92, 119, 121, 207, 232
 Стасів І., 201
 Стахур, 238
 Стельмах М., 41, 143
 Стенчук Б., 16, 18, 211, 219
 Степаненко Р., 41
 о. Стернюк В., 59, 60
 Стецько, 16, 235
 Стефаник, 112
 Стороженко О., 49
 Строката Н., 55
 Струтинський І., 97
 Стус В., 7, 16, 19, 219
 Сьома, 208
- Тагор Р., 192
 У Тант, 24
 Таранчук, 157
 Тарнавський Ю., 97
 Твардовський О., 233
 Тельнова, 144
 Тершівська М., 97
 Тичина П., 207
 Ткачук Я., 97
 Товстоногов Г., 233
 Толстой Л. М., 65
 о. Третяк, 60
 Трухін, 192
 Тубінець О., 129
- Уніат В., 42
- Франко З. Т., 86, 228, 229, 230
 Франко І., 86, 142, 209
- Халімончук, 209
 Харчук Б., 85
 Хвильовий М., 7, 74
 Холодний М., 7, 231
 Хрієнко, 26
 Хруцов М., 121
 Худенко Б., 54

- о. Цегельський І., 59, 60
 Цихмістренко Ю., 85
 Цілько, 132
 Цуканов, 130, 135, 136, 137,
 138, 140, 141
 Цюпа І., 19
- Чабан В., 32, 75, 76
 Чадасв Г., 196
 Чайковський, 49
 Чемерис В., 42
 Чендей І., 215, 216
 Черкасов, 203
 Чіп Б., 217
 о. Чолій Р., 56, 60
 Чорновіл В., 7, 23, 27, 36, 54,
 73, 74, 81, 82, 85, 97, 98, 99,
 100, 101, 108, 120, 121, 198,
 199, 206, 211, 219, 229, 230
 Чубай Г., 219
 Чуніхін, 79
 Чхан М., 42
- Шамота М., 83, 217
 Шастків Б., 54
 Швець, 28
 Швець І., 83
 Шевченко, 75
 Шевченко А., 189
 Шевченко Т., 26, 48, 74, 87,
 88, 131, 133, 144, 145, 166,
 167, 175, 206, 207, 209, 210,
 215, 220, 226
- Шевчук, 57
 Шевчук А., 237
 Шевчук В., 219, 238
 Шевель, 16
 Шейнін С. Ю., 41
 Шелест П. Ю., 31, 59, 166, 200,
 213
 митр. Шептицький А., 74
 Шереметьєва Л., 28
 Шило І., 138, 141, 143, 144
 Штепсель, 222
 Шульженко, 14
 Шумкін, 58
 Шумук, 180
 Шхонда, 38
- Щепкін, 223
 Щербицький В. В., 39
 о. Юрик, 63
- Яворницький Д., 49
 Ягудзинський, 112
 Якір, 192
 Якір І., 192
 Якір П., 76, 82
 Ярош, 132
 Яценко Л., 83, 84

З М І С Т

	Стор.
ВІСНИК I.	5
ВІСНИК II.	127
Судовий процес у Дніпропетровську.	129
Микола Плахтонюк « За нами — правда ».	133
Іван Сокульський — вибір віршів із збірки « На Голгофу » :	148
І повнота мого дня.	148
Робітнича околиця.	148
Жест.	149
Вже гасне захід.	149
Спартак.	150
Бунтує степ.	150
Біль.	151
Кодня.	151
Стати б знову на передні лапи.	152
Розмова з катом.	152
Чорнокрик.	153
Тюремні вірші : Куля.	154
Ой, тюрмонько.	155
Микола Кульчинський — вибір з віршів :	156
Деся під вербою журно йдуть літа.	156
Сонце сповнила туча.	157
Микола Кульчинський « Пісне моя українська! ».	158
Аганбегян « Сучасний стан рад. економіки ».	159
Лист 64-ох київських громадян.	166

Процес Святослава Караванського.	169
Клопотання С. Караванського.	171
Лист Степана Бедрила « До народів всього світу »	188
Арешти і суди у Харкові.	191
Інші суди, арешти, обшуки, допити.	197
Заява Валентина Мороза.	200
Скарга В. Іванишина.	202
Переслідування за переконання. Українофобія.	
Різне.	204
Навколо праці І. Дзюби « Інтернаціоналізм чи русифікація? ».	211
Чесна думка і спекуляція нею.	213
У світі літератури і мистецтва.	215
Огляд українського самвидаву:	219
Євген Сверстюк « Іван Котляревський сміється ».	219
Валентин Мороз « Мойсей і Датан ».	224
Про кагебістський « самвидав ».	228
Українські політичні в'язні в тюрмах і таборах.	232
Список політв'язнів українців.	235
Іменний покажчик.	239

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО ім. В. СИМОНЕНКА

СМОЛОСКИП